

วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 31 ปี 22 พ.ศ. 2563 ISSN 2673-0456 (Online) คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เลขที่ 1 ซอยฉลองกรุง 1 แขวงลาดกระบัง เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร E-mail: sirirat.me@kmitl.ac.th E-mail: journal.archkmitl@gmail.com http://www.arch.kmitl.ac.th โทรศัพท์ 0-2329-8366 0-2329-8000-99 ต่อ 3551	
ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อินทิรา สวัสดิ์ศรี คณบดี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรายุ ขุมสาย ณ อยุธยา รองคณบดี รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติชัย เกษมแสนดี ผู้ช่วยคณบดี รองศาสตราจารย์จันทน์ เพชรานนท์ คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา รองศาสตราจารย์วิวัฒน์ เตมียพันธ์ อาจารย์พิเศษ	
บรรณาธิการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ญาดา ชวาลกุล คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล.	
กองบรรณาธิการ (ภายนอก) รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยศ อึ้งยุวัฒน์ มหาวิทยาลัยศิลปากร รองศาสตราจารย์ ดร.ณัฏฐินี กาญจนารัตน์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี รองศาสตราจารย์ ดร.นิรัช สุดสังข์ มหาวิทยาลัยนเรศวร รองศาสตราจารย์พิศประไพ สารศาลิน มหาวิทยาลัยรังสิต รองศาสตราจารย์อารยะ ศรีภักทยานบุตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์กนิษฐา เรืองวรรณศักดิ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติธอร์ ศิริสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนนท์ มั่นคง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนะ จีระพิวัฒน์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญอนันต์ นทกุล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพิ่มศักดิ์ สุวรรณศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	
กองบรรณาธิการ (ภายใน) รองศาสตราจารย์กนกนา คำโสภี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิซารธร เพ็ญศิริธร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แซ มังกรวงษ์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปณาย ไชยรัตนานนท์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิจสิริห์ แวฆาญ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. อาจารย์ ดร.วิช วรรณเสถียร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล.	
ฝ่ายจัดการ นางศิริรัตน์ มีโชน นางวรรณ์ชลิ คุณมี	
ปกโดย น.ส.วรรณา เชาว์สุโข ผศ.ดร.วิซารธร เพ็ญศิริธร	
พิสูจน์อักษรและจัดหน้า บริษัท แดเน็กซ์ อินเตอร์คอร์ปอเรชั่น จำกัด 99/164 ม.2 ถนนแจ้งวัฒนะ แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ 10210	
กำหนดออก ปีละ 2 ฉบับ (เดือนมกราคม – มิถุนายน) (เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม)	

บทบรรณาธิการ

บทบรรณาธิการเล่มที่ 31 ปี 22 พ.ศ. 2563

วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เป็นสื่อกลางเผยแพร่องค์ความรู้เพื่อเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 22 ปี จัดพิมพ์ 2 ฉบับต่อปี โดยการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างเป็นระบบมีเนื้อหาครอบคลุมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องตั้งแต่การออกแบบสถาปัตยกรรม การออกแบบชุมชนเมือง การวางผังภาคและเมือง ภูมิสถาปัตยกรรม การออกแบบอุตสาหกรรม สถาปัตยกรรมภายใน ตลอดจนการศึกษาและวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตและการอยู่อาศัย

วารสารวิชาการฉบับนี้ประกอบด้วยบทความวิชาการทั้งสิ้น 4 บทความ ดังนี้ การจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เน้นมุมมองสู่พระประธานในพระอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลาย ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม รูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนที่สอดคล้องกับการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมในจังหวัดปทุมธานี กรณีศึกษา: เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และ เทศบาลเมืองท่าโขลง แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมือง กรณีศึกษา: เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถและเทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวารสารวิชาการฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ในวงวิชาการและวิชาชีพทางด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ การออกแบบ และศิลปกรรม และนำไปต่อยอดการพัฒนาการเรียนการสอนร่วมถึงการประกอบวิชาชีพได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้กองบรรณาธิการขอขอบพระคุณทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการทุกท่าน รวมถึงคณะผู้บริหารของคณะฯ และสถาบันฯ ที่สนับสนุนการจัดทำวารสารวิชาการฉบับนี้ หากมีข้อบกพร่องประการใด กองบรรณาธิการขอน้อมรับเพื่อจักได้นำไปปรับปรุงต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ญาดา ชวาลกุล
บรรณาธิการ

สารบัญ

	หน้า
การจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เน้นมุมมองสู่พระประธาน ในพระอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลาย The Composition of Mural Painting that Emphasize the Axis to the Principal Buddha's Image in the Ordination Hall of the Late Ayutthaya Period วีระยุต ขุ้ยศร	1
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม Cultural Landscape of Traditional Community in Samut Songkhram Province ชนธิกาญจน์ จินใจตรง กฤตพร ห้าวเจริญ	17
รูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนที่สอดคล้องกับการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ในจังหวัดปทุมธานี กรณีศึกษา: เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และเทศบาลเมืองท่าโขลง The Community Settlement Patterns Consistent with the Existence of the Cultural Heritages in Pathumthani Province: the case Studies of Rangsit City Municipality, Bueng Yitho Municipality and Thaklong Municipality พุดพัฒน์นิ นคำวชิระพิทักษ์ มนัญญา คำวชิระพิทักษ์	34
แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมือง กรณีศึกษา: เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และเทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี Guidelines for Solid Waste Management by Urban Planning Measures: the Case Studies of Rangsit City Municipality, Bueng Yitho Municipality and Thaklong Municipality, Pathumthani Province วรลักษณ์ คงอ้วน	50

การจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เน้นมุมมองสู่พระประธาน
ในพระอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลาย

The Composition of Mural Painting that Emphasize the Axis to the Principal
Buddha's Image in the Ordination Hall of the Late Ayutthaya Period

วีระยุต ขุ้ยศร¹

Wirayut Kuisorn¹

Received: 20/02/2020

Revised: 08/09/2020

Accepted: 16/09/2020

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์วิธีการจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังเชิงประจักษ์ที่เน้นมุมมองสู่พระประธานในพระอุโบสถ เพื่อเป็นการยืนยันแนวความคิดการวางผังวัดแบบสมมาตรที่เน้นแนวแกนมุ่งสู่พระประธานที่ประดิษฐานในเขตพุทธาวาสและอุโบสถเปรียบเสมือนที่ประทับของพระพุทธเจ้า เนื่องจากแนวความคิดดังกล่าวยังขาดข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สนับสนุนแนวคิดนี้ด้วยการตกแต่งสภาพแวดล้อมภายใน คำถามการวิจัยหลักคือ วิธีการจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เน้นมุมมองสู่พระประธานได้อย่างไร โดยศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ 3 แห่ง ได้แก่ วัดหน่อพุทธางกูร วัดประตูลำสนธิ จังหวัดสุพรรณบุรี และวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี ทั้งสามพระอุโบสถเป็นพระอุโบสถขนาดกลางสมัยอยุธยาตอนปลาย อาคารมีพื้นที่ใกล้เคียงกันและภายในอาคารมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนต่อกันตลอดผนังทั้งสี่ด้านและยังคงมีความสมบูรณ์อยู่มาก โดยใช้ระเบียบวิธีการศึกษาเชิงสำรวจ ด้วยการรังวัดทำแบบอาคาร ถ่ายภาพจิตรกรรมฝาผนัง แล้ววิเคราะห์ผลองค์ประกอบการแบ่งภาพจิตรกรรมที่ส่งผลต่อการเน้นมุมมองสู่พระประธาน โดยอ้างอิงองค์ประกอบจิตรกรรมฝาผนังจากการทบทวนวรรณกรรม

ผลการวิจัยพบว่า การจัดวางองค์ประกอบของภาพจิตรกรรมฝาผนังสามารถเน้นการเข้าสู่พระประธานในพระอุโบสถโดย 2 วิธีการ ได้แก่ วิธีที่ 1) การจัดแบ่งระนาบด้วยเส้นแถบ เน้นเส้นรวมสายตาไปยังพระประธานด้วยแถบหน้ากระดานสีเทา และเส้นฮ่อ และวิธีที่ 2) การตกแต่งระนาบด้วยการใช้รูปร่าง พื้นสี การซ้ำของรูปสามเหลี่ยมให้เกิดการเน้นมุมมองสู่พระประธาน ด้วยทั้งสองวิธีนี้ช่วยยืนยันแนวความคิดการเน้นมุมมองสู่พระประธานอย่างสมมาตรในลักษณะสามมิติของการตกแต่งสภาพแวดล้อมภายในได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และสามารถใช่วิธีการจัดองค์ประกอบนี้ในการอธิบายและสอนนักศึกษาเมื่อเดินทางศึกษาในภาคสนามต่อไป

คำสำคัญ: มุมมอง องค์ประกอบ จิตรกรรมฝาผนัง พระประธาน พระอุโบสถ

Abstract

The aim of this research is to analyze compositions of mural paintings that emphasize a viewpoint to the principal Buddha's image in the ordination hall (Ubosot) to confirm the concept of symmetrical

¹สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

Department of Interior Architecture, Faculty of Architecture, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

layout approaching to the Buddha's image in Ubosot. In general, Ubosot is located at Buddha's shrine and it also has a meaning of a place of the Lord Buddha. However, there is a lack of empirical data to support this interior environment concept. Therefore, the main research question is how to arrange the compositions of mural painting that emphasize the approach to the principal Buddha's image. To answer, this research chose three important case studies in Wat No Phutthangkun, Wat Pratu San at Suphanburi province and Wat Koh Kaew Suttharam at Phetchaburi province. All of them, similar in area sizes and dimensions, are Ubosot in the late Ayutthaya period. In addition, their interiors have murals paintings that are drawn across all four sides of the walls and the condition in every side is still in good condition. This research is a survey study based on building surveys and photographing mural paintings. As a consequence, the compositions of the mural paintings affecting the vista of the Buddha's image were compared and analyzed by referring to the mural painting elements from the literature review.

The findings of this research indicate that compositions of mural paintings could create the approach to the principal Buddha's image through two important methods which are 1) to divide the mural painting with Thai patterned lines making the vanishing point direct to the principal Buddha's image by Thai front line, Sintao lines (or zigzag lines), and Horh lines (or curved lines) and 2) to decorate the mural painting plane with the triangle shape emphasizing the principal Buddha's image. In brief, with these two methods, it could confirm the concept of using symmetrical balance emphasizing the perspective towards the Buddha's image in a three-dimensional manner of interior environment decoration. This data could be used to explain and teach students in the next field studies.

Keywords: Angle View, Composition, Mural Painting, Principal Buddha's Image, Ubosot

1. บทนำ

การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถในปัจจุบันมีลักษณะของการสื่อความหมายทางเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเกือบทั้งสิ้น แต่มีผู้สนใจจำนวนน้อยที่ศึกษาองค์รวมของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมภายใน ทั้งนี้การจัดวางองค์ประกอบต่าง ๆ ของอาคารทางศาสนาที่เน้นแนวแกน ตั้งแต่การวางผังบริเวณ การวางกลุ่มอาคารทางศาสนาจะเน้นความสมมาตร เป็นการอธิบายในเชิงสองมิติ เพื่อกำหนดความสำคัญที่มุ่งสู่พระประธานในพระอุโบสถเป็นสำคัญ ผู้วิจัยมีความสนใจในองค์รวมของสภาพแวดล้อมภายในที่เกิดขึ้นด้วยพื้นที่ว่างภายในพระอุโบสถ (Interior Space) โดยมีพระประธานอยู่ในแนวแกนกลางผนังหลัง ซึ่งอยู่ในกล่องอากาศสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่เรียบเกลี้ยง แต่เมื่อมีการตกแต่งระนาบด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังแล้ว กลับทำให้เกิดมุมมอง จุดสนใจ ที่เปลี่ยนแปลงเกิดการเน้นพระประธานให้เด่นชัด และส่งเสริมการเป็นแนวแกนตามแนวความคิดหลักของการวางผังอาคารทางศาสนา งานวิจัยนี้ต้องการทราบถึงวิธีการต่าง ๆ ในการใช้ภาพจิตรกรรมฝาผนังในการเสริมสร้างแนวแกนไปยังพระประธาน ในลักษณะของสภาพแวดล้อมภายในอันเป็นงานสามมิติ ซึ่งผู้สร้างสรรค์งานจิตรกรรมฝาผนังในยุคเก่าได้สร้างไว้

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิธีการจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังเชิงประจักษ์ที่เน้นมุมมองสู่พระประธานในพระอุโบสถ เพื่อเป็นแนวทางให้การศึกษาต่อไป

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาสภาพแวดล้อมภายในที่มีการตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ โดยคาดการณ์ว่าวิธีการจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังจะส่งเสริมและเน้นความสำคัญให้กับพระประธาน จึงศึกษาแนวคิดเรื่องการจัดวางผังแนวกั้น ลักษณะพระอุโบสถที่เหมาะสมที่มีจิตรกรรมฝาผนัง เนื้อหาที่นำมาเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง รวมถึงวิธีการและการแบ่งส่วนของภาพบนระนาบผนัง ซึ่งมีพื้นที่ว่างภายในพระอุโบสถที่สัมพันธ์กัน จากการทบทวนวรรณกรรมดังนี้

3.1 แนวแผนการวางผังวัด

เจนุทธ ล่อใจ (2550) อธิบายว่า แนวแผนการวางผังวัดในเขตพุทธาวาสนั้นเกิดจากแนวความคิดที่ว่าเขตพุทธาวาสเป็นเสมือนที่ประทับของพระพุทธเจ้า และพระอุโบสถได้ถูกพัฒนาให้เชื่อมต่อประโยชน์ใช้สอยและแปลงสภาพมาเป็นหลักประธานของวัดโดยมีพระพุทธรูปเป็นสื่อแทนองค์พระพุทธเจ้าอยู่ภายใน

การกำหนดแนวกั้นในการวางผังอาคารตลอดจนถึงภายในอาคารนั้น มีการกำหนดแนวกั้นหลักของพระอุโบสถสองลักษณะคือ การกำหนดด้วยทิศเน้นกำหนดหน้าพระประธานหันไปทิศตะวันออก และการกำหนดด้วยทางสัญจรโดยหันหน้าพระอุโบสถไปทางแม่น้ำลำคลองหรือถนน ซึ่งพระอุโบสถถือเป็นส่วนสำคัญของวัด เรียกว่า เขตพุทธาวาส แล้วนิยมนำกำหนดเขตพักอาศัยของพระสงฆ์ เรียกว่า เขตสังฆาวาส มักอยู่ด้านขวาของพระอุโบสถ แต่เกณฑ์กำหนดเขตสังฆาวาสไม่ได้เคร่งครัดองค์ประกอบหลักในเขตพุทธาวาส ต้องมีพระอุโบสถเป็นอาคารประธาน ซึ่งต้องอยู่ในแนวกั้นที่สมมาตร และอาจมีองค์ประกอบอื่นตามแนวความคิดที่นิยมกันไปตามแต่ละสมัย เช่น วัดกษัตราธิราชฯ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการกำหนดกลุ่มอาคารตามลำดับแนวกั้น คือ พระวิหาร เจดีย์ราย ศาลาราย (ข้างซ้ายและขวา) พระอุโบสถ พระปรารค์ โดยวัดบางแห่งก็อาจกำหนดพระบรมธาตุเจดีย์เป็นประธานก็มี เช่น วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ด้วยแนวคิดการเน้นแนวกั้นของกลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาส และกำหนดพระประธานเป็นส่วนสำคัญของมุมมองในแกนหลักของอาคาร ผู้วิจัยได้วิจัยศึกษาการตกแต่งสภาพแวดล้อมภายในอาคารด้วยสันนิษฐานว่าการตกแต่งนั้นมีการจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังเชิงประจักษ์ที่เน้นมุมมองสู่พระประธานในพระอุโบสถด้วยเช่นกัน

3.2 พระอุโบสถ

พระอุโบสถ ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีการตกแต่งจิตรกรรมฝาผนังโดยต้องการที่จะบอกเล่าเรื่องราวของพระพุทธเจ้า โดยพระอุโบสถมีพระพุทธรูปวางด้านที่ลึกที่สุดของห้องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า อาจมีเพียงองค์เดียวหรือกลุ่มพระพุทธรูปแต่เน้นที่องค์กลาง มักจะตั้งอยู่สูงกว่าและตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางพอดี ซึ่งผู้เข้ามาจะรู้สึกได้ว่าสิ่งนั้นเป็นประธานในห้อง จึงเรียกว่าพระประธาน ในบรรยากาศที่โอบล้อมของผนังกล่องสี่เหลี่ยมที่ประดับด้วยลวดลายและจิตรกรรม

สมคิด จิระทัศนกุล (2547) ได้แบ่งลักษณะพระอุโบสถเป็น 3 แบบ คือ 1) พระอุโบสถโถง คือ พระอุโบสถที่ไม่ก่อผนังอาคาร หรืออาจก่อเฉพาะเพียงบางส่วนที่บริเวณห้องพระประธาน 2) พระอุโบสถทึบ คือ พระอุโบสถที่มีการก่อผนังปิดล้อมโดยรอบอาคาร ทำช่องแสง ประตู หน้าต่าง ซึ่งอาคารแบบนี้สามารถคุ้มแดดคุ้มฝนได้ดี และสร้างบรรยากาศแยกจากภายนอกได้ และ 3) พระอุโบสถแบบมหาอุด คือ พระอุโบสถที่มีการก่อผนังปิดล้อมโดยรอบทั้งสี่ด้านของอาคาร โดยไม่เจาะช่องหน้าต่างเลย ทำช่องเปิดคือประตูเท่านั้น ซึ่งทำให้ภายในมืดทึบ

วิระยุทธ ชัยสร (2560) อ้างถึง พุทธะ ได้แบ่งรูปแบบพระอุโบสถด้วยลักษณะผังอาคาร ได้เป็น 7 รูปแบบได้แก่แบบมีปีกนก แบบทรงคฤห์ แบบมุขเด็จ แบบมีเฉลียง แบบมุขประเจ็ด แบบตรีมุข และแบบจัตุรมุข การทบทวนวรรณกรรมชี้ให้เห็นว่าต้องศึกษาอุโบสถประเภทอุโบสถทึบที่มีพื้นที่ว่างภายในทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าเพื่อการเขียนจิตรกรรมฝาผนัง โดยนิยมเขียนผนังภายใน ผนังด้านหน้าหน้าพระประธานเป็นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ และผนังด้านหลังพระประธานนิยมเขียนภาพไตรภูมิ และบางแห่งก็เขียนเป็นพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (เน้นสีผนังหลังสีแดงแทนค่าสวรรค์ ส่งผลให้พระประธานดูเด่น) ส่วนผนังด้านซ้ายและด้านขวาของพระประธาน บริเวณพื้นที่ระหว่างช่องหน้าต่างมักนิยมเขียนภาพทศ

ชาติหรือภาพพุทธประวัติ และบริเวณพื้นที่ผนังเหนือกรอบหน้าต่างของผนังทั้งชายและขวา นิยมเขียนเทพชุมนุมหรืออดีตพุทธเรียงเป็นแถว

3.3 จิตรกรรมฝาผนัง

สน สีมাত্রัง (2559) กล่าวว่า มีการถ่ายทอดแนวคิดคติจักรวาลด้วยวรรณกรรมและศิลปกรรมผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยมีแนวคิดเรื่องไตรภูมิและจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ซึ่งเข้ามากับการเผยแพร่ศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ราวพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาอย่างยาวนานของพุทธศาสนา ที่ปรับคติความเชื่อนี้เป็นค่านิยมทางสังคม ทศนคติ และโลกทัศน์ของผู้คน

กฤษณ์ ทองเลิศ (2554) กล่าวว่า การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยมีลักษณะเป็นภาพแบบเล่าเรื่องแบ่งเป็นตอน ประโยชน์ของจิตรกรรมฝาผนังแบ่งได้เป็น 2 กรณี คือ 1) เพื่อใช้เป็นภาพตกแต่งสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา โดยออกแบบภาพให้ผสมกลมกลืนกับรูปแบบของอาคาร และ 2) เพื่อใช้เป็นสื่อในการเรียนรู้ ที่มีความหมายโดยนัย ใช้ภาพเป็นเครื่องมือในการบรรยายความหรือเล่าเรื่องเหตุการณ์ ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม

สันติ เล็กสุขุม (2548) กล่าวว่าจิตรกรรมสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัชกาลที่ 1 และ 2 ในสมัยรัตนโกสินทร์จะเน้นเรื่องราวอุดมคติทางพุทธศาสนา เรื่องพุทธประวัติ ทศชาติก ไตรภูมิและโลกทัศน์ตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ไม่เน้นความเป็นจริงเชิงประจักษ์อันเป็นเหตุและผล แต่เน้นให้เกิดศรัทธาบนแนวทางการดำเนินชีวิตการปฏิบัติของพุทธศาสนา

ภาณุพงษ์ เลหาสม และ ชัยยศ อิชฎีวรพันธุ์ (2549) กล่าวว่า การสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ให้แก่สถานที่ เป็นจุดเริ่มต้นของการเขียนภาพบนผนังอาคาร โดยจิตรกรรมฝาผนังทำงานสัมพันธ์กับลักษณะการวางตัวของอาคารอย่างเห็นได้ชัด และเป็นการสร้างพื้นที่เปลี่ยนผ่านทางความหมายก่อให้เกิดสัญลักษณ์ที่ทำงานร่วมกับผนังด้านสกัดหลังพระประธานที่เป็นภาพโลกทัศน์ ภาพเล่าเรื่องในจิตรกรรมฝาผนังไทย แบ่งได้เป็น 6 แบบ ได้แก่ 1) ภาพเล่าเรื่องเป็นสัญลักษณ์ 2) ภาพสัญลักษณ์ขนาดใหญ่ 3) ภาพเล่าเรื่องเป็นชุด 4) ภาพเล่าเรื่องแบบมีสันเทหา 5) ภาพเล่าเรื่องแบบต่อเนื่อง และ 6) ภาพเล่าเรื่องต่อเนื่องเป็นโครงข่าย โดยเนื้อหาที่มักจะนำมาเขียน ได้แก่ พุทธประวัติ ทศชาติก อดีตพุทธ ไตรภูมิ เป็นต้น

ภิญโญ สุวรรณคีรี (2546) อธิบายกรรมวิธีการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทย มี 11 กรรมวิธีคือ ลายเส้น ลายสอดสี ลายฉลุ ลายรดน้ำ ลายประดับมุก ลายแกะสลัก ลายปูนปั้น ลายฉลัหิน ลายปูน ลายหล่อโลหะ และลายกระเบื้องเคลือบ โดยมากในงานจิตรกรรมไทยซึ่งเป็นงานลวดลาย 2 มิติ จึงมักจะใช้ งานลายเส้นและงานสอดสีเป็นหลัก ทั้งนี้งานสอดสีที่นิยมเขียนภาพจิตรกรรมสามารถแบ่งตามเรื่องราวได้ 6 ประเภท คือ ภาพเกี่ยวกับประวัติผู้สร้าง ภาพเกี่ยวกับพุทธศาสนา ภาพเกี่ยวกับวรรณกรรมต่าง ๆ (เช่น รามเกียรติ์) ภาพราชสำนัก (เช่น พระราชพิธีต่าง ๆ) ภาพสามัญชน และภาพตกแต่ง (เช่น ภาพผูกกล้วยงาม) สันติ เล็กสุขุม (2553) อธิบายการใช้เส้นแบ่งเรื่องราวของจิตรกรรมฝาผนัง คือ “สันเทหา” หมายถึงแถบหยักฟันปลาในงานจิตรกรรมไทยโบราณ ช่างใช้นั้นความสำคัญหรือใช้คั่นฉากเหตุการณ์หนึ่งกับอีกเหตุการณ์หนึ่ง ทั้งผลกระทบระลอกตาของภาพให้เห็นเป็นใกล้-ไกล และมีลายคล้ายแถบผ้าฝักรูปอย่างจันทน์เรียกว่า “ลายฮ่อ” ซึ่งทำหน้าที่เช่นเดียวกับสันเทหา การแบ่งพื้นที่จิตรกรรมฝาผนังยังสามารถแบ่งกรอบด้วยลายขอบลายเชิง คือ “ลายหน้ากระดาน” ซึ่งขึ้นอยู่กับภาพผูกกล้วยงามเขียน เช่น ลายหน้ากระดานประจายามก้ามปูจนถึงอาจใช้ลายเฟื่อง ลายเชิง เป็นต้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นประกอบด้วยห้าองค์ประกอบคือ เส้น รูปร่าง สี ผิวสัมผัส และพื้นที่ว่าง ทั้งนี้จิตรกรรมไทยมีการแบ่งพื้นที่ของภาพด้วย เส้น (เส้นสันเทหา เส้นฮ่อ) และแถบ (ลายหน้ากระดาน) และการสร้างรูปร่างของภาพตามเนื้อหาที่เขียน ซึ่งเป็นวิธีตกแต่งที่ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมภายในที่สันนิษฐานว่าจะส่งผลเน้นความสำคัญให้กับพระประธาน

3.4 แนวคิดเรื่องสภาพแวดล้อมภายใน

วิระยุต ชัยสร (2557) กล่าวถึง รูปทรง (Form) ภายในรูปทรงที่ไม่ทึบตันนั้น คือ พื้นที่ว่างภายใน (Interior Space) โดยระนาบที่ปิดล้อมแบ่งออกเป็น 3 แบบ อ้างอิงตามตำแหน่งของระนาบนั้น คือ ระนาบบนหรือเพดาน ระนาบผนัง และระนาบพื้น กรอบของพื้นที่ว่างภายในที่เกิดจากการปิดล้อมโดยระนาบนั้นจะเห็นเป็นเส้นในลักษณะทัศนียภาพและพื้นที่

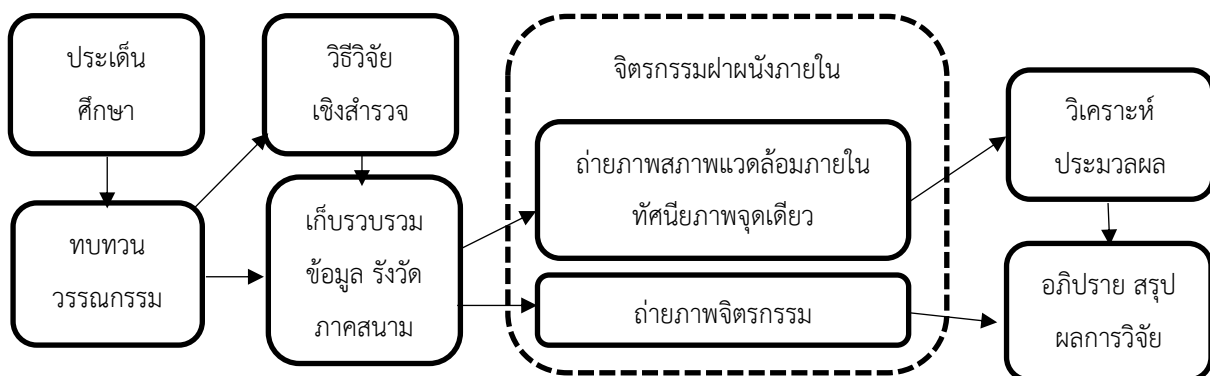
ว่างภายในนั้นเป็นสื่อกลางแสดงการก่อตัวและเริ่มต้นการสร้างสรรคทางสถาปัตยกรรม ที่มีความสัมพันธ์กับสัดส่วนมนุษย์และ
การใช้งาน และอธิบายว่าผู้ใช้อาคาร (User) และพฤติกรรมกิจกรรมของผู้ใช้อาคารอาคาร มีผลต่อการใช้ประโยชน์จากพื้นที่
พื้นที่ว่างภายในอาคารที่เกิดจากระนาบบิดล้อย และบนระนาบเหล่านั้นก็ยังตกแต่งเพิ่มเติม ทั้งนี้ Horn & Salvendy (2009)
กล่าวว่าบนระนาบเหล่านั้น ยังประกอบไปด้วยองค์ประกอบย่อย เช่น สี พื้นผิว เส้น การประดับลวดลาย ซึ่งจะต้องนำไปสู่การ
รับรู้ด้านการมอง (Visual Perception) ตามข้อบ่งชี้การเกิดความคิดสร้างสรรค์ และ วีระยุต ชัยศร (2560) ได้ทำการวิจัยไว้
และอธิบายการเลือกกรณีศึกษาที่เหมาะสมควรเป็นพระอุโบสถแบบทิป เพราะพระอุโบสถโถง (เปิดหมด) นั้นไม่มีผนังให้เขียน
จิตรกรรมฝาผนัง และพระอุโบสถแบบมหาอุด (ไม่ค่อยมีช่องเปิด) นั้นแทบจะไม่มีแสงภายในเลยหรือกล่าวได้ว่ามีแสงน้อย

การวิจัยนี้จึงเลือกศึกษาพระอุโบสถแบบทิปที่มีช่องเปิดบนผนัง คือมีแสงเพียงพอต่อการมองเห็นและมีพื้นที่
ผนังให้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง ด้วยเนื้อหาของภาพและการกำหนดตำแหน่งภาพที่สัมพันธ์กับองค์พระประธาน ผู้วิจัย
สันนิษฐานว่าการแบ่งส่วนของภาพบนระนาบผนังนั้นมีความสัมพันธ์ของพื้นที่ว่างภายในกับการเน้นมุมมองสู่พระประธาน

4. วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เน้นการศึกษารวบรวมข้อมูลที่เกิดขึ้นจากอดีตถึงปัจจุบัน เน้น
การหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการออกภาคสนามในพื้นที่ภาคกลาง เลือกพระอุโบสถขนาดกลางที่มีงานจิตรกรรมภายใน
ที่ค่อนข้างสมบูรณ์เพียงพอต่อการวิเคราะห์ โดยผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างและสำรวจพื้นที่ในเบื้องต้น ได้แก่ 1) พระอุโบสถ วัด
หน่อพุทธางกูร 2) พระอุโบสถ วัดประตูลำธาร จังหวัดสุพรรณบุรี และ 3) พระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี ทั้งนี้
พระอุโบสถทั้งสามเป็นพระอุโบสถในสมัยอยุธยาที่มีขนาดใกล้เคียงกัน ไม่มีเสาร่วมในและมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สมบูรณ์ใน
ทุกผนัง ใช้เครื่องมือในการสำรวจ คือ เครื่องวัดระยะไกล (Leica DISTO D810 Touch) กล้องถ่ายภาพแคนนอน (Canon
EOS 400D) กล้องถ่ายภาพไลก้า (Leica C Type Enthusiast Compact) ตลับเมตร สมุดจดบันทึก ดินสอ และปากกา แล้ว
จัดทำแบบพระอุโบสถด้วยโปรแกรมเขียนแบบทางสถาปัตยกรรม และโปรแกรมในการตกแต่งภาพ

เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม วัดขนาดอาคาร วัดระยะตำแหน่งประตูหน้าต่าง ถ่ายภาพอาคารและจิตรกรรมฝาผนัง
เน้นที่ภาพทัศนียภาพจุดเดียวโดยมีพระประธานเป็นจุดรวมสายตา กลับมาจัดทำแบบทางสถาปัตยกรรม และนำมาวิเคราะห์
โดยประเมินจากภาพทัศนียภาพจุดเดียวที่มีพระประธานเป็นจุดรวมสายตา แล้ววิเคราะห์ด้วยหลักทางองค์ประกอบศิลป์บน
ระนาบผนังของพื้นที่ว่างภายใน โดยระนาบบิดล้อยแบ่งออกเป็น 3 แบบ อ้างอิงตามตำแหน่งของระนาบนั้น คือ ระนาบบน
หรือเพดาน ระนาบผนัง และระนาบพื้น ทั้งนี้การวิเคราะห์จะมุ่งเน้นการหาจุดที่นำสายตาไปสู่พระประธานเป็นหลัก โดยมี
ขั้นตอนการวิจัยตามรูปที่ 1

รูปที่ 1 แสดงขั้นตอนในการวิจัย

5. ผลการวิจัย

ผลจากการสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนามสามารถวิเคราะห์ผลการวิจัยได้ ดังนี้

5.1 จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดหน่อพุทธางกูร จังหวัดสุพรรณบุรี

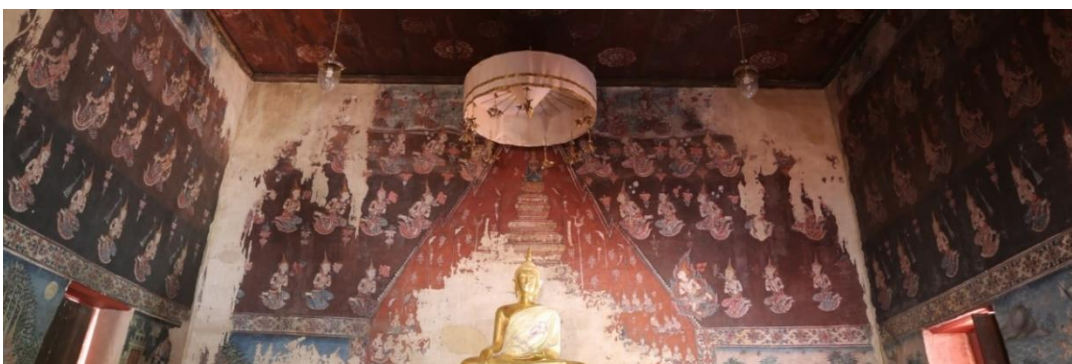
พระอุโบสถมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า 4 ห้องเสา ขนาดอาคาร 9.02×14.61 เมตร (ห้องภายใน 5.43×8.70 x เพดานสูง 4.89 เมตร) พระประธานวางใกล้ผนังหลัง จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง พุทธประวัติและพระธาตุจุฬามณี โดยผนังด้านซ้ายของพระประธาน แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ตอนล่างระดับใต้หน้าต่างเป็นภาพเรือสำเภา ตอนกลางระหว่างหน้าต่างเป็นเรื่องทศชาดก ตอนบนภาพเทพชุมนุม ผนังด้านขวาของพระประธานระหว่างหน้าต่างเป็นเรื่องเวสสันดรชาดก ตอนบนภาพเทพชุมนุม ผนังด้านหน้าพระประธานเหนือประตูเป็นภาพวิมานพระอินทร์และเทพชุมนุมเหาะมาในมิตินสวรรค์หันพักตร์ออกซ้ายขวาเข้ามาถวายการบูชาพระประธาน จำนวน 3 ชั้น และชั้นบนสุดเป็นแถบนักสิทธิ์วิทยารเหาะมาในอากาศ โดยเดินเรื่องต่อเนื่องกับผนังด้านข้าง และผนังหลังพระประธานด้านขวาล่างเป็นภาพออกมหาภิเนษกรรมและด้านซ้ายล่างเป็นภาพลอยบาตร หลังพระประธานเป็นภาพพระธาตุจุฬามณี เทพดาเล่นดนตรีและมีทิวธงล้อมรอบในกรอบสินเทารูปสามเหลี่ยมสีแดง ตอนบนเป็นภาพเทพชุมนุมถวายการบูชาหันหน้าเข้าหาพระประธาน 3 ชั้น (รูปที่ 2-4) และแบบพระอุโบสถ (รูปที่ 5)

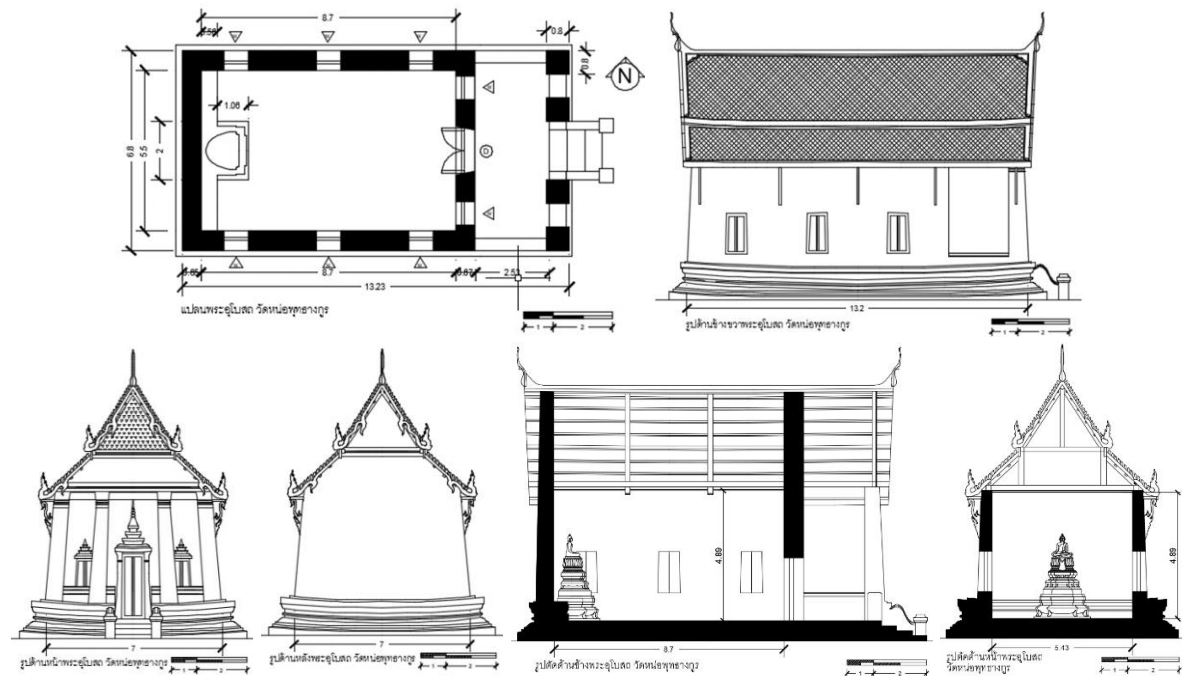
รูปที่ 2 แสดงภาพพระอุโบสถ วัดหน่อพุทธางกูร จังหวัดสุพรรณบุรี

รูปที่ 3 แสดงสภาพแวดล้อมภายใน พระอุโบสถ วัดหน่อพุทธางกูร จังหวัดสุพรรณบุรี

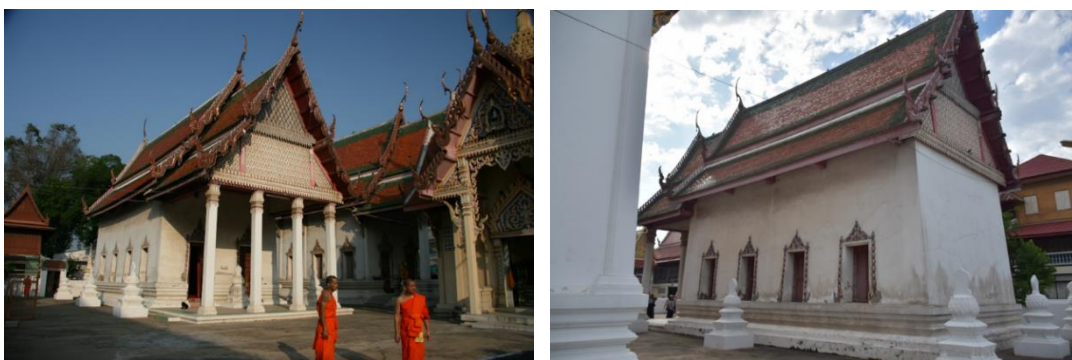
รูปที่ 4 แสดงภาพเทพชุมนุมเหาะมาถวายการบูชาหันหน้าเข้าหาพระประธาน

รูปที่ 5 แสดงภาพแบบพระอุโบสถ วัดหน่อพุทธางกูร จังหวัดสุพรรณบุรี

5.2 จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดประตูลำธาร จังหวัดสุพรรณบุรี

พระอุโบสถมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า 4 ห้องเสา ขนาดอาคาร 7.09 x 17.0 เมตร (ห้องภายใน 5.62 x 10.85 x เพดานสูง 5.63 เมตร) พระประธานวางใกล้ผนังหลัง จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง พุทธประวัติ ภาพอดีตพุทธ ภาพผจญมารและ ไตรภูมิ ผนังด้านซ้ายและขวาของพระประธานเป็นเรื่องพุทธประวัติ ผนังตอนล่างระดับหน้าต่างข้างพระประธานแบ่งผนังเป็น 3 ส่วน คือ ล่างสุดได้ระดับหน้าต่างมีแถบลายประจายามกำมปู แต่ไม่ปรากฏภาพเนื่องจากผนังเสื่อมสภาพ ตอนกลางระหว่างหน้าต่างเป็นภาพพุทธประวัติ ตอนบนเป็นภาพอดีตพุทธ 3 ชั้น ตำแหน่งอดีตพุทธสลับฟันปลาระหว่างชั้น เหนือสุดของผนังเป็นภาพริ้วสับต้นสีฟ้ามีลายดอกไม้ร่วง ผนังด้านหน้าพระประธานตอนล่างเป็นตอนประสูติและเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ส่วนตอนบนของผนังเป็นภาพมารผจญ และผนังด้านหลังพระประธานเป็นภาพเขาพระสุเมรุ วิมานของพระพรหมและคาราใน ห้องฟ้า (สีฟ้า) และแกนกลางเขียนภาพพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลกหรือเทโวโรหณะ ด้านซ้ายเป็นภาพยมกปาฏิหาริย์และ ด้านขวาเป็นภาพพระพุทธเจ้าปางป่าเลไลยก์ ตอนบนเป็นภาพอดีตพุทธในอิริยบถยืนห้าพระองค์ในภัทรกัปป์ บนสุดของผนังเป็นลายริ้วสับต่อเนื่องกับผนังข้าง (รูปที่ 6-8) และแบบพระอุโบสถ (รูปที่ 9)

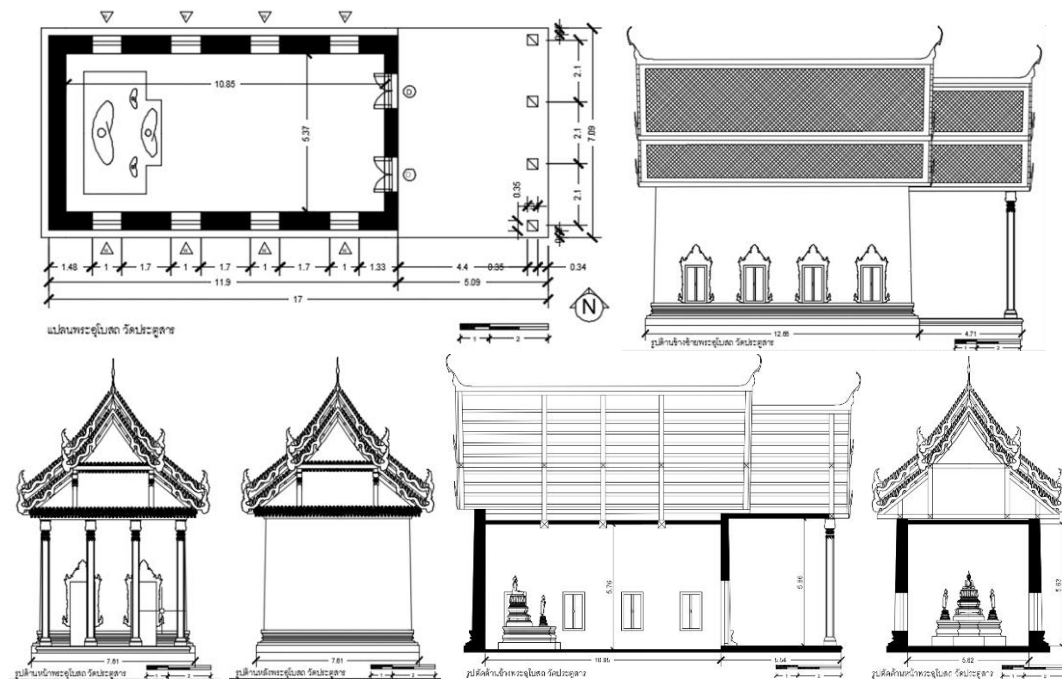
รูปที่ 6 แสดงภาพพระอุโบสถ วัดประตูลำธาร จังหวัดสุพรรณบุรี

รูปที่ 7 แสดงสภาพแวดล้อมภายใน พระอุโบสถ วัดประตูลสาร จังหวัดสุพรรณบุรี

รูปที่ 8 แสดงภาพอดีตพุทธด้านข้างและอดีตพุทธในอิริยาบถยืนจำนวนห้าพระองค์ในภัทรกัปป์

รูปที่ 9 แสดงภาพแบบพระอุโบสถ วัดประตูลสาร จังหวัดสุพรรณบุรี

5.3 จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

พระอุโบสถ มีแผนผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า 5 ห้องเสา ขนาดอาคาร 14.13 x 25.31 เมตร (ห้องภายใน 10.58 x 17.29 x เพดานสูง 12.34 เมตร) มีฐานปัทม์ตักโด่งห้องสำเภาแบบอยุธยา มีห้องภายใน 5 ห้องเสา मुखหน้าและमुखหลังด้านละ 1 ห้อง พระประธานวางห่างจากผนังหลัง จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง พุทธประวัติตอนสัตตมหาสถาน (ผนังด้านซ้ายของพระประธาน) และอัฐมหาสถาน (ผนังด้านซ้ายของพระประธาน) โดยวางภาพสลับด้วยพระเจดีย์และวิหาร ผนัง

ด้านหน้าพระประธานเรื่องไตรภูมิ เหนือประตูด้านข้างเป็นเรื่องปรีณิพพาน โทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ และการยกทัพของมัลลกะชัตริย์ และผนังด้านหลังพระประธานเป็นเรื่องมารผจญและเหนือประตูข้างพระประธานเป็นเรื่องการบูชา รอยพระพุทธรูป ในอดีตมีการย้ายตำแหน่งพระประธานให้หันพระพักตร์ไปทิศตะวันออกแทนการหันไปทางแม่น้ำเพชรอย่าง ในอดีต สน สิมাত্রัง (2559) อธิบายว่าภาพเขาพระสุเมรุอันมีแนวคิดทางภูมิศาสตร์มักอยู่ในตำแหน่งหลักพระประธาน ซึ่งเป็น ตำแหน่งที่สำคัญที่สุดในบรรดาผนังพระอุโบสถด้วยกัน และมักวาดเขาพระสุเมรุเป็นแท่งตรงกลางและมีเขาสัตตบริภัณฑ์เป็น แท่งขนานข้างมีความสูงลดหลั่นกัน อีก 7 ชั้น (ตามรูปที่ 10-12) และแบบพระอุโบสถ (รูปที่ 13)

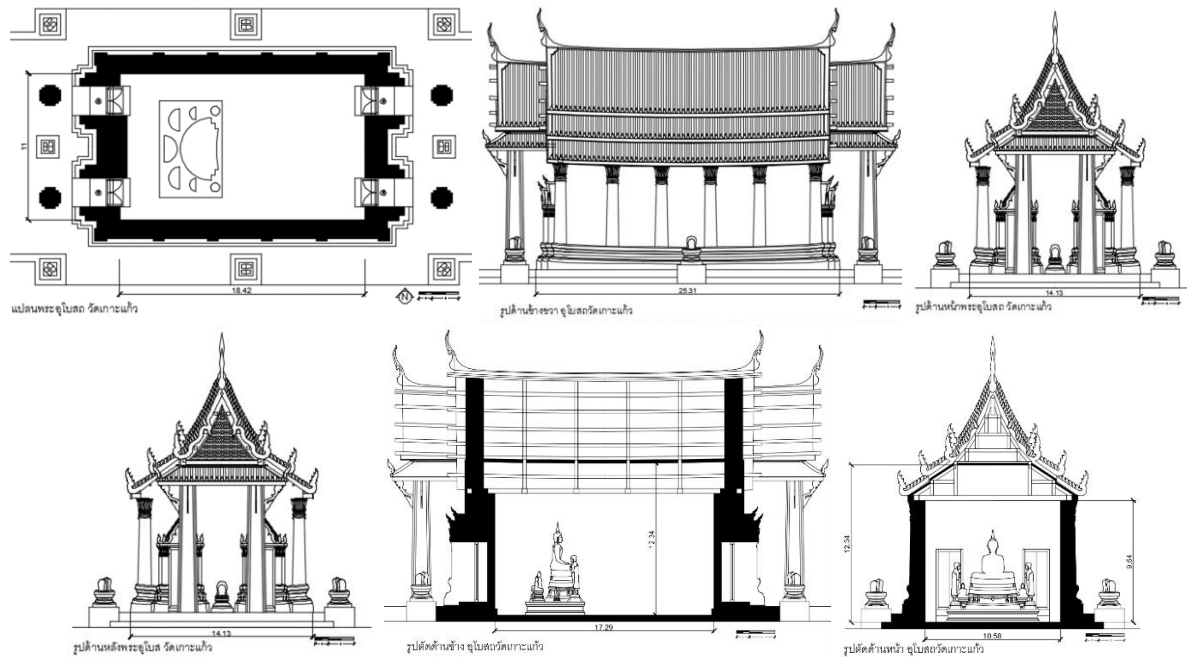
รูปที่ 10 แสดงภาพพระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

รูปที่ 11 แสดงสภาพแวดล้อมภายใน พระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

รูปที่ 12 แสดงภาพพุทธประวัติตอนสัตตมหาสถาน

รูปที่ 13 แสดงภาพแบบพระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

6. การอภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

6.1 การอภิปรายผล

การวิจัยการจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เน้นมุมมองสู่พระประธานในพระอุโบสถให้ความสำคัญด้านการออกแบบสภาพแวดล้อมภายใน ซึ่งมีความแตกต่างจากงานวิจัยอื่นที่ให้ความสำคัญด้านเนื้อหา เช่น แนวทางการศึกษาการสื่อความหมายของงานภาพจิตรกรรมฝาผนังไทย (กฤษณ์ ทองเลิศ, 2554) การแปรเปลี่ยนจากรูปธรรมของจิตรกรรมของไทยสู่หลักธรรมในพุทธศาสนา (อนุโรจน์ จันทโรไพศรี, พิษณุศุภนิมิตร และ ปรีชา เกาทอง, 2559) เป็นต้น

สน สีมাত্রัง (2522) อธิบายการจัดองค์ประกอบโดยรวมของภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นแสดงความลึกของภาพแบบเส้นขนาน (Parallel Perspective) คือเขียนขนาดของตัวบุคคล อาคารบ้านเรือนและสวนประกอบเท่ากันทั้งผนัง การวางภาพเขาพระสุเมรุและเขาสุตตบริภัณฑ์ด้านซ้ายขวา ลดหลั่นเป็นรูปสามเหลี่ยมเป็นฉากพื้นหลังให้พระประธานดูเด่น ซึ่งนิยมในสมัยอยุธยาตอนปลายและปลายสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงเริ่มมีการเขียนทัศนียภาพเลียนแบบวิธีการอย่างตะวันตกเข้ามาปน เช่น ภาพช้างที่จิตรกรรมฝาผนังที่วัดกลาง จังหวัดสมุทรปราการ เน้นมุมมองที่ทับซ้อนกันแบบตะวันตก

การศึกษาการจัดวางองค์ประกอบของการแบ่งภาพมีผลวิจัยสอดคล้องกับการแบ่งระนาบในภาพจิตรกรรมของสน สีมাত্রัง (2522) และการจัดแบ่งระนาบด้วยเส้นแถบและการใช้รูปร่าง พื้นสี การซ้ำของรูปสามเหลี่ยมเกิดการเน้นมุมมองสู่พระประธาน เกิดการเน้นแนวแกนภายในพระอุโบสถ โดยมีผลเชิงประจักษ์จากกรณีศึกษาทั้งสามแห่งนั้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับคำอธิบายของ เจนยุทธ ล่อใจ (2550) และ สมคิด จิระทัศนกุล (2545)

6.2 สรุปผล

6.2.1 สรุปผลการสำรวจภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดหน่อพุทธางกูร จังหวัดสุพรรณบุรี

ผนังด้านข้างมีการแบ่งด้วยแถบลดหลาดยประจายามก้ามปู แบ่งภาพออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนใต้ระดับหน้าต่าง (ภาพสัณหา) ส่วนระดับหน้าต่าง ระหว่างช่องหน้าต่าง เป็นภาพทศชาติชาดก เน้นพระเวสสันดรชาดก และส่วนเหนือหน้าต่าง เป็นภาพเทพชุมนุม เหาะมาบูชาพระธาตุจุฬามณี ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท้นหน้าสู่พระประธาน (รูปที่ 14 – 16)

การแบ่งภาพด้วยแถบลดตายประจายาม เป็น 3 ส่วน

การแบ่งภาพด้วยแถบลดตาย ผนังหน้าพระประธาน

รูปที่ 14 แสดงการแบ่งภาพด้วยแถบลดตายประจายามก้ามปู เป็น 3 ส่วน วัดหน่อพุทธางกูร

การแบ่งภาพด้วยแถบลดตาย ผนังข้างซ้าย

ภาพแถบลดตาย ทิศทางมุ่งสู่พระประธาน และเน้นฐานองค์พระ

รูปที่ 15 แสดงภาพแถบลดตายประจายามก้ามปูชั้นชั้นเทพชุมนุม และภาพทศชาดก วัดหน่อพุทธางกูร

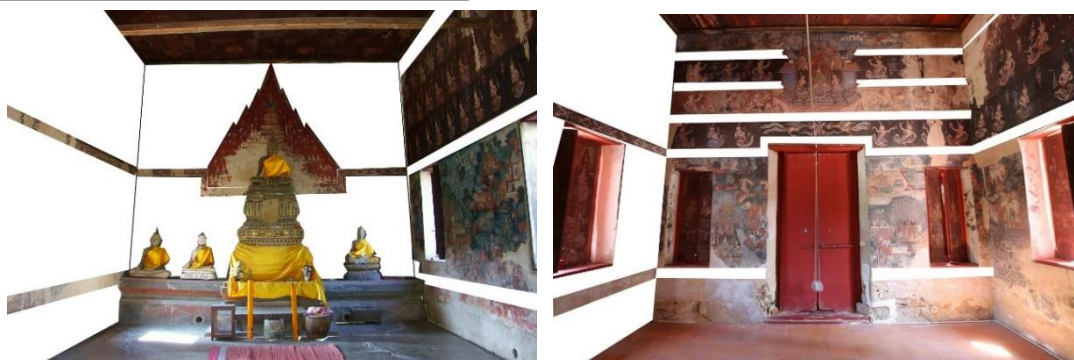
การเน้นระหว่างช่องหน้าต่าง ภาพทศชาดก

การเน้นหลังพระประธานด้วยภาพสามเหลี่ยมพื้นสีแดง

รูปที่ 16 แสดงภาพพระนาบแถบลดตายประจายามก้ามปู และระนาบภาพทศชาดก วัดหน่อพุทธางกูร

การวางองค์ประกอบด้วยวิธี 1) การแบ่งระนาบ มีการแบ่งระนาบผนังด้วย เส้นแถบหน้ากระดาน เส้นสินเทา และเส้นฮ่อ-ริ้วสับัด แบ่งระนาบด้านข้างอาคารในระดับได้หน้าต่าง (ภาพลำเภา) ระดับหน้าต่าง (ทศชาดก) และระดับเหนือหน้าต่าง (เทพชุมนุม) แบ่งระนาบบนผนังด้านหน้ากลอง ที่ระดับได้หน้าต่าง ระดับหน้าต่าง และระดับเหนือประตู แบ่งระนาบที่ผนังหลังพระประธานโดยการลดเส้นแถบลงมาเสมอฐานพระประธาน เน้นฐานองค์พระ และ 2) การตกแต่งระนาบ มีการตกแต่งระนาบหลังพระประธานด้วยรูปร่างสามเหลี่ยมพื้นสีแดงมีขอบระนาบเป็นเส้นสินเทานั่นพระประธานที่ระดับฐานองค์พระ และวาดภาพเทพชุมนุมโดยเทพยดาหันหน้าหาพระประธาน เกิดทิศทางมุ่งเข้าหาพระประธาน (รูปที่ 17)

รูปที่ 17 แสดงการแบ่งระนาบด้วยเส้นแถบลดทอนและการตกแต่งระนาบ วัดหน่อพุทธางกูร

6.2.2 สรุปผลการสำรวจภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดประตูลำธาร จังหวัดสุพรรณบุรี

ผนังด้านข้างมีการแบ่งด้วยแถบลดทอนประจายามก้ามปู แบ่งภาพออกเป็น 5 ส่วน คือ ส่วนใต้ระดับหน้าต่าง (ภาพเลื่อนไม่สามารถระบุได้) ส่วนระดับหน้าต่าง ระหว่างช่องหน้าต่าง (ภาพพุทธประวัติ) และส่วนเหนือหน้าต่าง (ภาพอดีตพุทธ 3 แถว โดยพื้นหลังสีแดงเน้นภาพอดีตพุทธให้เด่นชัด) และแบ่งผนังด้านหลังพระประธานออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนล่างสูงเท่าแนวหลังอดีตพุทธแถวแรก เป็นภาพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และภาพปางเทโวโรหณะในแนวแกนกลาง ส่วนด้านซ้ายเป็นภาพปางยมกปาฏิหาริย์ และด้านขวาเป็นภาพปางปาเลไลยก์ ส่วนตอนบนเป็นภาพอดีตพุทธในอิริยาบถยืนจำนวนห้าพระองค์ในภัทรกัปป์ โดยมีพื้นหลังสีแดงเน้นภาพอดีตพุทธเช่นกัน (รูปที่ 18-20)

การแบ่งภาพด้วยแถบลดทอนประจายาม เป็น 5 ส่วน

การแบ่งภาพด้วยแถบลดทอน ผนังหน้าพระประธาน

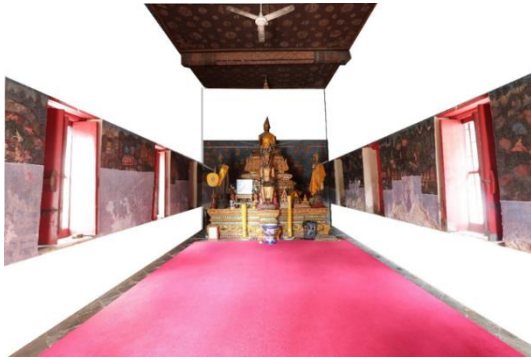
รูปที่ 18 แสดงการแบ่งภาพด้วยแถบลดทอนประจายามก้ามปู เป็น 5 ส่วน วัดประตูลำธาร

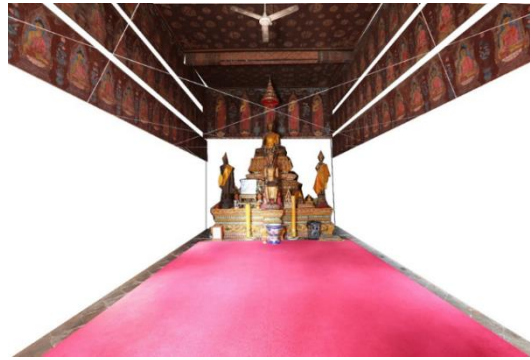
การแบ่งภาพชั้นอดีตพุทธด้วยแถบลดทอน ผนังข้างซ้าย

ภาพอดีตพุทธเกิดมุมมองภาพจากใหญ่ไปภาพเล็ก

รูปที่ 19 แสดงภาพแถบลดทอนประจายามก้ามปู ชั้นชั้นภาพอดีตพุทธและภาพพุทธประวัติ วัดประตูลำธาร

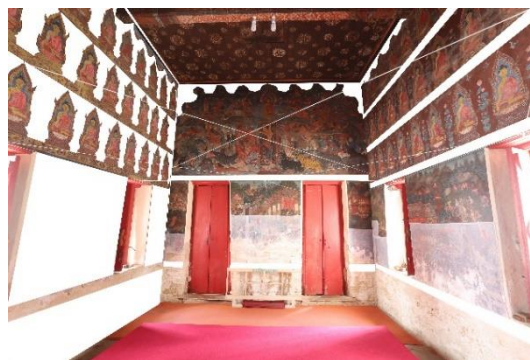
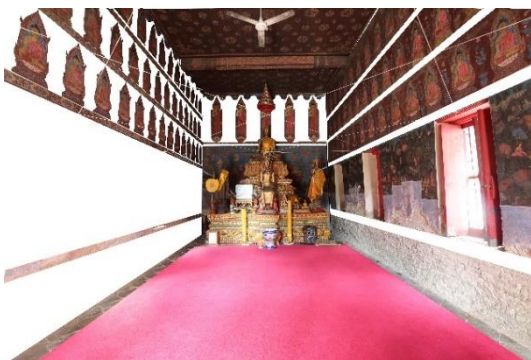
การเน้นระหว่างช่องหน้าต่าง ภาพพุทธประวัติ

เน้นทิศทางมุ่งสู่พระประธานด้วยภาพอดีตพุทธ สลับพื้นปลา

รูปที่ 20 แสดงภาพพุทธประวัติระหว่างหน้าต่างและแถบลวดลายประจำยามก้ามปูขึ้นชั้นภาพอดีตพุทธ วัดประตูลำ

การวางองค์ประกอบด้วยวิธี 1) การแบ่งระนาบ มีการแบ่งระนาบผนังด้วย เส้นแถบหน้ากระดาน และเส้นฮ่อ-ริ้วสับ แบ่งระนาบด้านข้างอาคารในระดับได้หน้าต่าง (ภาพเลื่อนไม่สามารถระบุได้) ระดับหน้าต่าง (พุทธประวัติ) และระดับเหนือหน้าต่าง (อดีตพุทธ 3 ชั้น) แบ่งระนาบบนผนังด้านหน้ากลาง ที่ระดับประตู (พุทธประวัติ) และระดับเหนือประตู (มารผจญ) แบ่งระนาบที่ผนังหลังพระประธานโดยการลดเส้นแถบลงมาคาดครึ่งองค์พระประธานทำให้เห็นพระประธานเด่นจากการเกิดขัดแย้งกับผนังหลัง และ 2) การตกแต่งระนาบ มีการตกแต่งระนาบหลังพระประธานด้วยสีฟ้าทำให้พระประธานดูเด่นออกมา และเน้นแนวแกนด้วยอดีตพุทธอริยบทยืนห้าพระองค์พร้อมฉัตรแกนกลาง ร่วมกับการวางตำแหน่งพระประธานบนฐานสูง จึงปรากฏรูปร่างสามเหลี่ยมทรงสูงของพระประธาน เน้นมิติในแนวตั้งเด่นชัด ระนาบด้านข้างเน้นเป็นแถบอดีตพุทธอริยบทหนึ่งในรูปสามเหลี่ยม วางสลับพื้นปลาเน้นภาพในลักษณะทัศนียภาพแนวนอนให้เห็นภาพขนาดใหญ่ไล่เรียงเป็นภาพขนาดเล็กมุ่งสู่พระประธาน (รูปที่ 21)

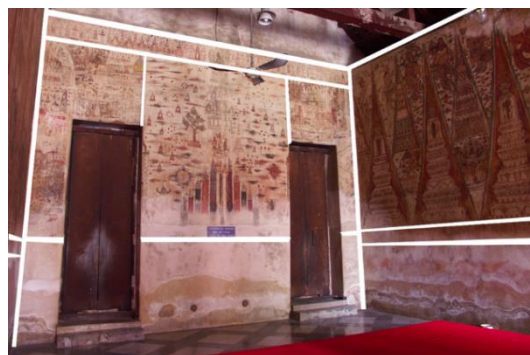
รูปที่ 21 แสดงการแบ่งระนาบด้วยเส้นแถบลวดลายและการตกแต่งระนาบภาพอดีตพุทธเน้นมุมมอง วัดประตูลำ

6.2.3 สรุปผลการสำรวจภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

ผนังด้านข้างมีการแบ่งด้วยแถบลวดลาย แบ่งภาพออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนใต้ระดับครึ่งฐานชุกชีพระประธาน (ภาพยักษ์แบก) และส่วนบนเป็นภาพพระเจดีย์ ระหว่างเจดีย์เป็นเรื่องสัตตมหาสถานและอัฐมหาสถานใต้ภาพฉัตรขนาดใหญ่บนพื้นหลังสีแดงมีขอบเส้นสีเทา เหนือสุดระหว่างช่องเจดีย์กับฉัตร เป็นภาพนักสิทธิ์วิทยารเหาะมาบูชาพระประธานบนพื้นสีขาว ใต้ภาพเจดีย์ที่ได้ชื่อโทหลังคาพระประธาน เปิดพื้นที่ว่างเหนือแนวผนัง เห็นท้องกระเบื้องหลังคา กลอนและโครงสร้างหลังคาในระดับหลังคาตึกที่ 2 และ 3 ทำให้เกิดเงาเม็ดแยกผนังกับหลังคาอย่างชัดเจน เหนือสันผนังยังเห็นพระพุทธรูปขนาดเล็กวางเรียงเป็นแถว เหมือนมีกระจงสามเหลี่ยมสีทองแทรกในเงาเม็ดระหว่างผนังกับหลังคาเชื่อมต่อรูปร่างแบบพื้นปลา (รูปที่ 22-24)

การแบ่งภาพด้วยแถบลดตาย เป็น 2 ส่วน

การแบ่งภาพด้วยเรื่องราวไตรภูมิ ผืนหน้าพระประธาน

รูปที่ 22 แสดงการแบ่งภาพด้วยแถบลดตายประจายามกัมพู เป็น 2 ส่วน วัดเกาะแก้วสุทธาราม

แสดงการแบ่งภาพด้วยแถบลดตายและระดับฐานเจดีย์ที่เท่ากัน การเน้นภาพแนวตั้ง โดยใช้ภาพพระเจดีย์

รูปที่ 23 แสดงภาพรูปร่างสามเหลี่ยมของภาพสัทมहाสถานและอัฐมहाสถาน วัดเกาะแก้วสุทธาราม

การเน้นภาพแนวตั้ง โดยใช้ภาพพระดับฐานพระเจดีย์และฉัตร การเน้นรูปร่างสามเหลี่ยมเกิดแนวเส้นตัด เน้นสู่พระประธาน

รูปที่ 24 แสดงภาพด้วยแถบลดตาย และภาพสัทมहाสถานและอัฐมहाสถาน วัดเกาะแก้วสุทธาราม

การวางองค์ประกอบด้วยวิธี 1) การแบ่งระนาบ มีการแบ่งระนาบผนังด้วย เส้นลื่นเทา แบ่งระนาบ ด้านข้างอาคารเป็นเรื่องพุทธประวัติ ตอนสัทมहाสถานและอัฐมहाสถานเป็นหลัก ภาพมารผจญและภาพไตรภูมิ โดยวาง องค์ประกอบภาพเป็นแถวพระเจดีย์ วางเนื้อหาระหว่างช่องเจดีย์ภายใต้ฉัตรขนาดใหญ่ และมีภาพวิทธาธร ระหว่างฉัตรกับ พระเจดีย์ เกิดเป็นจุดตัดของเส้นลื่นเทา ดูเสมือนเส้นประวิ่งเข้าไปหาพระประธาน และ 2) การตกแต่งระนาบ การใช้รูปพระ เจดีย์ซึ่งมีรูปร่างภาพเป็นรูปสามเหลี่ยม (ล้อกับรูปทรงสามเหลี่ยมของพระประธาน) ทำให้เกิด ภาพทัศนียภาพเมื่อนั่งไหว้ พระพุทธรูปภายใน เกิดรูปสามเหลี่ยมลดรูปค่อย ๆ ย่อส่วน เน้นเข้าหาพระประธานอย่างชัดเจน และการวางพระประธานห่าง ออกมาจากผนัง โดยผนังมีภาพที่ขนาดเล็กเขียนละเอียดและสีโดยรวมไม่เข้มข้น ขั้บให้พระประธานดูลอยเด่นขึ้นมาจาก ระนาบหลัง (รูปที่ 25)

รูปที่ 25 แสดงการแบ่งระนาบด้วยเส้นแถบลดตายและเส้นเสมือนที่ภาพฐานเจดีย์ในระดับเดียวกัน วัดเกาะแก้วสุทธาราม

การจัดวางองค์ประกอบของภาพจิตรกรรมฝาผนังพบเน้นการเข้าสู่พระประธานในพระอุโบสถในกรณีศึกษาทั้งสามแห่ง โดยมี 2 วิธีการ คือ วิธีที่ 1) การจัดแบ่งระนาบด้วยเส้นแถบ เน้นเส้นรวมสายตาไปยังพระประธาน และวิธีที่ 2) การตกแต่งระนาบด้วยการใช้รูปร่าง พื้นสี การซ้ำของรูปสามเหลี่ยมเกิดการเน้นมุมมองสู่พระประธาน เมื่อเปรียบเทียบข้อเหมือนและข้อแตกต่างของการจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้ง 3 แห่ง พบว่าทุกกรณีศึกษาใช้วิธีการแบ่งระนาบคล้ายกัน แต่ต่างที่วิธีตกแต่งระนาบและการเน้นเนื้อหาเรื่องราว (ตารางที่ 1) ผลงานวิจัยนี้จึงยืนยันแนวความคิดการเน้นมุมมองสู่พระประธานอย่างสมมาตรในสภาพแวดล้อมภายในชัดเจนขึ้น และใช้อธิบายให้นักศึกษาเข้าใจได้ดีขึ้น

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบข้อแตกต่างของการจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนัง

อุโบสถ	ตำแหน่ง	เนื้อหาจิตรกรรม	การแบ่งระนาบ	การตกแต่งระนาบ
วัดหนอง- พุทรา	พระประธาน ว่างตำแหน่ง ใกล้ผนัง	ทศชาดก วิมานพระอินทร์ เทพชุมนุม ดาวดึงส์ ต้น ปาริชาติ พระธาตุจุฬามณี	เส้นแถบหน้ากระดาน ประจายามก้ามปู เส้น สีเทา และเส้นย่อ	เทพชุมนุมโดยเทพหันหน้าสู่ พระประธาน กรอบสีเทาพื้นสี แดงเน้นพระประธาน
วัดประดู่ สาร	พระประธาน ว่างตำแหน่ง ใกล้ผนัง	พุทธประวัติ มารผจญ อดีต พุทธ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ต้น ปาริชาติ พระธาตุจุฬามณี	เส้นแถบหน้ากระดาน ประจายามก้ามปู และเส้น ย่อ มุ่งสู่พระประธาน	เน้นการขัดแย้งของผนังหลังกับ พระประธาน เน้นผนังหลังแนว สูงและผนังข้างแนวนอน
วัดเกาะแก้วสุท- ธาราม	พระประธาน ว่างตำแหน่ง ห่างผนัง 1 ห้องเสา	สัตตมหาสถานและอัฐภ- มหาสถาน ภาพปริณิพพาน และการแบ่งพระบรม สารีริกธาตุ พระพุทธบาท	เส้นสีเทา เกิดแนว เส้นประมุ่งสู่พระประธาน และทำให้เกิดแนวแบ่ง ภาพเป็น 3 แนว	ใช้รูปพระเจดีย์รูปสามเหลี่ยม ลดรูปค่อยๆ ย่อส่วนและการ วางพระประธานห่างจากผนัง ทำให้ดูลอยท่ามกลางผนังสีเข้ม

6.3 ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยสำรวจเชิงประจักษ์นี้ใช้กรณีศึกษาพระอุโบสถเพียง 3 แห่ง ซึ่งมีข้อจำกัดในด้านระยะเวลาและงบประมาณ ทั้งนี้ผลวิจัยแสดงการใช้เส้นแถบแบ่งระนาบของภาพจิตรกรรมเหมือนกัน แต่ตกแต่งระนาบแตกต่างกัน แสดงให้เห็นวิธีการจัดองค์ประกอบของภาพจิตรกรรมฝาผนังมีหลายรูปแบบ ทั้งนี้ควรมีการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถของภูมิภาคอื่นเพิ่มเติม เช่น จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี (ภาคกลาง) พระอุโบสถวัดไชยศรี วัดสวนวารีพัฒนาราม จังหวัดขอนแก่น พระอุโบสถวัดป่าเลไลย์ จังหวัดมหาสารคาม (ภาคอีสาน) พระอุโบสถวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา (ภาคใต้) เป็นต้น ซึ่งอาจพบวิธีการที่เหมือนหรือต่างไปจากผลวิจัยในบทความนี้ เช่น จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดคงคาราม มีการแบ่งภาพด้วยแถบหน้ากระดานที่ผนังด้านข้างเป็น 3 ส่วน คือ ตอนบนเป็นภาพอดีตพุทธ ตอนกลางเป็นภาพพุทธประวัติ และตอนล่างระหว่างช่องหน้าต่างเป็นภาพทศชาดก ผนังหลังพระประธานเป็นภาพไตรภูมิ ผนังด้านตรงข้ามพระประธานเป็นภาพมารผจญ ซึ่งมีวิธีเหมือนผลสรุปจากการวิจัยนี้ จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดไชยศรี (มีภาพจิตรกรรม

ภายนอกเรื่องเวสสันดรชาดก นรกแปดขุม สังข์สินไชย และภายในพระอุโบสถเรื่องพุทธประวัติ มนุษย์และสัตว์) ผนังหลังพระประธานเป็นภาพอดีตพุทธ ผนังด้านซ้ายของพระประธานมีภาพคนเรียงแถวหันหน้าเข้าหาพระประธาน ผนังด้านขวาของพระประธานมีภาพทัพช้างและทหารหันหน้าเข้าหาพระประธาน ซึ่งเป็นวิธีการที่แตกต่างไปจากงานวิจัยนี้ เป็นต้น

7. กิตติกรรมประกาศ

การจัดวางองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เน้นมุมมองสู่พระประธานในพระอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้รับเงินสนับสนุนประเภทเงินอุดหนุนทั่วไปจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เลขที่สัญญา 2561-0202003 งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความกรุณาจากวัดหน่อพุทธางกูร วัดประตูลำ และ วัดเกาะแก้วสุทธาราม ขอขอบพระคุณ ท่านอธิการบดี คณบดีและคณะผู้บริหารคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะอาจารย์ในภาควิชาสถาปัตยกรรมภายใน ที่สนับสนุนและให้คำแนะนำในงานวิจัย ขอขอบใจนักศึกษาที่เป็นตัวขับเคลื่อนงานวิจัยให้ลุล่วง

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณ์ ทองเลิศ. (2554). แนวทางการศึกษาการสื่อความหมายของงานภาพจิตรกรรมฝาผนังไทย. วารสารนิเทศสยาม-ปริทัศน์. 10(2), 5-26.
- เจนยุทธ ล่อใจ. (2550). แนวแกนที่ไม่สามารถมองเห็นได้ในงานสถาปัตยกรรม. (วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์-มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- ภาณุพงษ์ เล้าหม และ ชัยยศ อิชฎีวรพันธุ์. (2549). เปลี่ยนพื้น แปลงภาพ ปรับรูป ปรุกลาย: การวิเคราะห์วิธีการออกแบบและวาดจิตรกรรมฝาผนังยุคต้นรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ภิญโญ สุวรรณคีรี. (2546). ลวดลายองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดอกเบญ.
- วีระยุทธ ชัยศร. (2557). ปัจจัยที่ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในวิชาวิเคราะห์การออกแบบ สาขาวิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. 18(1), 65-78.
- วีระยุทธ ชัยศร. (2560). การศึกษาดำเนินช่องเปิดที่ส่งผลด้านแสงสว่างต่อพระประธานภายในพระอุโบสถ. วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. 24(1), 36-49.
- สน สีมাত্রัง. (2522). จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- สน สีมাত্রัง. (2559). คติความเชื่อไตรภูมิและจักรวาลวิทยาในจิตรกรรมฝาผนังไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมคิด จิระทัศนกุล. (2547). รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2548). จิตรกรรมไทยสมัยราชกาลที่ 3 ความคิดเปลี่ยน การแสดงออกก็เปลี่ยนตาม. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2553). งานช่างคำช่างโบราณ. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- อนุโรจน์ จันทรโพธิ์ศรี, พิษณุคุณนิมิตร และ ปรีชา เกาทอง. (2559). การแปรเปลี่ยนจากรูปธรรมของจิตรกรรมของไทยสู่-หลักการในพุทธศาสนา. วารสาร Veridian E Journal, Silpakorn University. 9(2), 2361-2375.
- Horn, D., & Salvendy, G. (2009). Measuring Consumer Perceptions of Product Creativity: Impact on Satisfaction and Purchasability. Human Factors and Ergonomics in Manufacturing. 19(1), 223-240.

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม

Cultural Landscape of Traditional Community in Samut Songkhram Province

ชนิติกาญจน์ จินใจตรง¹ กฤตพร ห้าวเจริญ²

Chanitikarn Jeenjaitrong¹ Kritaporn Haocharoen²

Received: 30/06/2020

Revised: 12/10/2020

Accepted: 19/10/2020

บทคัดย่อ

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงครามเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงผ่านประวัติศาสตร์ความเป็นมา สภาพภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ สภาพแวดล้อม รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน การใช้พื้นที่ ระบบกิจกรรม และวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ได้แก่ 1) ศึกษาคุณลักษณะเฉพาะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่มีผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม 2) ศึกษาเงื่อนไขที่มีผลต่อความแตกต่างทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และ 3) สรุปบริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย การสำรวจพื้นที่ภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์ โดยมีกลุ่มตัวแทนในการสัมภาษณ์เชิงลึกที่อยู่ในชุมชน 3 อำเภอ คือ อำเภอบางคนที อำเภออัมพวา และอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จำนวน 18 คน ผลการวิจัยพบว่า จากคุณลักษณะเฉพาะของสภาพภูมิศาสตร์และระบบนิเวศสามน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมมีความแตกต่างกัน ทั้งรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ระบบกิจกรรม การใช้พื้นที่ และวัฒนธรรม โดยสามารถจำแนกบริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิมได้เป็น 3 บริบทหลัก คือ 1) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบริบทน้ำจืด 2) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบริบทน้ำกร่อย และ 3) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบริบทชายฝั่งทะเล ซึ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในแต่ละบริบทมีคุณลักษณะเฉพาะตัวที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของชุมชนที่โดดเด่นและแตกต่างกัน จากข้อค้นพบดังกล่าวสามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ประกอบการพิจารณาการวางแผน การอนุรักษ์ และการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนดั้งเดิม ระบบนิเวศสามน้ำ

Abstract

The study of cultural landscape of traditional community in Samut Songkhram province is a qualitative research focusing on diverse occurrences with specific characteristics through history, geography, ecology, environment, community settlement systems, land uses, activity systems and cultures of traditional community in Samut Songkhram. The objectives are 1) to study physical characteristics, social features, cultures, and economy which have an impact on the cultural landscape, 2) to study on conditions that differentiate cultural landscape and 3) to summarize the context of cultural landscape that reflects the identity of the traditional

¹ สาขาวิชาสหวิทยาการสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Integrated Science of Built Environment, Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University

² สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Urban Environmental Planning and Development, Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University

community in Samut Songkhram by using in the research tools consisted of field survey, in-depth interviews and observations. There were 18 representatives for in-depth interviews in 3 districts: Bang Khonthi District, Amphawa District and Mueang Samut Songkhram District. The research showed that the unique characteristics of geography and the three aquatic ecosystems in Samut Songkhram differentiate the cultural landscape of the traditional community including settlement patterns, activity systems, land uses and cultures. Cultural contexts that reflect the identity of the traditional community can be classified into 3 main contexts: 1) cultural landscape in freshwater 2) cultural landscape in brackish water and 3) cultural landscape in coastal. The cultural landscape of the traditional community in each context has its own unique characteristics that represent the identity of the community. From the findings, knowledge assets can be applied to the consideration of planning, conservation and sustainable community development.

Keywords: Cultural Landscape, Traditional Community, Aquatic Ecosystem

1. บทนำ

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่างเกิดขึ้นก่อนในพื้นที่ปากแม่น้ำแม่กลองเป็นลำดับต้นตามบันทึกทางประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยาตอนกลางที่จังหวัดสมุทรสงครามเป็นเมืองหน้าด่าน และคงบทบาทดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง หลังจากการตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิมเริ่มมีการทำมาหากินด้วยการใช้พื้นที่เพื่อเกษตรกรรมสวนยกร่อง นาข้าว นาเกลือ การถางป่าชายเลนเพื่อนำไม้เฝ้าน้ำ และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อการดำรงชีวิต เมื่อมีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้นจากการติดต่อค้าขาย นำไปสู่การก่อตัวของเมืองแม่กลองหรือจังหวัดสมุทรสงครามในช่วงสมัยต้นอยุธยา (ราว พ.ศ. 1900) โดยจังหวัดสมุทรสงครามมีลักษณะทางภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งที่มีความลาดเอียงไปทางชายฝั่งทะเล และที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนใต้ที่มีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านทางตอนกลางของพื้นที่ตามแนวทางทิศเหนือสู่ใต้ ตั้งแต่อำเภอบางคนที อำเภออัมพวา ไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทยที่บริเวณปากแม่น้ำในเขตอำเภอเมืองสมุทรสงคราม ด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้จังหวัดสมุทรสงครามมีคลองธรรมชาติและคลองขุดเชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายน้ำขนาดใหญ่ครอบคลุมอยู่ทั่วพื้นที่ ซึ่งคลองเหล่านี้ช่วยในการระบายน้ำระหว่างพื้นที่ตอนบนและตอนล่างฝั่งทะเลจากอิทธิพลของน้ำขึ้นน้ำลงที่อ่าวไทย อันเป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้เกิดการหมุนเวียนแทนที่กันของน้ำอยู่ตลอดเวลา ซึ่งพฤติกรรมของน้ำที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยระบบของธรรมชาติในแต่ละเดือนแต่ละฤดูกาลส่งผลต่อระดับน้ำในแม่น้ำและลำคลองในพื้นที่ ตลอดจนเป็นเหตุให้ในพื้นที่มีสภาพน้ำและระบบนิเวศที่แตกต่างกันที่เรียกว่า “ระบบนิเวศสามน้ำ” โดยแบ่งสภาพน้ำในพื้นที่จังหวัดได้เป็น 3 เขต ตามขอบเขตการบริหารจัดการน้ำ คือ เขตระบบนิเวศน้ำจืด เขตระบบนิเวศน้ำกร่อย และเขตระบบนิเวศน้ำเค็ม ทั้งนี้การแบ่งเขตพื้นที่ดังกล่าวเกิดจากอิทธิพลของน้ำที่เป็นเพียงการประมาณภาพอย่างกว้าง ๆ เท่านั้น เนื่องจากในความเป็นจริงแล้ว สายน้ำเป็นระบบที่ไม่สามารถตัดแบ่งเป็นช่วง ๆ หรือท่อน ๆ ได้ อย่างไรก็ตาม เมืองปากแม่น้ำอย่างจังหวัดสมุทรสงครามมีลักษณะที่แตกต่างจากเมืองในแผ่นดิน เนื่องจากลักษณะพื้นที่ติดทะเลมีการเคลื่อนไหวยของน้ำตามอิทธิพลของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ที่ต่างจากแม่น้ำในแผ่นดิน ซึ่งความซับซ้อนด้วยรอยต่อของระบบนิเวศที่แตกต่างกันย่อมทำให้พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ความหลากหลายทางชีวภาพ และความเฉพาะตัวนำไปสู่การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของสังคมมนุษย์ขึ้นตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน (สุรจิต ชีรเวทย์, 2549)

จากลักษณะทางภูมิศาสตร์และระบบนิเวศดังกล่าวเป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิต วัฒนธรรม การทำมาหากิน และการใช้พื้นที่ของคนในจังหวัดสมุทรสงคราม (สุรจิต ชีรเวทย์, 2549) จนก่อให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิมที่กระจายตัวของอาคารบ้านเรือนพื้นที่กันตลอดสองฟากฝั่งแม่น้ำลำคลองสายหลักสายรอง ที่เกิดจากการเรียนรู้ระบบของธรรมชาติและสร้างบ้านแปลงเมืองให้เกิดความเหมาะสมและสมดุลกันระหว่างวิถีการดำเนินชีวิตตามสภาพแวดล้อมทั้งในรูปแบบของการขุดคูคลอง แพรก ลำราง และลำประโดง เพื่อกระจายน้ำเข้าไปในพื้นที่สวนยกร่อง อันเกิดจากการสะสมความรู้ด้านการจัดการระบบน้ำและการพัฒนาสวนแบบยกร่องสูงและสืบทอดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมชาวสวนสู่รุ่นลูกรุ่น

หลาน รวมถึงการทำประมงทะเล การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง การถางป่าชายเลน การขยายบ่อเกลือ การตากน้ำทำเกลือ เพื่อให้เกิดพื้นที่นาเกลือและวัฒนธรรมชาวนาเกลือดังที่ปรากฏตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และด้วยระบบนิเวศสามน้ำ ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มหมู่บ้านทางตอนบนในพื้นที่น้ำจืดมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวสวนเตียนและสวนผลไม้ผสม ทางตอนกลางในพื้นที่น้ำกร่อยมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวสวนมะพร้าว และทางตอนล่างในพื้นที่น้ำเค็มปรากฏการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวประมง นาเกลือ และนากุ้ง ทั้งนี้ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีตล้วนเกิดจากอิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดวิถีการดำเนินชีวิต แบบแผนอาชีพ รวมถึงการใช้พื้นที่ให้มีลักษณะที่แตกต่างกันจากการเรียนรู้ การสังเกตพฤติกรรมของธรรมชาติ และถอดรหัสความเชื่อมโยงระหว่างพฤติกรรมของลม น้ำ และปฏิทินทางจันทรคติ อันเป็นชุดความรู้ที่นำไปสู่การปรับตัวให้อยู่อาศัยในพื้นที่ได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นไปของสภาพแวดล้อม กลายเป็นพื้นที่ที่สะท้อนและบอกเล่าเรื่องราวอันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์อันมีคุณค่าทั้งในอดีตและปัจจุบันประกอบกับแนวทางการจัดการพื้นที่ที่สามารถอธิบายถึงพื้นที่ทางกายภาพที่ประกอบด้วยธรรมชาติและองค์ประกอบที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ ที่ถูกซ้อนทับกันลงบนภูมิทัศน์ และสร้างลักษณะเฉพาะลงบนพื้นที่นั้น ๆ (Lennon & Steve, 1996) จากพื้นที่ของชุมชนดั้งเดิมภายใต้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอันมีลักษณะเฉพาะดังกล่าว ก่อให้เกิดพื้นที่ที่มีคุณค่าความสำคัญที่เรียกว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)” ขึ้น

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นแนวความคิดที่ได้รับการบรรจุในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลก (World Heritage Convention) ที่ให้ความสำคัญในการบูรณาการระหว่างมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกันในลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Fowler, 2003) ทั้งนี้ ประเด็นการศึกษานี้ในประเทศไทยเริ่มมีการศึกษาและวิจัยกันอย่างแพร่หลายมากขึ้นในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม ที่มุ่งเน้นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการวิเคราะห์และถอดรหัสเกี่ยวกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำที่เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวิถีการดำรงชีวิตระบบกสิกรรม วัฒนธรรม และการใช้พื้นที่ ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์และหลักฐานดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ภายใต้เกณฑ์ในการศึกษาเบื้องต้นอย่างระบบนิเวศสามน้ำ เพื่อทราบถึง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” และ “ชุมชนดั้งเดิม” ผ่านรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน นำไปสู่คำถามในการวิจัยที่ว่า บริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงครามมีคุณลักษณะอย่างไร และมีเงื่อนไขอะไรที่มีผลสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิมที่ยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน และเมื่อพิจารณาประเด็นข้อค้นพบทั้งหมดที่ได้แล้วนั้น งานวิจัยนี้จะสามารถสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับคุณลักษณะเฉพาะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการสร้างการรับรู้สาธารณะที่นำไปสู่ความร่วมมือของทุกส่วนในการวางแผน การอนุรักษ์ และการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนตามเงื่อนไขและคุณลักษณะเฉพาะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมที่สอดคล้องและแตกต่างกันตามแต่ละพื้นที่

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 ศึกษาคุณลักษณะเฉพาะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่มีผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม
- 2.2 ศึกษาเงื่อนไขที่มีผลต่อความแตกต่างทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม
- 2.3 สรุปบริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา ผสมผสาน และพัฒนาเป็นฐานในการสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยเริ่มจากแนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) เป็นการจำกัดความของมรดกทางวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่งที่บูรณาการระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมที่แสดงถึงสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานผ่านช่วงเวลา แรงผลักดันทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความหลากหลายของกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหล่อหลอมให้เป็นมรดกภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของการใช้พื้นที่อย่างยั่งยืน

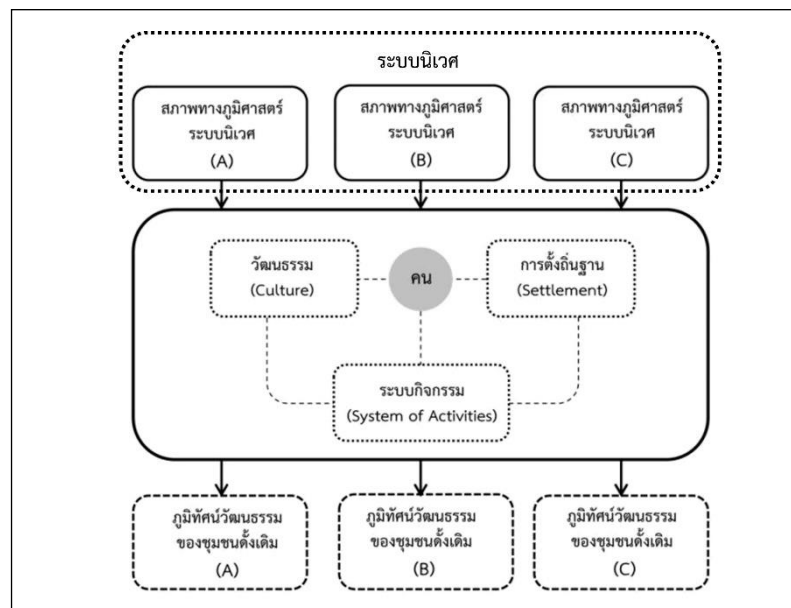
ตามคุณลักษณะและข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ตลอดจนความเชื่อแรงศรัทธาที่มีต่อธรรมชาติ (ICOMOS, 2011) ซึ่งในที่นี้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นพื้นที่อันเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม ที่มีวิถีการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาและปรับตัวอยู่กับน้ำ อันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รูปแบบของวิถีชีวิต และระบบนิเวศที่สนับสนุนการดำรงชีวิตความสามารถตามแต่ที่ธรรมชาติแวดล้อมจะเอื้ออำนวย ทำให้เกิดพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการกำหนดแบบแผนในการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะการทำมาหากิน และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งมนุษย์ต้องมีการปรับตัวให้สมดุลและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมด้วยการดัดแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เป็นไปตามความต้องการของตน การตั้งถิ่นฐานจึงเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในรูปแบบของการอยู่อาศัย และสิ่งอำนวยความสะดวกที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีพิจารณาเกณฑ์ 5 ประการ คือ มนุษย์ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ลักษณะทางสังคม ที่อยู่อาศัย และโครงสร้างพื้นฐาน (Doxiadis, 1976) เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานเป็นการบุกเบิกและการเข้าอยู่อาศัยโดยครอบครองพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งที่ไม่เคยมีผู้อยู่อาศัยมาก่อน มีการอาศัยอยู่ร่วมกัน กิจกรรมร่วมกันในบริเวณใดบริเวณหนึ่งจนกลายเป็นชุมชน โดยรูปแบบและขนาดของแหล่งการตั้งถิ่นฐานมีความซับซ้อนที่แตกต่างกัน (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536) นอกจากนี้หากพิจารณาองค์ประกอบพื้นฐานของการตั้งถิ่นฐานอันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 3 ตัวแปร ได้แก่ พื้นที่ตั้ง (Location Area) แหล่งที่ทำมาหากินหรือสภาพแวดล้อม (Environment) และมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ (Human and Behavior) ย่อมทำให้เห็นถึงลักษณะของการตั้งถิ่นฐานมากยิ่งขึ้น (พรทิพย์ กาญจนสุนทร และคณะ, 2537) ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานจึงอยู่ภายใต้เงื่อนไขการพัฒนา 4 อย่าง คือ (1) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์อย่างพอเพียง (2) การรักษาสมดุลกับทรัพยากรและสภาพแวดล้อม (3) ความเสมอภาคทางสังคม (4) มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์จึงเป็นระบบที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ของระบบนิเวศอันเกิดเป็นปรากฏการณ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับวัฒนธรรม (วิลาวัณย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542)

แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ ที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนระหว่างวัฒนธรรม (Cultural) ระบบกิจกรรม (Systems of Activities) และการใช้พื้นที่หรือระบบที่ตั้ง (System of Setting) เนื่องจากความสัมพันธ์ที่เกิดจากองค์ประกอบดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชุมชนแต่ละแห่งมีลักษณะที่แตกต่างกันไป (Rapoport, 1994) ซึ่งเชื่อว่า วัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตของคนพื้นถิ่นดั้งเดิมจะเป็นตัวกำหนดระบบกิจกรรมของคนให้เกิดขึ้น และเชื่อมโยงไปสู่การใช้พื้นที่หรือระบบที่ตั้งที่ปรากฏอยู่ในชุมชน ตลอดจนความแตกต่างของสภาพภูมิศาสตร์ที่มีผลทำให้สภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน โดยระบบกิจกรรมเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะทางกายภาพมากที่สุด และมีผลต่อการจัดองค์ประกอบทางพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นที่เกิดจากการเลือกของคนในชุมชนบนพื้นฐานของค่านิยมในการดำเนินชีวิตของกลุ่มทางสังคม ทำให้เกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงไปสู่ระบบที่ตั้งหรือการใช้พื้นที่ภายในชุมชนแล้วปรากฏให้คนทั่วไปได้รับรู้และเห็น ดังนั้นเมื่อชุมชนที่มีวัฒนธรรมพื้นฐานแตกต่างจากกลุ่มคนในสังคมย่อมทำให้ระบบกิจกรรม การจัดองค์ประกอบทางพื้นที่ และการใช้พื้นที่มีความหลากหลายหรือลักษณะที่แตกต่างกันตามเหตุผลที่ซ้อนกันอยู่ โดยชุมชนแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของชุมชนที่แตกต่างกัน เป็นผลมาจากชุมชนมีองค์ประกอบสำคัญที่มีลักษณะเฉพาะประกอบกันเป็นชุมชน และปรากฏออกมาให้รับรู้ได้ถึงคุณค่าและลักษณะเฉพาะอันเป็นภาพลักษณ์ของพื้นที่ โดยพิจารณาจากภาพลักษณ์ที่โดดเด่นในด้านลักษณะทางกายภาพ ลักษณะกิจกรรม และการสื่อความหมายหรือสัญลักษณ์ที่ปรากฏให้เห็นภายในชุมชนนั้น (Harry, 1985)

ในงานวิจัยนี้ได้กำหนดการศึกษามิติวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงครามจากองค์ประกอบหลัก 4 องค์ประกอบ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ประกอบด้วย (1) **ลักษณะทางภูมิศาสตร์และระบบนิเวศ** ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่กำหนดแบบแผนในรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การทำมาหากิน และลักษณะกิจกรรมของคนในชุมชน ที่ก่อให้เกิดองค์ประกอบหลักอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของชุมชนตามมาเป็นลำดับ ทั้งลักษณะเด่นของที่ตั้ง สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรัพยากรน้ำ ระบบโครงข่ายลำน้ำ และลักษณะพืชพรรณต่าง ๆ (2) **การตั้งถิ่นฐาน** เป็นรูปแบบของการจัดการพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมของชุมชน ทั้งการใช้ที่ดิน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การขยายตัวของชุมชน สถาปัตยกรรมและสิ่ง

ปลูกสร้าง ระบบการสัญจรและการเข้าถึง พื้นที่ทำมาหากินหรือเกษตรกรรม พื้นที่ประมงแหล่งประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และสังคม (3) **ระบบกิจกรรม** ถือเป็นความสามารถในการนำทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมาสร้างชิ้นเป็นผลผลิตที่สะท้อนถึงความสามารถในการปรับตัวให้สมดุลและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกิดเป็นระบบการผลิตที่ตอบสนองต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยการประกอบกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจและอาชีพของคนในชุมชน และ (4) **วัฒนธรรม** เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการจัดการองค์ประกอบทางพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกัน อันสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะพฤติกรรมของผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่มีความผูกพันกับระบบนิเวศและสภาพภูมิศาสตร์ในการดำเนินชีวิตและประกอบกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ จากความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบพื้นฐานของชุมชนดั้งเดิม 4 องค์ประกอบดังกล่าวนำมาสู่การสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยเพื่อให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม ดังรูปที่ 1

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

4. วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เริ่มต้นจากคำถามในการวิจัยที่ว่า “บริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงครามมีคุณลักษณะอย่างไร และเงื่อนไขอะไรที่มีผลสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิม” โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง เพื่อแสวงหาความรู้และความชัดเจนในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจากรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีคุณลักษณะเฉพาะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ด้วยการขออนุญาตข้อมูลเชิงพื้นที่เพื่อนำไปสู่การแบ่งกลุ่มบริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่อธิบายเงื่อนไขที่มีผลต่อความแตกต่าง รวมถึงสรุปบริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม ส่วน **เครื่องมือในการวิจัย** ตามวิธีการวิจัยที่ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากหลักฐานและข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตนำมาสู่การเข้าใจปรากฏการณ์ในปัจจุบัน (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2540) จึงต้องอาศัยเทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในหลายรูปแบบ การตรวจสอบข้อมูลให้ได้ข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือ และครบถ้วนมากที่สุด ประกอบด้วย (1) **ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)** เป็นข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการสำรวจพื้นที่ภาคสนาม (Field Survey) เพื่อสร้างความเข้าใจสภาพพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน การสัมภาษณ์ (Interviews) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนออกมาตามประสบการณ์และมุมมองของตน โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลรายแรก ๆ จะให้ข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงผู้ให้ข้อมูลรายต่อไป ตามวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบข่วงก่อนหิมะหรือห้วงโซ่หรือบอกต่อ (Snowball or Chain Sampling) และเมื่อได้ข้อมูลที่เพิ่มเติมมากขึ้นจะนำมาวิเคราะห์ตีความ เพื่อการปรับปรุง การจัดหมวดหมู่ความคิด และประเด็นคำถามในการใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์

ครั้งต่อไปให้ครอบคลุมและสมบูรณ์ของเนื้อหามากยิ่งขึ้น โดยจะดำเนินไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งพบว่าข้อมูลและข้อสรุปของงานวิจัยนี้เริ่มมีแบบแผนที่ซ้ำ ๆ กัน กระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนนี้จึงยุติลงตามลำดับขั้นตอน ซึ่งการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเฉพาะประเด็นกับผู้ให้ข้อมูลหลักรายบุคคล (Key Informants) ที่เกี่ยวกับ “ประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History)” ผู้วิจัยได้เลือกวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบกำหนดเกณฑ์ประกอบ (Criterion Sampling) (Moser & Kostjens, 2018) ซึ่งมีขนาดกลุ่มตัวอย่างอยู่ที่ 6-10 คน ประกอบด้วย ผู้อาวุโสในชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น พระภิกษุสงฆ์ ผู้นำชุมชน ครู อาจารย์ นักวิชาการ ผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนที่มีอาชีพต่าง ๆ และตัวแทนจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ และชุมชน จากกลุ่มตัวอย่างในชุมชนต่าง ๆ 3 อำเภอ ทั้งอำเภอบางคนที อำเภออัมพวา และอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ รวมทั้งหมด 18 คน ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้กลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนน้อย และเก็บข้อมูลเชิงลึกในรายละเอียด ประกอบกับผู้วิจัยไม่สามารถกำหนดขนาดหรือจำนวนตัวอย่างที่แน่นอนตายตัวไว้ล่วงหน้าได้ เนื่องจากยังไม่ทราบแน่ชัดว่าข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลจะถึงจุดอิ่มตัว (Saturation) เมื่อใด ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงต้องทำการเก็บรวบรวมข้อมูลไป และทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปด้วยในเวลาเดียวกัน เพื่อทราบได้ว่าข้อมูลจะอิ่มตัวเมื่อใดแล้วจึงหยุดเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจึงเป็นเพียงตัวเลขประมาณการเท่านั้น (จำเนียร จวงตระกูล, 2561) และการสังเกตการณ์ (Observation) เพื่อสังเกตการณ์ด้านกิจกรรม สภาพวิถีชีวิต และการใช้พื้นที่ของคนในชุมชน (2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลด้านเอกสาร รายงาน และบันทึกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ตลอดจนการศึกษาจากหลักฐานการใช้ภาพถ่ายเก่า ภาพถ่ายทางอากาศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ ชุด William Hunt พ.ศ. 2486-2490 ของกองจดหมายเหตุแห่งชาติ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2489) สมุตราษฎร์ (ฉลองสุนทราภรณ์, 2550) เอกสารทางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลา และการบันทึกเหตุการณ์ในอดีต เพื่อเป็นประโยชน์ในการสร้างมโนทัศน์ การลำดับความเชื่อมโยงเหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่สอดคล้องกับบริบทของการศึกษา

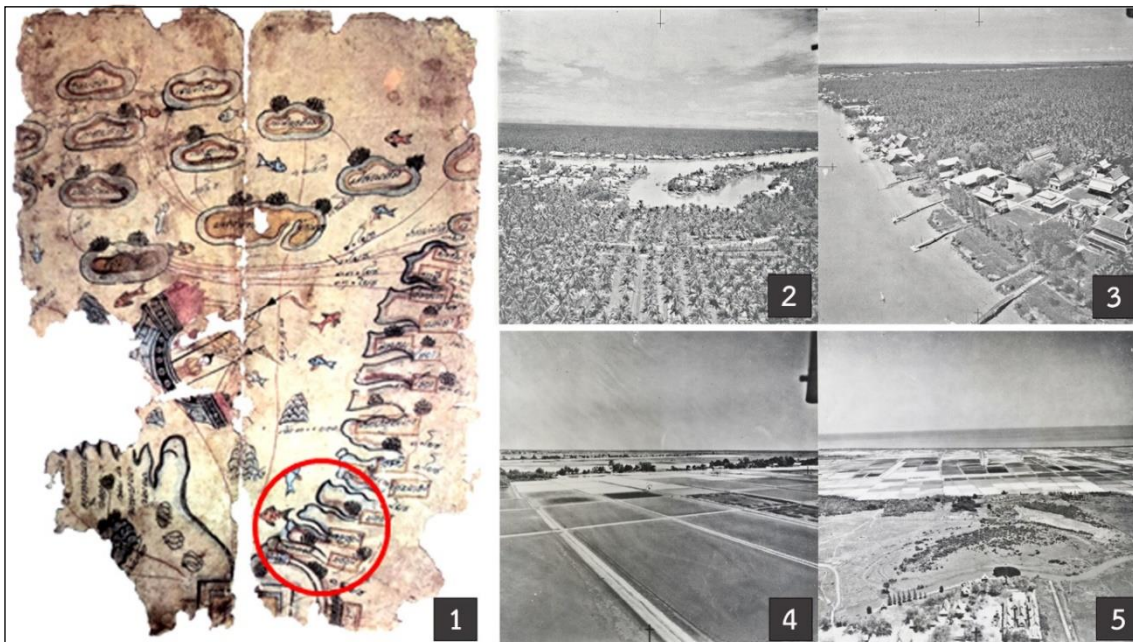
5. ผลการวิจัย

5.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองและจังหวัดสมุทรสงคราม

แม่กลองเป็นชื่อลำน้ำเก่าแก่สายหนึ่งในสุวรรณภูมิ (South East Asia) ที่ปรากฏหลักแหล่งการตั้งถิ่นฐานของคนสุวรรณภูมิที่มีความเก่าแก่ที่สุดในภาคกลาง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาบริเวณภาคกลางของประเทศไทย โดยมีต้นน้ำอยู่บนที่สูงในหุบเขาทางทิศตะวันตกที่กั้นเขตแดนประเทศไทยทางจังหวัดตากและจังหวัดกาญจนบุรี และประเทศพม่า แล้วไหลลงทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านบริเวณที่ราบลุ่มในจังหวัดราชบุรีและไหลออกสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสงคราม ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับธรณีวิทยาและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์บริเวณแม่น้ำแม่กลองในยุคแรก แม่กลองแบ่งลำน้ำได้เป็น 2 ช่วง คือ (1) ช่วงแรก ตั้งแต่ที่สูงบริเวณหุบเขาไหลวกออกสู่อ่าวไทยที่จังหวัดนครปฐม และ (2) ช่วงหลัง เปลี่ยนทางเดินไหลตรงลงออกสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสงครามดังเช่นในปัจจุบัน ด้วยสาเหตุของความกว้างใหญ่ของทะเลอ่าวไทยเมื่อ 3,000 กว่าปีมาแล้ว บริเวณจังหวัดสมุทรสงคราม บางส่วนของจังหวัดราชบุรี จังหวัดนครปฐม ยังเป็นทะเล และบางส่วนเป็นทะเลโคลนตม ในช่วงเวลาที่ผ่านมาหลายพันปีเกิดการทับถมของโคลนตมเกิดเป็นดินดอนอันเป็นที่ตั้งหลักแหล่งของชุมชนได้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549) ต่อมาชุมชนหมู่บ้านกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณหุบเขาและทุ่งราบ เนื่องจากน้ำทะเลลดลงกว่าเดิม ทะเลอ่าวไทยมีตะกอนทับถมหนาแน่นเป็นทะเลโคลนตมจนเกิดเป็นชุมชนในปัจจุบัน โดยมีลักษณะของโคลนตมที่ทับถมกันจนเป็นที่ดอนขึ้นทางปากน้ำแม่กลอง ทำให้มีดินที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยอาหารของพืชตามธรรมชาติที่มีดินเหมาะแก่การเพาะปลูก เรือกสวนไม้ดอกไม้ผล จึงมีผู้คนเริ่มย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินกันมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มเจ๊ก-จีนทางตอนใต้ของกลุ่มน้ำแยงซี (กวางตุ้ง-กวางสี) โดยนำเอาเทคโนโลยีการทำสวนยกร่องเข้ามาพัฒนาตัดแปลงพื้นที่ทั้งปากน้ำแม่กลองและปากน้ำเจ้าพระยาเป็นเรือกสวนผลไม้ ด้วยเหตุที่มีการพัฒนาพื้นที่ดินเป็นเรือกสวนในเวลาเดียวกัน จึงได้ชื่อว่า “บางช้างสวนนอก บางกอกสวนใน” (สุภาพรณ์ จินตามณีโรจน์, 2554: 218)

เมืองแม่กลองตั้งอยู่ปลายน้ำแม่กลองหรือทางลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง ซึ่งมีลำน้ำแม่กลองเป็นลำน้ำสายสำคัญทางด้านการสงครามและการคมนาคมค้าขาย ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ยังปรากฏการเรียกชื่อทั้งสองอยู่คู่กันดังหลักฐานในเอกสารประกาศพระราชกำหนดที่ดินให้ขาย ให้เช่า แก่คนนอกประเทศ และประกาศว่าด้วยการประเพณีต่อฝรั่งเศส อังกฤษ และอเมริกัน ที่อยู่ในเมืองไทยเมื่อต้น พ.ศ. 2399 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 มีความว่า “เมือง

สมุทรสงครามที่เรียกว่าแม่กลอง” (สายรุ้ง เสงขอ, 2543) นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อ “เมืองแม่กลอง” ในแผนที่โบราณจากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี ที่แสดงตำแหน่งบ้านเมืองใหญ่น้อยใกล้ทะเลที่ตั้งอยู่รอบอ่าวไทย ทั้งชายฝั่งทะเลตะวันตกและตะวันออก มีรูปสำเภาและหมู่เกาะต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกลตามความเข้าใจสมัยก่อน ซึ่งสะท้อนถึงการค้าทางทะเลตั้งแต่ยุคโบราณ (รูปที่ 2) หากเมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลองสมัยกรุงศรีอยุธยานับตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหรือสมเด็จพระนารายณ์มีการพัฒนาก้าวหน้าขึ้นเป็นราชอาณาจักรสยาม จากหลักฐานลายลักษณ์อักษรคำว่า “สมุทรสงคราม” ในการเป็นเมืองหน้าด่านทางปากทะเล และมีความสำคัญด้านการค้าอันเป็นแหล่งอาหารตลอดจนเมืองสมุทรสงครามยังมีความสำคัญในด้านเศรษฐกิจสังคมและการเมืองในสมัยต่อไปเป็นอย่างมาก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในเชิงพัฒนาอยู่ตลอดเวลา และในช่วงกรุงธนบุรีเชื่อมต่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แม่น้ำแม่กลองจึงถือเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ที่กองทัพไทยใช้เดินทางเพื่อรับศึกพม่าอีกหลายครั้ง ต่อมาเมืองสมุทรสงครามมีฐานะเป็นเมืองเกษตรกรรมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ตามหลักฐานการเสียภาษีอากรในบันทึกสมุตราษฎ์บุรี (ฉลอง สุนทรวาณิชย์, 2550) นอกจากนี้จังหวัดสมุทรสงครามสมุทรสาคร และเพชรบุรี ยังปรากฏชุมชนประมง และชุมชนทำนาเกลือในพื้นที่ชายฝั่งทะเลที่อาศัยน้ำจากทะเลเป็นวัตถุดิบในการทำเกลือสมุทรจวบจนถึงปัจจุบัน ดังปรากฏในรูปถ่ายทางอากาศชุด Williams Hunt พ.ศ. 2486-2490 (รูปที่ 2)

- 1) ปรากฏชื่อ “เมืองแม่กลอง” ในแผนที่โบราณจากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี
- 2) และ 3) การตั้งถิ่นฐานริมน้ำและพื้นที่เกษตรกรรมประเภทสวนมะพร้าวในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
- 4) และ 5) พื้นที่เกษตรกรรมประเภทนาเกลือในอำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ปรากฏในรูปถ่ายทางอากาศชุด

Williams Hunt พ.ศ. 2486-2490

รูปที่ 2 การตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองและจังหวัดสมุทรสงคราม

ที่มา: ศรีศักร วัลลิโภดม (2536) (หมายเลข 1), หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2489 ก) (หมายเลข 2), หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2489 ข) (หมายเลข 3), หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2489 ค) (หมายเลข 4) และ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2489 ง) (หมายเลข 5)

5.2 คุณลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชนดั้งเดิม จังหวัดสมุทรสงคราม

ที่ตั้งและลักษณะทางภูมิศาสตร์ จังหวัดสมุทรสงครามตั้งอยู่ภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย เป็นจังหวัดในภาคกลางที่มีขนาดพื้นที่เล็กที่สุดของประเทศ โดยแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม อำเภออัมพวา และอำเภอบางคนที (รูปที่ 3) ตามลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดสมุทรสงครามนับเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและมีชายฝั่งทะเลติดอ่าวไทย เนื่องจากเป็นดอนปากแม่น้ำ และเป็นที่ยึดลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่างริมทะเล ซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากการรวมตัวของแม่น้ำแควใหญ่ (แควศรีสวัสดิ์) และแม่น้ำแควน้อย (แควไทรโยค)

ลงมาเป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี เรื่อยลงมาจนถึงทะเลาวไทยที่อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม นอกจากนี้ยังมีลำคลองใหญ่น้อยมากมายแยกออกจากแม่น้ำแม่กลองกระจายอยู่ทั่วทั้งพื้นที่ ซึ่งสภาพภูมิประเทศของที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่างมีส่วนสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ต่างกันระหว่างพื้นที่ทางฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของแม่น้ำแม่กลอง โดยมีพื้นที่ฝั่งตะวันตกสูงกว่าฝั่งตะวันออกเล็กน้อย เนื่องจากพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกมีสภาพเป็นเทือกเขาและที่สูงลาดลงมา และมีลำน้ำสายเล็ก ๆ ไหลจากทางตะวันตกไปทางตะวันออกลงสู่แม่น้ำแม่กลองเกือบทั้งหมด ส่วนพื้นที่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแม่กลองเป็นที่ลุ่มต่ำ และมีลำน้ำเล็ก ๆ แยกจากแม่น้ำแม่กลองไปออกไปยังที่ราบลุ่มแม่น้ำท่าจีนและชายฝั่งทะเลาวไทย ด้วยสภาพภูมิประเทศดังกล่าวทำให้เกิดการขุดคลองใหญ่น้อยจากแม่น้ำแม่กลองเข้าไปเลี้ยงพื้นที่เรือกสวนไร่นาที่ปรากฏให้เห็นอยู่มากในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม ตลอดจนการขุดคลองเพื่อการคมนาคมระหว่างแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำท่าจีน ทั้งนี้ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองถือว่ามีความสำคัญต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาตั้งแต่ในอดีต (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2536) ทำให้พื้นที่ในจังหวัดสมุทรสงครามได้รับอิทธิพลจากการขึ้นลงของน้ำทะเลที่เข้ามาตามแม่น้ำและคลองต่าง ๆ ด้วยเหตุผลดังกล่าวพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างในเขตจังหวัดสมุทรสงครามอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบน้ำที่แตกต่างกัน 3 ลักษณะ คือ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ที่เรียกว่า “เมืองสามน้ำ” (สุรจิต ชีรเวทย์, 2549) โดยได้รับน้ำจืดจากทางเหนือจากทางลำน้ำแม่กลองและลำน้ำย่อย ทางตะวันตกได้รับน้ำฝนและน้ำจืดจากลำน้ำย่อยที่อยู่ในเขตอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี ตามลักษณะของพื้นที่ที่เป็นที่สูงจากเทือกเขาตะนาวสีลงมาสู่คลองวัดประดู่ โดยคลองธรรมชาติทุกคลองในเขตอำเภอปากท่อ และอำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี ทางด้านใต้ได้รับน้ำเค็มหรือน้ำทะเลจากอ่าวบางตะบูนเข้ามาทางคลองขุดยี่สาร และปากอ่าวแม่กลองเข้ามาทางปากแม่น้ำและคลองย่อยต่าง ๆ ด้วยลักษณะของระบบสามน้ำถือเป็นลักษณะเฉพาะทางนิเวศวิทยาของพื้นที่ อันเกิดจากตัวของแม่น้ำแม่กลองกับคลองทุกคลองที่แยกตัวออกจากตัวแม่น้ำ เมื่อน้ำทะเลขึ้นดันน้ำจืดในลำน้ำและคลองต่าง ๆ ที่ไหลจากจังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดราชบุรีกลับขึ้นไป ดังนั้นในช่วงหัวน้ำขึ้น 1-2 ชั่วโมงแรก จึงเป็นน้ำจืด ต่อมาชั่วโมงที่ 3-4 เมื่อน้ำทะเลเข้ามาผสมกับน้ำจืดมากขึ้นจะกลายเป็นน้ำกร่อย เมื่อเข้าสู่ชั่วโมงที่ 5-6 จะเป็นน้ำเค็ม จึงเกิดเป็นสามน้ำในสายน้ำเดียวกัน

ลักษณะทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยสภาพพื้นที่เป็นพื้นที่ระบบนิเวศสามน้ำ ทำให้จังหวัดสมุทรสงครามมีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากฤดูน้ำหลากมีการพัดพาเอาตะกอนดินและธาตุอาหารที่มีความอุดมสมบูรณ์นับตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ มาถึงปากแม่น้ำแม่กลองและทะเลาวไทย อันเป็นแหล่งที่มาสำคัญของอาคารสัตว์น้ำในทะเลและแหล่งประมง จังหวัดสมุทรสงครามมีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลที่ได้รับอิทธิพลของน้ำทะเลทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังนั้นลักษณะของดินในบริเวณนี้จึงมีที่กำเนิดขึ้นมาจากการทับถมของตะกอนน้ำทะเลและตะกอนแม่น้ำ ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะของดินเพื่อการเกษตรของจังหวัดสมุทรสงครามออกเป็น 8 ชนิด คือ ดินชุดท่าจีน ดินชุดสมุทรสงคราม ดินชุดสมุทรปราการ ดินชุดบางกอก ดินชุดดำเนินสะดวก และดินชุดธนบุรี (กรมทรัพยากรธรณี, 2559) โดยพื้นที่ตอนบนของจังหวัดเป็นดินชุดดำเนินสะดวกที่เป็นดินชุดบางเลนที่ถูกยกทรงเพื่อการปลูกไม้ผลหรือพืชผัก ส่วนตอนกลางและตอนล่างของพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินชุดสมุทรสงคราม คือดินชุดท่าจีนที่มีการยกทรงใช้ในการทำสวนผลไม้ และปลูกผัก ส่วนตอนล่างของพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลเป็นดินชุดท่าจีนที่เกิดจากการตะกอนน้ำทะเลพัดมาทับถม น้ำไหลซึมได้ช้าและอุ้มน้ำสูง ซึ่งดินชุดนี้ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกควรปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ (รูปที่ 3) ทั้งนี้ การใช้ประโยชน์จากดินของจังหวัดสมุทรสงครามในปัจจุบันยังมีการใช้ประโยชน์จากดินที่ไม่เหมาะสม ด้วยเหตุผลที่ว่าจังหวัดสมุทรสงครามมีลักษณะทางภูมิประเทศที่อยู่ในระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 1-2 เมตร บางส่วนจมน้ำในช่วงเวลาที่น้ำขึ้นสูงสุด และพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ต่ำกว่าระดับน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก ด้วยลักษณะของพื้นที่นั้นยากต่อการดำรงอยู่ แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงเกิดการตั้งถิ่นฐานของผู้นที่เกิดการเรียนรู้ระบบของธรรมชาติ และสร้างบ้านแปลงเมืองให้เหมาะสมและสมดุลระหว่างวิถีชีวิตกับสภาพแวดล้อม เริ่มมีการขุดคู คลอง แพรก ลำราง และลำประโดง เพื่อกระจายน้ำเข้าสู่พื้นที่ด้านใน การไถดินขึ้นมาสูมเป็นคันดินสลับไปกับร่องน้ำ และทำการเกษตรโดยการปลูกมะพร้าวที่เรียกว่า “สวนยกทรง” ทำให้ในช่วงที่น้ำทะเลหนุนขึ้น น้ำเค็มจะไม่ได้ดันตัวสูงขึ้นไปตามแม่น้ำ หากแต่จะแผ่เข้าสู่ลำรางขนาดต่าง ๆ ที่ขุดผสมกันเป็นโครงข่ายลำน้ำขนาดใหญ่ดังที่ปรากฏในพื้นที่ และการทำนาเกลือที่เริ่มต้นจากการถางป่าชายเลนเพื่อนำไม้ไปใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเคี่ยวน้ำตาล

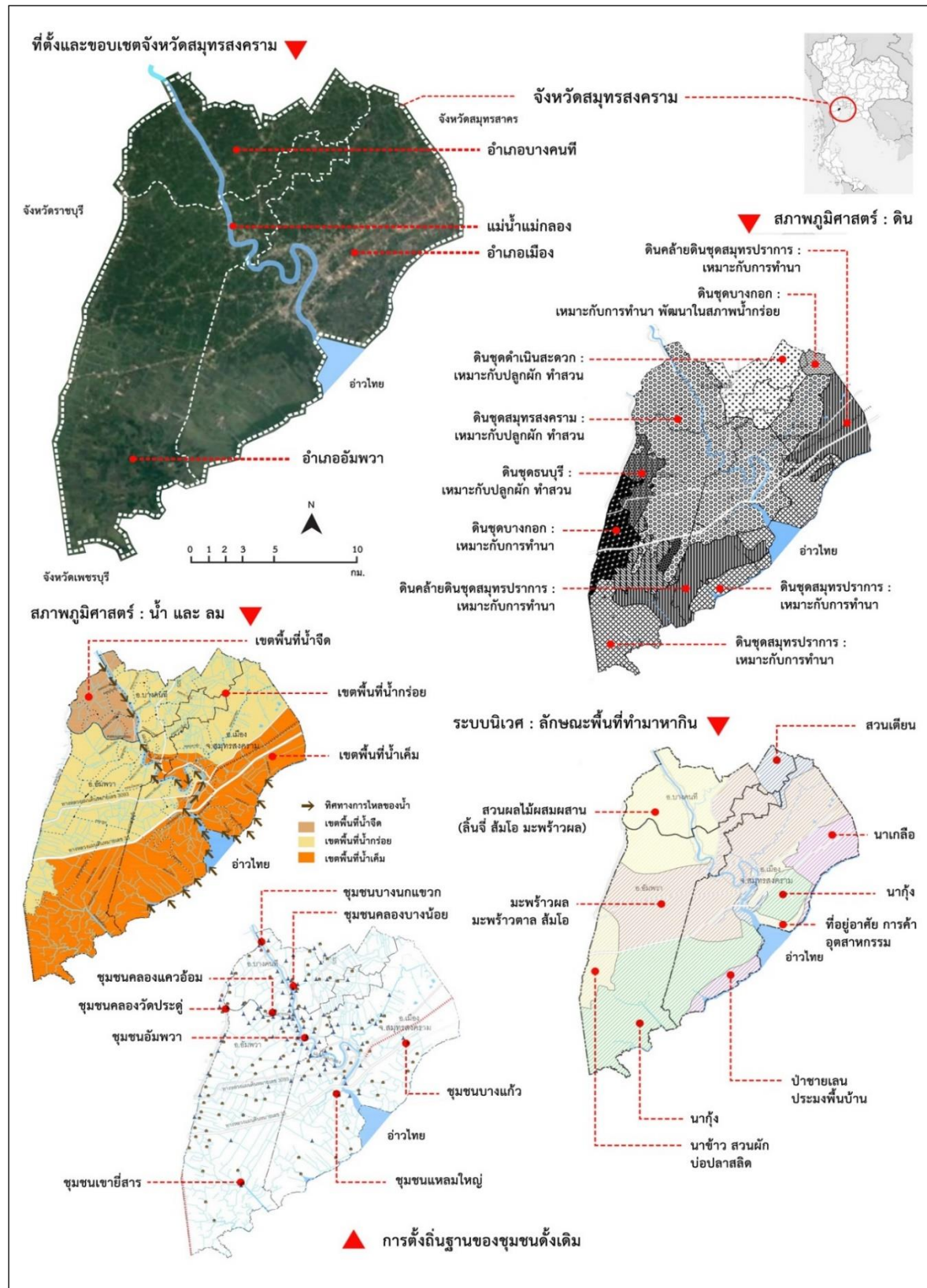
มะพร้าว ทำให้พื้นที่บริเวณชายฝั่งโล่งเตียนมีน้ำทะเลท่วมถึง และเมื่อน้ำทะเลแห้งทำให้เห็นตะกอนเกลือ จึงเกิดการเรียนรู้ของบรรพบุรุษในการขุดบ่อ การตากน้ำเพื่อทำเกลือขึ้น

น้ำ ลม และระบบนิเวศ การที่จังหวัดสมุทรสงครามเป็นพื้นที่ปากแม่น้ำ และชายฝั่งทะเล ทำให้ได้รับอิทธิพลจากแม่น้ำ และทะเล จนเกิดเป็น “ระบบนิเวศสามน้ำ” ที่สามารถแบ่งสภาพน้ำในพื้นที่จังหวัดได้เป็น 3 เขต ที่แบ่งขอบเขตตามการบริหารจัดการน้ำ (รูปที่ 3) คือ (1) **เขตระบบนิเวศน้ำจืด** เป็นพื้นที่ทางตอนบนถัดจากเขตนํ้ากร่อยเข้ามา ส่วนใหญ่เป็นเขตอำเภอบางคนที และอำเภออัมพวาตอนเหนือ ด้วยลักษณะของน้ำที่เป็นน้ำจืดและดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ทำให้ผู้คนในอดีตเลือกที่จะทำสวนผลไม้ สวนมะพร้าว สวนดง และสวนเตียนในบริเวณนี้ (2) **เขตระบบนิเวศน้ำกร่อย** เป็นพื้นที่ตอนกลางถัดจากเขตนํ้าเค็มเข้ามา ส่วนใหญ่เป็นเขตอำเภออัมพวา บางส่วนของอำเภอเมือง และบางส่วนของอำเภอบางคนที ซึ่งอยู่ระหว่างเขตนํ้าเค็มและน้ำจืดที่เกิดจากการปะทะกันของน้ำจืดจากแม่น้ำและน้ำเค็มจากทะเลหนุนขึ้นมาในฤดูแล้ง จึงนิยมปลูกต้นไม้ที่สามารถอยู่ได้ทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย โดยเฉพาะการทำสวนมะพร้าวน้ำตาล และส้มโอ อีกทั้งในอดีตยังมีการปลูกข้าวในร่องสวนเมื่อฤดูน้ำหลากมาถึง และ (3) **เขตระบบนิเวศน้ำเค็ม** เป็นพื้นที่ตอนล่างที่อยู่ติดกับฝั่งทะเลอ่าวไทยเข้ามา ส่วนใหญ่เป็นเขตอำเภอเมืองสมุทรสงครามและอำเภออัมพวาบางส่วน ด้วยสภาพพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากน้ำเค็ม ทำให้การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ทำนาเกลือ การประมงทะเล ปลูกปลาทุ และนางุ้ง และปลูกพืชที่ขึ้นตามชายฝั่งทะเล ซึ่งผลผลิตที่มีชื่อเสียงในบริเวณนี้ คือ เกลือสมุทรและอาหารทะเล โดยเฉพาะปลาทุแม่กลอง ทั้งนี้รอยต่อของระบบนิเวศที่แตกต่างกันยังเป็นระบบนิเวศที่เปราะบาง และมีลักษณะเฉพาะตัวสูงโดยเฉพาะระบบนิเวศน้ำกร่อย (มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันยุทธศาสตร์, 2553) นอกจากนี้ระบบน้ำของจังหวัดสมุทรสงครามยังได้รับอิทธิพลจากระบบนิเวศชายฝั่งทะเลที่ทำให้เกิดระบบน้ำขึ้น-น้ำลง อันมีอิทธิพลจากแรงดึงดูดของดวงจันทร์ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากการหมุนเวียนแทนที่กันของน้ำอยู่ตลอดเวลา จึงส่งผลให้ “รอยต่อทางระบบนิเวศ” ไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน หากแต่แปรผันตามบริบทสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ในแต่ละเดือน แต่ละฤดูกาล พฤติกรรมของน้ำยังเกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ประกอบกับจังหวัดสมุทรสงครามเป็นเมืองชายทะเลทำให้ได้รับอิทธิพลจากลมค่อนข้างมาก ผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณชายฝั่งจึงมีวิถีชีวิตและการทำมาหากินด้วยการประมงพื้นบ้านที่ต้องอาศัยทรัพยากรจากทะเลเพื่อดำรงชีพ ดังนั้นองค์ความรู้ในการดำรงวิถีชีวิตอย่างสมดุลภายใต้ข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมจึงต้องเป็นต้องเรียนรู้และปรับตัวเพื่อความอยู่รอด โดยพื้นที่นี้ได้รับกระแสลมหลักของภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้มี 2 ชนิด คือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งพัดในช่วงเดือนพฤษภาคม-ตุลาคมจากทะเลอันดามัน และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พัดช่วงเดือนพฤศจิกายน-เมษายนจากแผ่นดินไซบีเรียผ่านจีนลงมา สำหรับผู้คนในจังหวัดสมุทรสงครามมีวิถีชีวิตที่อยู่ใกล้ชิดกับลมฟ้าอากาศเป็นอย่างมาก จึงเกิดการเก็บรวบรวมข้อมูลดินฟ้าอากาศจากการสังเกตจนกระทั่งกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เข้าใจสภาพดินฟ้าอากาศอย่างลึกซึ้ง ซึ่งในอดีตเรือที่ออกทะเลจะอาศัยแรงลมธรรมชาติพัดพาไปสู่จุดหมายชาวประมงจึงต้องรู้จักน้ำและลม อันถือว่า “น้ำและลมคือนาฬิกาธรรมชาติที่เป็นผู้กำหนดฤดูกาล กำหนดพื้นที่ทำมาหากิน และกำหนดเวลาทำกิจกรรมในอาชีพ” (สุรจิต ชีรเวทย์, 2549: 36) ผู้คนต่างเรียนรู้สังเกตและปรับตัวให้สอดคล้องกับเวลาและฤดูกาล เนื่องจากหากินอยู่กับสินในน้ำ จากระบบของธรรมชาติดังกล่าว ทำให้จังหวัดสมุทรสงครามมีความหลากหลายทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์ และเมื่อพิจารณาแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม ประกอบด้วย แม่น้ำ คลอง และลำประโดงที่สำคัญ ๆ ได้แก่ แม่น้ำแม่กลอง คลองดำเนินสะดวก คลองแควอ้อม คลองบางน้อย คลองอัมพวา คลองบางแค คลองวัดประดู่ คลองปลายโพงพา คลองยี่สาร คลองแม่กลอง คลองประชาชมชื่น และคลองท่าคา เป็นต้น ดังนั้นบรรพบุรุษในจังหวัดสมุทรสงครามถือเป็นผู้มีความเข้าใจธรรมชาติและภูมิศาสตร์จนเกิดการปรับตัวปรับวิธีการทำมาหากินให้สอดคล้องกัน ตลอดจนมองว่าธรรมชาติมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันเป็นระบบ

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิม (รูปที่ 3) ผู้วิจัยได้ทำการสืบค้นตำแหน่งและรายชื่อของชุมชนดั้งเดิมจากการทบทวนวรรณกรรมและแผนที่โบราณเมืองสมุทรสงคราม พ.ศ. 2455 แล้วจึงถอดตำแหน่งของชุมชนและศาสนสถานออกมาพบว่า ในจังหวัดสมุทรสงครามในยุคนั้นมีชุมชนดั้งเดิมทั้งหมด 90 แห่ง วัด 105 แห่ง โบสถ์คริสต์ 2 แห่ง และมีสยด 1 แห่ง (รูปที่ 3) โดยชุมชนดั้งเดิมเริ่มแรกมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง คุ้งน้ำ หรือที่โค้งลำคลองมาบรรจบกันหรือทางแยกแม่น้ำ (รูปที่ 4 (2) และ (3)) แล้วค่อยๆ มีการขยายตัวในภายหลังเข้าไปสู่ลำคลองสายหลักและคลองสาขาย่อย หากสังเกตจากศาสนสถานที่ตั้งเรียงรายอยู่ริมสองฝั่งลำน้ำ โดยชุมชนดั้งเดิมมักยึดวัดเป็นศูนย์กลางในการกระจายตัวของชุมชน รวมถึงศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า ซึ่งลักษณะการตั้งบ้านเรือนโดยทั่วไปในจังหวัดสมุทรสงคราม สามารถแบ่งได้เป็น

3 ลักษณะ คือ (1) การตั้งบ้านเรือนหนาแน่นเป็นชุมชนย่านการค้าสำคัญ โดยมากลักษณะของชุมชนมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครองและศูนย์กลางทางการค้า มีความหนาแน่นที่สุดในจังหวัด ด้วยลักษณะของชุมชนที่มีการตั้งบ้านเรือนตลอดสองแนวมฝั่งคลองและมีศูนย์กลางทางการค้าอย่างตลาดน้ำ ได้แก่ ชุมชนคลองอัมพวา เป็นต้น (2) การตั้งบ้านเรือนที่กระจุกตัวหนาแน่นบริเวณปากคลองและริมคลอง เป็นชุมชนที่ค่อนข้างหนาแน่น มีลักษณะคล้ายกับศูนย์กลางความเจริญของชุมชน แต่มีบทบาทไม่สำคัญเท่ากับลักษณะแรก ลักษณะของชุมชนเป็นชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ติด ๆ กัน และมีวัดเป็นศูนย์กลางตั้งอยู่บริเวณริมคลองสายหลัก ได้แก่ ชุมชนปากคลองบางแค ชุมชนปากคลองประชาคมขึ้น ชุมชนปากคลองบางจาก ชุมชนตลาดบางน้อย เป็นต้น (รูปที่ 4 (2) และ (3)) การตั้งบ้านเรือนริมน้ำทั่วไป เป็นการตั้งบ้านเรือนที่กระจายเข้าไปตามคลองสายย่อยหรืออยู่ในอุโมงในสวน ไม่ได้เรียงรายกันหนาแน่น แต่อยู่กันเป็นหย่อม ๆ ตามเครือญาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรือนไทยโบราณภาคกลาง และเรือนไทยพื้นถิ่นที่ยกใต้ถุนสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก และใช้ใต้ถุนบ้านเป็นที่เก็บผลผลิตทางการเกษตร นอกจากนี้ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในจังหวัดสมุทรสงครามที่แตกต่างกันได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้คนที่แตกต่างกัน เนื่องจากชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณตลาดน้ำอัมพวาและบริเวณปากคลองสายหลักส่วนใหญ่เป็นคนจีนที่ประกอบอาชีพค้าขายที่ภาพรวมมีฐานะค่อนข้างดี ขณะที่ผู้คนที่ตั้งบ้านเรือนถัดเข้ามาในคลองสายย่อยหรือในอุโมงในสวนเป็นชาวสวน ส่วนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคารเรือนทรงไทยโบราณหรือเรือนไทยพื้นถิ่นยกเสาสูง หลังคามุงจาก มีอุ้งเก็บเรือ ศาลาทำน้ำหรือบันไดทำน้ำบริเวณหน้าบ้านสำหรับขึ้นลงเรือ ขณะที่บ้านเรือนของชาวจีนส่วนใหญ่ปลูกเป็นเรือนแถวไม้ติดกัน ซึ่งปรากฏอยู่ในบริเวณปากคลองอัมพวาและริมคลองสายหลักต่าง ๆ นอกจากใช้เป็นที่อยู่อาศัยแล้วยังใช้เป็นสถานที่ค้าขายและประกอบกิจการต่าง ๆ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงครามจึงเป็นการบุกเบิกและการเข้าอยู่อาศัยโดยการครอบครองพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งที่ไม่ใช่ผู้ใดอาศัยอยู่มาก่อน มีการอาศัยอยู่ร่วมกัน มีกิจกรรมร่วมกันจนกลายเป็นชุมชนดั้งเดิม โดยรูปแบบและขนาดของแหล่งในการตั้งถิ่นฐานมีความซับซ้อนแตกต่างกัน (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536)

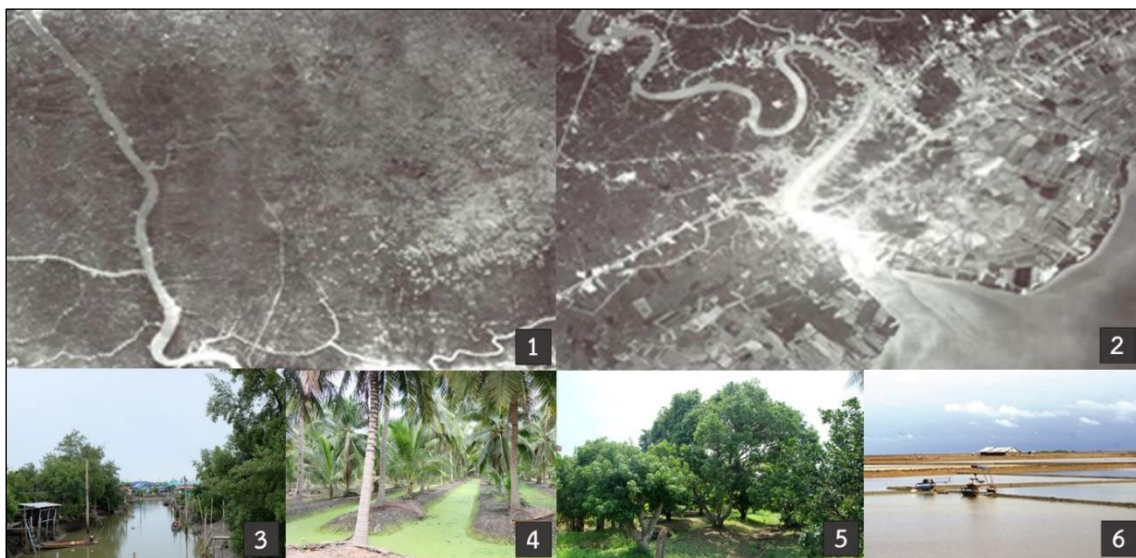
ระบบกิจกรรม เป็นการพิจารณารูปแบบพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในรูปแบบทางพื้นที่หรือการใช้ประโยชน์พื้นที่ อันเป็นผลของพฤติกรรมเฉพาะที่เรียกว่า “พฤติกรรมเชิงที่ตั้ง (Location Behavior)” ที่มีระบบกิจกรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบทางพื้นที่ (Kaiser, Godschalk, & Chapin, 1995) ซึ่งกลุ่มกิจกรรมที่ส่งผลต่อรูปแบบการใช้พื้นที่ที่แตกต่างกัน พบว่า กิจกรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงครามมีลักษณะ “กิจกรรมเชิงธุรกิจ” เป็นระบบกิจกรรมที่กำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ของชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามได้ดีที่สุด เนื่องจากในยุคแรกเริ่มมีระบบการผลิตเป็นแบบผสมผสาน โดยเป็นระบบการผลิตที่ไม่ได้ทำการผลิตในระบบใดระบบหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการผสมผสานกันของระบบผลิตต่าง ๆ พร้อมกันในพื้นที่เดียวกัน เช่น การทำน้ำตาลมะพร้าว การทำสวนผลไม้ การปลูกพืชผักล้มลุก และการทำนา ซึ่งในแต่ละพื้นที่มีลักษณะที่แตกต่างกัน และมีเป้าหมายการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก หากเหลือจากการบริโภคจึงนำไปแลกเปลี่ยนที่ศูนย์กลางทางการซื้อขายแลกเปลี่ยนในระบบตลาดที่สำคัญอย่างตลาดน้ำบริเวณปากคลองสายสำคัญ ต่อมาได้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตหลักจากการระบบการผลิตการทำสวนแบบผสมผสานเป็นระบบการผลิตเชิงเดี่ยว จึงส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องบนฐานการผลิตและการซื้อขาย และระบบการผลิตหลักจากการทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นการทำสวนผลไม้เศรษฐกิจจำพวกลิ้นจี่และส้มโอ ที่เป็นการปลูกเพื่อการค้า อย่างไรก็ตามปัจจุบันระบบการผลิตหลักของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงครามยังคงเป็นการทำสวนผลไม้เศรษฐกิจ หากแต่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วจากกระแสการท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนดั้งเดิมหลายแห่งมีการพัฒนากิจกรรมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ ดังนั้นพื้นที่ทำมาหากินของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนใหญ่ที่ปรากฏเป็นสวนผลไม้ยืนต้น นาเกลือ นากุ้ง และนาข้าวที่อาศัยระบบเครือข่ายลำน้ำเพื่อการเกษตร โดยส่วนใหญ่ยังคงอยู่ด้านหลังบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่ปลูกสร้างอยู่ริมนี้ เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ลุ่มต่ำ และมีระบบโครงข่ายลำน้ำกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ ส่งผลให้พื้นที่มีลักษณะพิเศษเป็น “ระบบสวนยกร่อง” “นาเกลือ” และ “นาข้าวในสวนยกร่อง” (รูปที่ 4 (4) (5) และ (6)) สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพื่อให้เกิดระบบการผลิตที่สามารถตอบสนองต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในบริเวณนี้ ทั้งนี้ผู้คนในจังหวัดสมุทรสงครามส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร ประมง และนาเกลือ โดยอาชีพเหล่านี้ล้วนเป็นอาชีพที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ดังนั้นระบบกิจกรรมถือเป็นสิ่งที่ถูกถ่ายทอดโดยตรงจากวิถีชีวิตและภูมิหลังทางวัฒนธรรม และระบบกิจกรรมจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากปราศจากพื้นที่ที่ใช้ทำกิจกรรมและเวลา (Rapoport, 1994)

รูปที่ 3 ที่ตั้ง ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม

วัฒนธรรม ถือเป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังการกระทำและพฤติกรรมของมนุษย์ (Rapoport, 1994) เมื่อนำแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมมาอธิบายถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับการจัดองค์ประกอบทางพื้นที่และ

สภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกัน พบว่า สภาพความเป็นอยู่ของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงครามมีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำลำคลองและพื้นที่ทางการเกษตร ส่งผลให้ชาวสมุทรสงครามมีวิถีชีวิตและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันมักมีน้ำเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการอุปโภคบริโภค การทำมาหากิน แหล่งอาหาร การเดินทาง การขนส่งลำเลียงผลผลิต การค้าขายทางน้ำ การพักผ่อนหย่อนใจ และการประกอบกิจกรรมประเพณีการเล่นทางน้ำต่าง ๆ รวมถึงรูปแบบการปะทะสัมพันธ์และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มักเกิดขึ้นตามบริเวณริมแม่น้ำลำคลอง และตลาดน้ำ จากการใช้เส้นทางน้ำเป็นหลักในการสัญจรและติดต่อค้าขาย ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์น้ำจากแม่น้ำลำคลองที่ลดน้อยลงจากสภาพสังคมและลักษณะการทำมาหากินที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงการพัฒนาถนนและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตที่เข้าสู่พื้นที่ชุมชนมากขึ้น แต่วิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมน้ำ มีส่วนเปิดโล่งและเชื่อมต่อกับลำน้ำโดยตรง รวมถึงการทำการเกษตรที่ยังคงพึ่งพาอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก ขณะเดียวกันการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนมีบทบาทอย่างมากในการกำหนดสภาพแวดล้อมโดยรวมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงครามให้มีลักษณะที่โดดเด่น อันแสดงถึงความเป็นสังคมชานน้ำที่ยังพบเป็นได้โดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ และสภาพแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสงครามที่มีความแตกต่างกันในข้างต้น ย่อมทำให้ระบบกิจกรรมที่เป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงครามมีวัฒนธรรมพื้นฐานที่แตกต่างตามเหตุผลที่ซ้อนกันอยู่ ทั้ง “วัฒนธรรมชาวสวน” ที่มีการทำสวนยกร่องสูงเป็นชนิด ร่องน้ำและลำประโดงเพื่อจัดการระบบน้ำตามสภาพภูมิศาสตร์และระบบนิเวศที่เป็นที่ราบลุ่มที่มีโครงข่ายลำน้ำขนาดใหญ่อย่างแม่น้ำลำคลองสายต่าง ๆ ด้วยการปรับตัวของชาวสวนในจังหวัดสมุทรสงคราม จึงก่อให้เกิดการสร้างสรรคจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและสืบทอดต่อกันมาจนปรากฏขนาดสวนขนาดใหญ่กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ทางตอนบนและตอนกลางในจังหวัดสมุทรสงครามดังเช่นในปัจจุบัน (รูปที่ 4 (1) และวัฒนธรรมชาวนาเกลือ ด้วยอาชีพการทำนาเกลือถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มนุษย์สามารถนำเอาทรัพยากรและพลังงานทางธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ อันเป็นกระบวนการเรียนรู้และการสั่งสมทักษะประสบการณ์เกิดความชำนาญและถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวจากรุ่นสู่รุ่น

- 1) สวนยกร่องขนาดใหญ่ในพื้นที่ และ 2) การตั้งบ้านเรือนหนาแน่นเป็นชุมชนย่านการค้าสำคัญบริเวณปากแม่น้ำแม่กลอง ปรากฏในรูปถ่ายทางอากาศชุด Williams Hunt พ.ศ. 2486-2490
- 3) การตั้งถิ่นฐานริมน้ำของชุมชนดั้งเดิมในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
- 4) พื้นที่เกษตรกรรมสวนยกร่องมะพร้าวในอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
- 5) พื้นที่เกษตรกรรมสวนไม้ผลผสมในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
- 6) พื้นที่นาเกลือในอำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

รูปที่ 4 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2489 จ) (หมายเลข 1) และ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2489 ฉ) (หมายเลข 2)

5.3 บริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม

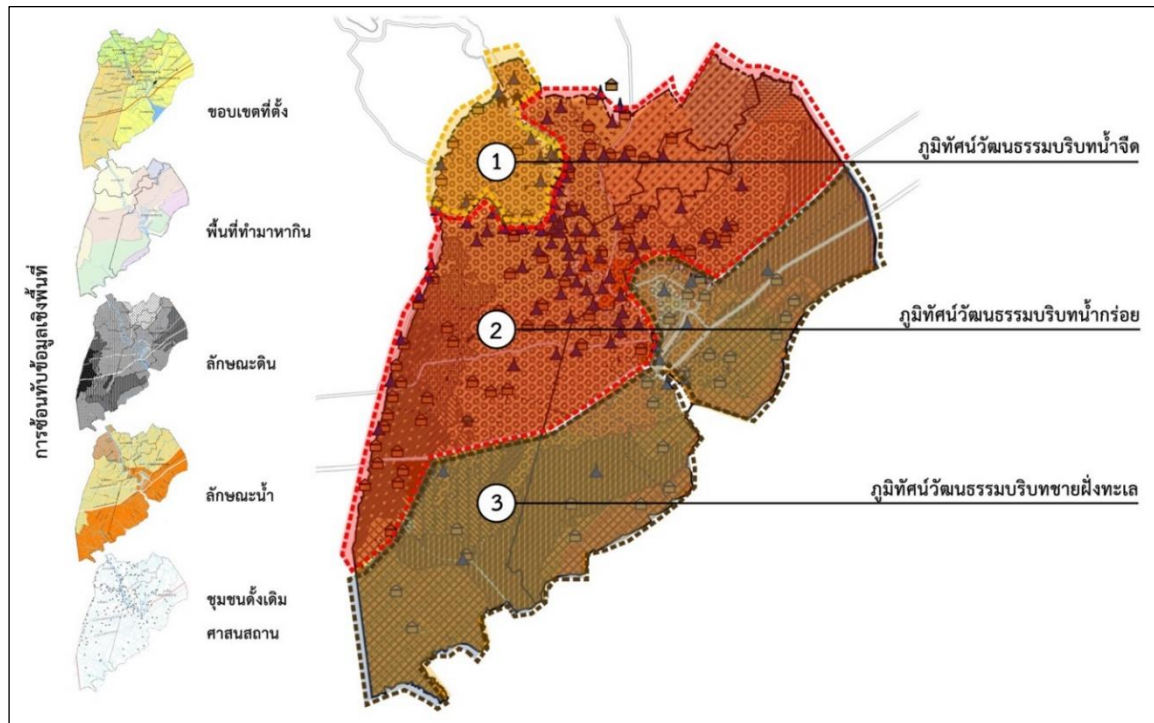
จากข้อมูลคุณลักษณะเฉพาะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงต้น ทั้งประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ที่ตั้งและลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม น้ำ ลม และระบบนิเวศ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิม ระบบกิจกรรม และวัฒนธรรมของชุมชน ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงครามมาซ้อนทับกัน ทำให้ทราบถึงขอบเขตของบริบทพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน โดยแบ่งข้อมูลในการวิเคราะห์ออกเป็น 2 องค์ประกอบหลัก คือ (1) องค์ประกอบด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างสภาพภูมิศาสตร์ สภาพภูมิอากาศ ระบบนิเวศ และพืชพรรณไม้ต่าง ๆ สภาพแวดล้อมสรรค์สร้างอย่างสถาปัตยกรรม ลักษณะทางกายภาพของชุมชนดั้งเดิม รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างพื้นฐาน อันเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และ (2) องค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เกี่ยวกับระบบกิจกรรม ศาสนา คติความเชื่อ และวัฒนธรรมของกลุ่มต่าง ๆ อันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานเพื่อการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรสำคัญ ในประเด็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิม เมื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์จากการซ้อนทับข้อมูลและแผนที่ โดยมีเกณฑ์เบื้องต้นในการศึกษา คือ “ระบบนิเวศสามน้ำ” อันถือเป็นลักษณะทางภูมิศาสตร์และระบบนิเวศที่มีลักษณะเฉพาะตัวของพื้นที่ ทำให้ทราบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงครามสามารถจำแนกได้เป็น 3 บริบทหลัก (รูปที่ 5) คือ

(1) **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบริบทน้ำจืด** ส่วนใหญ่ปรากฏอยู่บริเวณพื้นที่อำเภอบางคนที และพื้นที่ทางตอนบนของอำเภอมอแก้วเป็นเขตพื้นที่น้ำจืดที่สามารถนำมาอุปโภคบริโภคได้ ซึ่งอยู่ถัดจากเขตพื้นที่น้ำกร่อยเข้ามา ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมขัง ระบบนิเวศน้ำจืดที่มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีลักษณะของน้ำที่เป็นน้ำจืดและลักษณะของดินที่มีความเหมาะสมแก่การทำเกษตรกรรมเป็นสวนยกร่องจำพวกสวนมะพร้าว สวนดง และสวนเตียน ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิม 24 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนคลองแควอ้อม ชุมชนวัดประดู่ ชุมชนบางนกแขวก และชุมชนคลองบางน้อย เป็นต้น ปรากฏเรือนไทยภาคกลางและเรือนไม้พื้นถิ่นใต้ถุนสูงบริเวณริมแม่น้ำลำคลองกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ และทำให้เกิดรูปแบบการใช้พื้นที่ในลักษณะของระบบสวนยกร่องสูง อันเป็นระบบกิจกรรมและวัฒนธรรมชาวสวนที่เกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของดินและน้ำ

(2) **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบริบทน้ำกร่อย** อยู่บริเวณอำเภอมอแก้ว บางส่วนของอำเภอเมือง และบางส่วนของอำเภอบางคนที ซึ่งเป็นพื้นที่ทางตอนกลางของจังหวัดสมุทรสงคราม พื้นที่บริเวณนี้มีระบบนิเวศน้ำกร่อยเนื่องจากอยู่ระหว่างเขตน้ำเค็มและน้ำจืดที่เกิดจากการปะทะกันของน้ำจืดจากแม่น้ำและน้ำเค็มจากทะเลหนุนขึ้นมา ด้วยอิทธิพลของน้ำและลมดังกล่าว ทำให้พื้นที่มีลักษณะดินและน้ำที่เหมาะสมแก่การปลูกพืชพรรณที่สามารถอยู่ได้ทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย จึงเกิดรูปแบบของสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ถูกเปลี่ยนแปลงโดยกิจกรรมของมนุษย์และวัฒนธรรมชาวสวนแบบสวนยกร่องจำพวกสวนไม้ผล และสวนมะพร้าว และปรากฏการตั้งถิ่นฐานของชุมชน 46 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนคลองท่าคา ชุมชนคลองแม่กลอง และ เป็นต้น ล้อมรอบด้วยพื้นที่เป็นสวนยกร่องล้นจี ส้มโอ และมะพร้าวผล ซึ่งถือเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมที่มีลักษณะเฉพาะตัวอีกรูปแบบหนึ่งในบริบทน้ำกร่อย

(3) **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบริบทชายฝั่งทะเล** เป็นพื้นที่ตอนล่างที่ติดกับฝั่งทะเลอ่าวไทยเข้ามา ส่วนใหญ่เป็นเขตอำเภอเมืองและอำเภอมอแก้วบางส่วน ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลจากน้ำเค็ม ทำให้พื้นที่ทางตอนล่างของจังหวัดสมุทรสงครามนี้เป็นเขตพื้นที่น้ำจืดที่เป็นที่ราบลุ่มติดชายฝั่งทะเลอ่าวแม่กลอง น้ำทะเลท่วมถึง มีคลื่นและกระแสน้ำพัดพาเอาโคลน หทราย และตะกอนต่าง ๆ มาทับถมไว้ที่บริเวณชายฝั่ง ลักษณะดินเหนียวอูมน้ำ มีโครงข่ายลำน้ำขนาดใหญ่เชื่อมน้ำทะเลเข้าสู่ผืนแผ่นดินด้านในกลายเป็นพื้นที่ที่ระบบนิเวศน้ำเค็ม และปรากฏการตั้งถิ่นฐานของชุมชน 20 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนนาเกลือบางแก้ว ชุมชนบางยี่สาร และชุมชนประมงบางบ่อ เป็นต้น ทั้งนี้ จากการสืบค้นข้อมูลการตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิม ประกอบการแนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม พบว่า ชุมชนนาเกลือถือเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีองค์ประกอบทางสภาพแวดล้อมทางกายภาพและด้านเศรษฐกิจและสังคมสอดคล้องกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในบริบทชายฝั่งทะเลมากที่สุด จากการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของผู้คนจึงเกิดกระบวนการเรียนรู้และการสั่งสมทักษะประสบการณ์จนเกิดความชำนาญ

และถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนริมน้ำที่มีบริบทสภาพแวดล้อมชายฝั่งทะเล อันนำไปสู่การสร้างสรรค์
รูปลักษณ์ของภูมิทัศน์ที่มีลักษณะเฉพาะและวัฒนธรรมของชาวนาเกลือขึ้นดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

รูปที่ 5 บริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม

6. การอภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

6.1 การอภิปรายผลและสรุปผลการวิจัย

(1) คุณลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม ตาม
วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จากการวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก 4 องค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ประกอบด้วย (1) ลักษณะ
ทางภูมิศาสตร์และระบบนิเวศ (2) การตั้งถิ่นฐาน (3) ระบบกิจกรรม และ (4) วัฒนธรรม ทำให้ทราบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ
ชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงครามเกิดขึ้นภายใต้ที่ตั้งและลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นดอนปากแม่น้ำ และที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง
ตอนล่างริมทะเล ซึ่งถือเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและมีชายฝั่งทะเลติดอ่าวไทย และ
ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ดังกล่าวทำให้เกิดการขุดคลองเพื่อการคมนาคมและการประกอบอาชีพระหว่างแม่น้ำแม่กลองกับแม่น้ำท่าจีน
และแม่น้ำลำคลองสายต่าง ๆ กับทะเลอ่าวไทย ทำให้พื้นที่ในจังหวัดสมุทรสงครามได้รับอิทธิพลจากการขึ้นลงของน้ำทะเลที่แผ่
กระจายเข้ามาตามแม่น้ำและลำคลองกลายเป็นระบบน้ำที่แตกต่างกัน 3 ลักษณะ คือ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ที่เรียกว่า “เมือง
สามน้ำ” (สุรจิต ชีรเวทย์, 2549) อันมีส่วนสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาตั้งแต่ในอดีต (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2536) ที่มีการ
ตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนย่านการค้าบริเวณจุดตัดของเส้นทางคมนาคม ชุมชนริมน้ำบริบทที่ล้อมรอบไปด้วยพื้นที่เกษตรกรรมสวน
ยกร่องสูง ชุมชนประมง และชุมชนริมน้ำบริบทนาเกลือที่ล้อมรอบไปด้วยพื้นที่เกษตรกรรมนาเกลือ ซึ่งสอดคล้องกับการพิจารณา
จากองค์ประกอบพื้นฐานของการตั้งถิ่นฐานอันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 3 ตัวแปร คือ พื้นที่ตั้ง (Location Area)
แหล่งที่ทำมาหากินหรือสภาพแวดล้อม (Environment) และมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ (Human and Behavior) (พรทิพย์
กาญจนสุนทร และคณะ, 2537) นอกจากนี้ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในจังหวัดสมุทรสงครามที่แตกต่างกันได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานะ
ทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้คนที่แตกต่างกัน ตลอดจนลักษณะทางสถาปัตยกรรมมีหลายแบบตามความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ
สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในรูปแบบของการอยู่อาศัย สิ่งอำนวยความสะดวกที่มนุษย์สร้างขึ้น ด้วยการจัดการรูปแบบของพื้นที่
เพื่อการอยู่อาศัยของมนุษย์และการยกระดับให้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (Doxiadis, 1976)

(2) **เงื่อนไขที่มีผลต่อความแตกต่างและบริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม**

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3 จากการนำข้อมูลคุณลักษณะเฉพาะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงครามมาซ้อนทับกัน ทำให้ทราบว่า อิทธิพลของระบบน้ำที่แตกต่างกัน 3 ลักษณะ คือ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ที่เรียกว่า “ระบบนิเวศสามน้ำ” ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะทางนิเวศวิทยาของพื้นที่นี้ ถือเป็นเงื่อนไขหลักที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม สอดคล้องกับแนวคิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลในการสร้างรูปแบบของพื้นที่ที่ถูกกำหนดขึ้นเฉพาะตัว โดยบังคับให้สิ่งแวดล้อมทางกายภาพเป็นตัวกลางร่วมกับกิจกรรมของมนุษย์ (Sauer, 1967) โดยสามารถจำแนกบริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงครามออกได้เป็น 3 บริบทหลัก คือ (1) **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบริบทน้ำจืด** เป็นพื้นที่ตั้งของชุมชนดั้งเดิมที่มีระบบนิเวศน้ำจืด ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิมอันปรากฏระบบกิจกรรมและการใช้พื้นที่เกษตรกรรมสวนยกร่องจำพวกสวนมะพร้าว สวนดง และสวนเตียน ที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมชาวสวนเฉพาะตัว (2) **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบริบทน้ำกร่อย** เป็นพื้นที่ตั้งของชุมชนดั้งเดิมที่มีระบบนิเวศน้ำกร่อย ปรากฏการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำที่ล้อมรอบด้วยสวนยกร่องจำพวกไม้ผลและสวนมะพร้าว ซึ่งเกิดจากรูปแบบของสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ถูกเปลี่ยนแปลงโดยกิจกรรมของมนุษย์และวัฒนธรรมชาวสวนแบบสวนยกร่องอีกรูปแบบหนึ่ง และ (3) **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบริบทชายฝั่งทะเล** เป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำล้อมรอบไปด้วยพื้นที่เกษตรกรรมนาเกลือที่เกิดจากการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของผู้คนจึงเกิดกระบวนการเรียนรู้และการสั่งสมทักษะประสบการณ์จนเกิดความชำนาญและถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนริมน้ำที่มีบริบทสภาพแวดล้อมชายฝั่งทะเล สอดคล้องกับสมมติฐานในการวิจัยที่ว่า “ความแตกต่างของสภาพภูมิศาสตร์และระบบนิเวศมีผลทำให้สภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละชุมชนมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกัน” ซึ่งเรียกได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงครามเป็นพื้นที่อันเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากวัฒนธรรมของชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาและปรับตัวอยู่กับน้ำที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รูปแบบของวิถีชีวิต และระบบนิเวศที่สนับสนุนการดำรงชีวิตความสามารถตามที่ธรรมชาติแวดล้อมจะเอื้ออำนวย ทำให้เกิดพื้นที่มีรูปลักษณะของภูมิทัศน์ที่มีลักษณะเฉพาะโดดเด่น (Fleure and Davies, 1970) หรือมีความแตกต่างกับชนบทธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมอื่น ๆ อันเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดสมุทรสงคราม

6.2 ข้อเสนอแนะ

บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เกิดจากการซ้อนทับข้อมูลเชิงพื้นที่ทั้งประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่มีความสอดคล้องกับประเด็นด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจและค้นคว้าถึงคุณลักษณะเฉพาะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมที่เป็นผลมาจากลักษณะทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมถึงแรงผลักดันทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนเพื่อทราบถึงความหลากหลายของกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว อันสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิม ดังนั้นสามารถนำหลักการดังกล่าวไปใช้ในการศึกษาในเชิงลึกเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงครามกรณีศึกษาตามบริบทและชุมชนอื่นได้ต่อไป การศึกษาการคงอยู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงครามภายใต้การเปลี่ยนแปลงจากทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ในครั้งต่อไปได้ ตลอดจนสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ประกอบการพิจารณาการวางแผน การอนุรักษ์ และการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งอาจมีเงื่อนไขและคุณลักษณะเฉพาะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมที่สอดคล้องและแตกต่างกันตามแต่ละพื้นที่

7. กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากทุนปริญญาเอก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีการศึกษา 2559

เอกสารอ้างอิง

- กรมทรัพยากรธรณี. (2559). การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี. กรุงเทพมหานคร: กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- จำเนียร จวงตระกูล. (2561). ปัญหาการกำหนดกลุ่มตัวอย่างและวิธีการสุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงคุณภาพ, *วารสารบริหารธุรกิจและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง*. 61(2), 1-21.
- ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. (2536). การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ฉลอง สุนทราวณิช. (2550). *สมุทรสาบุรี พ.ศ.2468*. กรุงเทพมหานคร : สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย.
- พรทิพย์ กาญจนสุนทร และคณะ. (2537). วัฒนธรรมการเกษตรในสังคมไทย: การตั้งถิ่นฐานของเกษตรกรไทย. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2540). วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักทดสอบทางการศึกษาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล. (2542). ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาเมืองเรณูนคร. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2536). *ลุ่มน้ำแม่กลอง: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: พิษณุพงศ์ปริ้นต์เซ็นเตอร์.
- _____. (2545). *อารยธรรมฝั่งทะเลตะวันออก*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันธรรมศาสตร์. (2553). *แผนที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: อูชาคนย์.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2489 ก). *ภ.WH.2-200(19)*. รูปถ่ายทางอากาศชุด Williams Hunt รูปการตั้งถิ่นฐานริมน้ำและพื้นที่เกษตรกรรมประเภทสวนมะพร้าวในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.
- _____. (2489 ข). *ภ.WH.2-200(20)*. รูปถ่ายทางอากาศชุด Williams Hunt รูปการตั้งถิ่นฐานริมน้ำและพื้นที่เกษตรกรรมประเภทสวนมะพร้าวในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.
- _____. (2489 ค). *ภ.WH.2-108(1)*. รูปถ่ายทางอากาศชุด Williams Hunt พื้นที่เกษตรกรรมประเภทนาเกลือในอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม.
- _____. (2489 ง). *ภ.WH.2-108(2)*. รูปถ่ายทางอากาศชุด Williams Hunt พื้นที่เกษตรกรรมประเภทนาเกลือในอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม.
- _____. (2489 จ). *ภ.WH.2-200(19)*. รูปถ่ายทางอากาศชุด Williams Hunt รูปการตั้งถิ่นฐานในอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม.
- _____. (2489 ฉ). *ภ.WH.2-200(5)*. รูปถ่ายทางอากาศชุด Williams Hunt รูปการตั้งถิ่นฐานในอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม.
- สายรุ้ง เสงขอ. (2543). *สมุทรสงคราม*. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). *ชื่อบ้านนามเมือง ลุ่มน้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.
- สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. (2554). ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวสวน จังหวัดสมุทรสงครามตอนบน (ตำบลท่าคา อำเภอมะนัง และตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที). *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย*. 53-54(7), 217-255.
- สุรจิต ชีรเวทย์. (2549). *น้ำตาลบางช้าง ใน ศาลกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ สมุทรสงคราม*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิศาลกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ สมุทรสงคราม.
- Doxiadis, C.A. (1976). *Anthropolic: City for Human Development*. New York: Norton.
- Fleure, H.J. & Davies, S.M. (1970). *A Natural History of Man in Britain*. Bloomsbury Books; Revised Edition.

- Fowler, P. (2003). **World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002**. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Harry, L.C. (1985). **Maintaining the Spirit of Place: A process for the Preservation of Town Character**. Mesa Arizona: PDA Publisher Corporation.
- ICOMOS. (2011). **World Heritage Cultural Landscapes**. Paris: UNESCO-ICOMOS Document Centre.
- Kaiser, E. J., Godschalk, D. R., & Chapin, F. S. (1995). **Urban Land Use Planning**. (Vol. 4). Urbana: University of Illinois press.
- Lennon, J., & Steve, M. (1996). **Cultural Landscape Management: Guidelines for Identifying, Assessing and Managing Cultural Landscapes in the Australian Alps National Parks**. Canberra, A.C.T.: Australian Alps Liaison Committee.
- Moser, A., & Korstjens, I. (2018). Series: Practical Guidance to Qualitative Research. Part 3: Sampling, Data Collection and Analysis. **European Journal of General Practice**. 24(1), 9-18.
- Rapoport, A. (1994). Humanity Culture and Social Life. In T. Ingold (Ed), **Companion Encyclopedia of Anthropology: Humanity, Culture and Social Life**. New York: Routledge.
- Sauer, C.O. (1967). **Land and Life: A Selection of The Writing of Carl Ortwin Sauer**. Berkeley: University of California Press.

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนที่สอดคล้องกับการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมในจังหวัดปทุมธานี

กรณีศึกษา: เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และเทศบาลเมืองท่าโขลง

The Community Settlement Patterns Consistent with the Existence of the Cultural Heritages in Pathumthani Province: a Case Study of Rangsit City Municipality, Bueng Yitho Municipality and Thaklong Municipality

พุดพัฒน์ คำนวชชะพิทักษ์¹ มนูญญา คำนวชชะพิทักษ์²

Putpunnin Khamwachirapithak¹ Manunya Khamwachirapithak²

Received: 01/07/2020

Revised: 18/10/2020

Accepted: 19/10/2020

บทคัดย่อ

ปทุมธานีเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม จากเดิมที่มีการตั้งถิ่นฐานริมน้ำอันเป็นประวัติศาสตร์สำคัญในพื้นที่มาช้านาน มีการกระจายตัวไปยังพื้นที่อื่นตามการขยายตัวของเมือง จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ชุมชนดั้งเดิมหายไปพร้อมกับเรื่องราวมรดกวัฒนธรรมที่สะท้อนประวัติศาสตร์เริ่มจางหาย บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) พัฒนาการขยายตัวของชุมชนและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน 2) ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน 3) มรดกวัฒนธรรมในพื้นที่และการคงอยู่ และ 4) เสนอแนะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย การสำรวจข้อมูลอาคาร การใช้ประโยชน์ที่ดิน การคมนาคม มรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลคือหัวหน้าฝ่ายพัฒนาชุมชนเทศบาลเมืองท่าโขลง ผู้อำนวยการกองสวัสดิการและสังคมจากเทศบาลนครรังสิต นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองบึงยี่โถ และวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี สัมภาษณ์ในเรื่องการมีมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่และการคงอยู่ แนวทางส่งเสริมการสืบทอดมรดกวัฒนธรรม ปัญหาและข้อจำกัดมรดกวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า การขยายตัวและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากอดีตเป็นไปตามเส้นทางคมนาคมทางบกและทางน้ำโดยเฉพาะริมคลองรังสิตประยูรศักดิ์ ซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมสำคัญในพื้นที่ มีการผสมผสานกับแบบรวมกลุ่มโดยมีศาสนสถานเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ มัสยิด วัดเขียนเขต และวัดมูลจินดาราม และการขยายตัวตามแหล่งกลางด้านเศรษฐกิจชุมชน และด้านสถาบันการศึกษา ปัจจัยประกอบด้วย การคมนาคมขนส่ง การบริการโครงสร้างพื้นฐานและอิทธิพลของสภาพแวดล้อมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และการเลือนหายของคุณค่ามรดกวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อรักษาคุณค่ามรดกวัฒนธรรมให้คงอยู่ จึงเสนอแนะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานพร้อมควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและความหนาแน่นตามแนวคลองรังสิตประยูรศักดิ์ ร่วมกับการรวมกลุ่มตามแหล่งกลางเศรษฐกิจ และสถาบันการศึกษาส่งเสริมให้เกิดศูนย์กลางย่อยให้เป็นแหล่งการตั้งถิ่นฐานในระดับชุมชนที่ยังมีความหนาแน่นต่ำอยู่

คำสำคัญ: รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน มรดกวัฒนธรรม

¹ สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Department of Urban Environmental Planning and Development, Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University

² สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์

Department of Home Economics, Faculty of Science and Technology, Valaya Alongkorn Rajabhat University

Abstract

Pathumthani is an area with cultural diversities. Originally, there were settlements on riversides considered as a long history. The settlements were dispersed over other areas according to urban expansions. Regarding the mentioned changes, the original communities disappear, and the cultural heritages reflecting history are perishing. The purposes of this article are 1) to study the community expansion and settlement patterns, 2) to study the factors of the settlements, 3) to study the cultural heritages in the areas and the existence and 4) to present the settlement patterns consistent with the existence of the cultural heritages. The research instruments include surveys of land uses, transportations and locally cultural heritages as well as the in-depth interviews including the Head of the Community Development Department of Thaklong Municipality, the Director of the Welfare and Society Division of Rangsit City Municipality, the Mayor of Mueang Bueng Yitho Municipality and Pathum Thani Provincial Culture. The interview topics covered about the cultural heritages and existence, guidelines to promote inheriting the culture heritages, as well as problems and limitations of the cultural heritages. It was found that most of the expansions and settlement patterns were liner along the transportation routes by land and water, particularly in Klong Rangsit Prayoonsak Canal, where is an importantly and locally cultural heritage. There were the groups of the settlements with the religious centers such as mosques, Wat Khian Khet and Wat Moon Jindaram. There were also the expansions along the communities' economic centers and educational institutes. Transportations, infrastructures and environmental influences were factors of changes of the settlement patterns and the lost values of cultural heritages. To conserve the values, it is suggested to have settlements and land uses along the Canal, to form groups in the economic centers and educational institutes and to promote the sub centers into settlements at the community level since the density is low.

Keywords: Settlement Pattern, Settlement Factor, Cultural Heritage

1. บทนำ

ปทุมธานี เป็นจังหวัดที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่โดดเด่นด้วยเส้นทางน้ำผ่านกลางพื้นที่ศูนย์กลางจังหวัดก่อให้เกิดพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญมายาวนานโดยเฉพาะเกิดการตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำ มีวิถีชีวิตของชาวบ้านริมน้ำทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และคลองรังสิตประยูรศักดิ์ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี, 2558) ที่เปรียบเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติด้านการบริโภค อุปโภค และเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักในสมัยก่อน เมื่อกาลเวลาผ่านไปตามช่วงสมัยเกิดการเปลี่ยนแปลงขยายตัวของชุมชนมากขึ้นตามสภาพกายภาพและความพร้อมในทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อการอยู่อาศัย จากการขยายตัวของอาคาร บ้านเรือนที่มีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนเมื่อประชากรมากขึ้นก่อให้เกิดความหลากหลายทางชาติพันธุ์จากชุมชนดั้งเดิมที่มีความแตกต่างกันทั้งชาวไทยพื้นถิ่น ชาวจีน ชาวมอญ ชาวลาว ชาวญวน และชาวแขก จึงเป็นที่มาที่ทำให้ประชากรจังหวัดปทุมธานีมีความโดดเด่นในความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้ในปัจจุบันมีการตั้งบ้านเรือนในเขตอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดปทุมธานี ที่มีการผสมผสานระหว่างชาติพันธุ์ ผสมผสานวัฒนธรรม โดยแต่ละกลุ่มชุมชนดั้งเดิมเหล่านี้

จะมีเอกลักษณ์ที่ต่างกันไปตามบริบทของสังคม รวมถึงประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มชนเหล่านี้ได้สืบสาน และถ่ายทอดภูมิปัญญาสืบทอดกันมาจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่ายิ่ง (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี, 2558)

จากการขยายตัวของชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาเมือง อีกทั้งปทุมธานีเป็นจังหวัดปริมณฑลที่เป็นรอยต่อความเจริญต่อเนื่องมาจากศูนย์กลางกรุงเทพมหานคร และมีบทบาทสำคัญให้เป็นที่พักอาศัยเพื่อรองรับการกระจายตัวจากกรุงเทพฯ (สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดปทุมธานี, ม.ป.ป.) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ และทางสังคมชุมชนมากมาย การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็วทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนดั้งเดิมถูกกลืนหายพร้อมกับเรื่องราวของมรดกวัฒนธรรมที่สะท้อนประวัติศาสตร์เริ่มจางหายไป เช่น การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและการใช้ที่ดินที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง วิถีชีวิตชุมชนริมฝั่งแม่น้ำและคลองรังสิตประยูรศักดิ์ เป็นต้น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่เป็นแหล่งกลางการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจอย่างเทศบาลนครรังสิตที่มีตลาดรังสิต ตลาดน้ำเมืองรังสิต ศูนย์การค้าฟิวเจอร์ปาร์ครังสิต พื้นที่เทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีการขยายตัวของที่อยู่อาศัยรองรับการกระจายตัวจากกรุงเทพมหานครจำนวนมาก และเทศบาลเมืองท่าโขลง ที่มีการเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัย และมีตลาดไทเป็นแหล่งกลางทางเศรษฐกิจ การจ้างงานที่สำคัญระดับประเทศ

จากปรากฏการณ์การขยายตัวของชุมชน ตามรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เปลี่ยนไปตามการพัฒนาเมืองดังกล่าว บทความวิจัยนี้จึงต้องการเสนอรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ วิถีชีวิตดั้งเดิมที่คงคุณค่ามรดกวัฒนธรรมตามรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาเทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และเทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 ศึกษาพัฒนาการขยายตัวของชุมชนและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในเทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และเทศบาลเมืองท่าโขลง
- 2.2 ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานในเทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และเทศบาลเมืองท่าโขลง
- 2.3 ศึกษามรดกวัฒนธรรมและการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และเทศบาลเมืองท่าโขลง
- 2.4 เสนอแนะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3.1 แนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ได้ตั้งสมมติฐานไว้คือ “รูปแบบการตั้งถิ่นฐานสัมพันธ์กับการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้” มีกรอบแนวคิดอยู่บนพื้นฐานแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวความคิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของเมือง แนวความคิดด้านปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน แนวความคิดด้านมรดกวัฒนธรรม แนวความคิดเกี่ยวกับมาตรการทางผังเมือง ผ่านการได้มาของข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์พัฒนาการขยายตัวและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในอดีตจนถึงปัจจุบัน การวิเคราะห์ปัจจัยในพื้นที่ การจัดประเภทมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่และวิเคราะห์การคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม อันเป็นประโยชน์ต่อการเสนอแนะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับการคงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ การวิจัยมีขอบเขตการศึกษาดังนี้ 1) ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาพัฒนาการขยายตัวของชุมชนครอบคลุมเนื้อหาของการเปลี่ยนแปลงอาคาร สิ่งก่อสร้าง โดยพิจารณาช่วงเวลาของแต่ละเทศบาลเป็น 3 ช่วงตามช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับการยกฐานะของแต่ละเทศบาล เพื่อให้เห็นจุดเริ่มการเปลี่ยนแปลงของอาคารและสิ่งก่อสร้างที่หนาแน่นเพิ่มขึ้นเป็นสำคัญ จากนั้นจะพิจารณาช่วงห่าง 10 ปี ยกเว้นเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่ยกฐานะล่าสุด เทศบาลนครรังสิต แบ่งการศึกษาเป็นช่วงปี พ.ศ. 2546 พ.ศ. 2556 และ พ.ศ. 2562 เทศบาลเมืองบึงยี่โถช่วงปียกฐานะเริ่ม พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2555 และ พ.ศ.

2562 เทศบาลเมืองท่าโขลงใกล้ช่วงปีจัดตั้ง พ.ศ. 2540 พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2562 ตามลำดับ เนื้อหารูปแบบการตั้งถิ่นฐานครอบคลุมถึงรูปแบบและการใช้ที่ดินในพื้นที่ตามแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน พิจารณาถึงปัจจัยด้านลักษณะพื้นที่ย่าน การให้บริการโครงสร้างพื้นฐาน การเข้าถึงระบบคมนาคมและขนส่ง และด้านอิทธิพลของสภาพแวดล้อม ส่วนการศึกษามรดกวัฒนธรรมและการคงอยู่จะแบ่งประเภทมรดกวัฒนธรรม และวิเคราะห์การคงอยู่ความมีคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ โดยผลการศึกษาเป็นการเสนอแนะที่ครอบคลุมถึงเนื้อหาารูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินเพื่อรักษาเอกลักษณ์ และคงคุณค่ามรดกวัฒนธรรมที่มีอยู่ 2) ขอบเขตด้านพื้นที่ แบ่งพื้นที่ศึกษา 3 เทศบาลในจังหวัดปทุมธานี ได้แก่เทศบาลนครรังสิต ตั้งอยู่ตำบลประชาธิปัตย์ อำเภोधัญบุรี มีพื้นที่โดยประมาณ 20.80 ตารางกิโลเมตร เทศบาลเมืองบึงยี่โถ ตั้งอยู่ตำบลบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี พื้นที่โดยประมาณ 15.39 ตารางกิโลเมตร และ เทศบาลเมืองท่าโขลง พื้นที่โดยประมาณ 63 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ตำบลคลองหนึ่งและตำบลคลองสอง อำเภอดอนหอยหลวง เฉพาะปากเหนือของถนนคลองหลวง

3.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องการวิจัย

3.2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของเมือง

1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน โดยส่วนใหญ่ได้แก่ รูปแบบเส้นตรง (Linear Pattern) สิ่งก่อสร้าง อาคาร บ้านเรือน จะเกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคมขนส่ง (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536; วันทนี ศรีรัฐ และคณะ, 2529) ในพื้นที่ศึกษาจะพบการตั้งถิ่นฐานแบบเส้นตรงอย่างเห็นได้ชัด ตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตามริมคลอง รูปแบบรวมกลุ่ม (Cluster Pattern) ตั้งตามความสะดวกที่มีแหล่งทรัพยากรหรือตามเส้นทางคมนาคม มีการใช้ที่ดินผสมผสานทั้งที่อยู่อาศัยมีอาคารบ้านเรือนหลายหลังสร้างล้อมรอบ บ่อน้ำ พานิชยกรรม เช่น ตลาด สาธารณูปการมีวัด โรงเรียน จะมีการขยายตัวเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นการขยายตัวเป็นกลุ่มออกจากศูนย์กลาง การตั้งถิ่นฐานแบบนี้เป็นตัวบ่งชี้ถึงคุณลักษณะทางสังคม ประเพณี วัฒนธรรมและความต้องการความปลอดภัย แบบลำดับคีย์ (Hierarchical Pattern by Central Place Theory) ใช้ทฤษฎีแหล่งกลาง (Central Place) พิจารณารูปแบบการตั้งถิ่นฐานโดยแหล่งกลางถือเป็นแหล่งรวมการค้าและบริการต่าง ๆ ตามประเภทการใช้ที่ดินหลัก อำนวยความสะดวกแก่คนในพื้นที่และรอบข้าง เป็นแหล่งการตั้งถิ่นฐานในระดับชุมชน แหล่งกลางของแต่ละพื้นที่จะมีขนาดแตกต่างกันไป ตามลำดับคีย์ (Cronodon, 2018) แบบกระจาย (Dispersed City) เป็นการกระจายความหนาแน่น จากเมืองเกิดก่อนที่จะมีประชากรหนาแน่นทำให้ต้องมีการสร้างเมืองใหม่หรือตามบทบาทประเภทการใช้ที่ดินตามจุดต่าง ๆ เมืองในลักษณะนี้จะมีโรงงาน สถานที่ราชการ มหาวิทยาลัย โรงพยาบาล ฯลฯ กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณต่าง ๆ ของเมืองจะมีความหนาแน่นประชากรต่ำ มีเส้นทางคมนาคมติดต่อกันได้หลายทิศทาง (Lynch, 1960)

2) การขยายตัวของเมือง ส่วนใหญ่พิจารณาได้จากการใช้ที่ดิน การเติบโตของเมือง ทางเศรษฐกิจในพื้นที่ และนำกระบวนการทางนิเวศวิทยามาใช้อธิบายรูปแบบการขยายตัวของเมือง (Wilson and Schulz, 1978; อมรรัตน์ เทียบอัน, 2554) โดยที่เกี่ยวกับการวิจัยจะมีทฤษฎีแบบเสี้ยว (Sector Model) ที่เน้นลักษณะการใช้ที่ดินแผ่ออกจากศูนย์กลางเมืองและมีเส้นทางคมนาคมสายหลักเข้าถึงแหล่งที่อยู่อาศัยชั้นดี (พุดพรวณีย์ ศีตะจิตต์, 2559) ทฤษฎีแบบหลายศูนย์กลาง (Multi – Nuclei Model) พัฒนามาจากทฤษฎีแบบเสี้ยวอธิบายถึงการที่เมืองมีหลายศูนย์กลางเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองและศูนย์กลางย่อยอื่น ๆ โดยศูนย์กลางย่อยจะอยู่ในที่ต่างกันเพราะกิจกรรมบางประเภทต้องการปัจจัยสนับสนุนต่างกัน และบางประเภทไม่สามารถตั้งอยู่ใกล้กันได้ (พุดพรวณีย์ ศีตะจิตต์, 2559; Tredinnick, 2019)

3.2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยการขยายตัวและการตั้งถิ่นฐาน มีดังนี้ ปัจจัยทางกายภาพ ได้แก่ โครงสร้างและระดับความสูงของพื้นที่ อากาศ น้ำ ปัจจัยทางวัฒนธรรม ได้แก่ ภาษา ศาสนา การเมือง ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดชุมชนและการขยายตัวทั้งชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม ปัจจัยลักษณะพื้นที่ย่าน ปัจจัยการเข้าถึงคมนาคมขนส่ง ปัจจัยบริการโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก ปัจจัยอิทธิพลของสภาพแวดล้อม ปัจจัยเทคโนโลยี หรือ ข้อกำหนด

กฎหมาย และความต้องการและทัศนคติของบุคคลในการตัดสินใจเลือกที่อยู่อาศัย (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2549; สรรเพชญ์ นนทภักดิ์, 2539; วันทนี ศรีรัฐ และคณะ, 2529)

3.2.3 แนวความคิดมรดกวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องและมองเห็นได้ ได้แก่ โบราณสถาน อนุสาวรีย์สถาปัตยกรรม อาคาร กลุ่มอาคาร ย่านชุมชนท้องถิ่น เมืองเก่า วัดวาอาราม แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี แหล่งภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โบราณวัตถุ และ ผลงานศิลปะแขนงต่าง ๆ เป็นต้น (สมาคมอิโคโมสไทย, 2554) มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลมาจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชนและในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกวัฒนธรรมของตน (มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, 2563) ดังตารางที่ 1 แสดงมรดกวัฒนธรรมที่พบในการศึกษา

ตารางที่ 1 แสดงมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษาแยกตามรายเทศบาล

เทศบาล	มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้		มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้	
นครรังสิต	 คลองรังสิตประยูรศักดิ์	 ศาลเจ้าไต่ยงกง (รังสิต)	 ถ้วยเต๋ยวเรือรังสิต	 ประเพณีแข่งเรือพาย ที่มา: ไทยรัฐออนไลน์. (2558)
เมืองท่าโขลง	 ศูนย์วิจัยข้าวคลองหลวง	 พิพิธภัณฑสถานเกษตรเฉลิมพระเกียรติ		
เมืองปึงอีโก	 คลองรังสิตประยูรศักดิ์	 วัดเขียนเขต	 วัดมูลจินดาราม	 ประเพณีการแข่งขันลูกหนู ที่มา: รังสิตชิตโต้ทคอม (2563)

ส่วนการคงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรม เป็นการพิจารณาการอยู่รอดของคุณค่าความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมที่เกิดจากความมีเอกลักษณ์ของสถานที่ เป็นการศึกษาสิ่งที่มีคุณค่าในพื้นที่ระดับเมือง ระดับย่านหรือชุมชน ทั้งเอกลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มีเกณฑ์ในการประเมินการคงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรม 4 ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ สะท้อนเรื่องราวในอดีต ด้านศิลปะหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ หมายถึงคุณค่าความงามของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ด้านสังคมวัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม ลักษณะวิถีชีวิต และด้านวิทยาการและการศึกษา ความเข้าใจถึงโครงสร้างองค์ประกอบวัสดุและเทคนิคพิเศษของมรดกวัฒนธรรมในอดีต และยังคงเป็นความท้าทายในปัจจุบันที่นำสู่การศึกษาหาความรู้ (ปรัชมาศ ลัญจนาพันธ์, 2554) โดยมีรูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรม คือ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมแบบทางการ เป็นระบบการจัดการบนพื้นฐานของรัฐด้วยระบบกฎหมาย อย่างไรก็ตามระบบนี้ยังขาดความน่าเชื่อถือจึงมีระบบการจัดการแบบไม่เป็นทางการที่เป็นการจัดการด้วยชุมชนเป็นฐานเพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม โดยเน้นหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน และอยู่ในแนวคิดการพึ่งตนเองในระยะยาวให้มากที่สุด (Mumma, 2003; ปรัชมาศ ลัญจนาพันธ์, 2554)

3.2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับมาตรการทางผังเมือง สามารถนำมาตรการผังเมืองมาเป็นกรอบส่งเสริมการใช้ที่ดินตามรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเพื่อรักษาคุณค่ามรดกวัฒนธรรม ดังนี้ มาตรการเชิงลบ หรือ มาตรการควบคุม (Negative Measures) เป็นการใช้อำนาจตามกฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินของภาคเอกชน ให้เป็นไปตามแผนผังและข้อกำหนด

การใช้ประโยชน์ที่ดิน มาตรการส่งเสริมการพัฒนา (Incentive Measures) การวางผังอาจจำเป็นในบางพื้นที่หากต้องการส่งเสริมการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม มาตรการสร้างความเป็นธรรม (Corrective Measures) เป็นการส่งเสริมให้เกิดความเป็นธรรมแก่เจ้าของที่ดิน และประชาชน ประกอบด้วยมาตรการการโอนและซื้อขายความหนาแน่น พิจารณาเป็นพิเศษในส่วนการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมที่ในบางกรณีจำเป็นต้องควบคุมความหนาแน่น ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินในกิจกรรมบนพื้นที่ให้เหมาะสมกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมใกล้เคียง (สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557; ณิชชา เสรีเศวตรรัตน์, 2558; โชติจินดา มูเซล คอนซัลแตนท์, 2557)

4. วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนศึกษา ได้แก่ 1) รวบรวมข้อมูลและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 2) ศึกษาพัฒนาการขยายตัวของชุมชน รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน จากการสำรวจ และวิเคราะห์จากภาพถ่ายทางอากาศ 3) รวบรวมข้อมูลมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ และวิเคราะห์การคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร การสำรวจ และสัมภาษณ์ 4) การวิเคราะห์เชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และการสร้างข้อสรุป ที่มีการจัดกลุ่มรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตลอดจนการใช้ที่ดินในพื้นที่ ปัจจัยการตั้งถิ่นฐาน การเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีกับสิ่งที่ค้นพบนำไปสู่การเสนอแนะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับมรดกวัฒนธรรม มีเครื่องมือวิจัย ได้แก่ การสำรวจ การสัมภาษณ์ โดยสำรวจข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน ด้านการคมนาคม ข้อมูลที่มรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ เพื่อเป็นข้อมูลร่วมพิจารณาถึงการขยายตัว รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยการตั้งถิ่นฐาน และประเภทมรดกวัฒนธรรม ส่วนการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลรวม 4 คน คือ หัวหน้าฝ่ายพัฒนาชุมชน จากเทศบาลเมืองท่าโขลง ผู้อำนวยการกองสวัสดิการและสังคม จากเทศบาลนครรังสิต นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จากเทศบาลเมืองบึงยี่โถ และวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี ผู้ให้ข้อมูลของเทศบาลทั้ง 3 แห่งมาจากเทศบาลแต่ละแห่งเป็นผู้กำหนดและมอบหมายมาเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งเป็นบุคลากรที่รับผิดชอบงานโดยตรง หรือมีความรู้ ความเข้าใจในประเด็นที่ต้องการสัมภาษณ์ในเรื่องการมีมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ การคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม แนวทางส่งเสริมการสืบทอดมรดกวัฒนธรรม ปัญหา และข้อจำกัดด้านมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่

5. ผลการวิจัย

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้ผลการวิจัยแยกตามเทศบาล ดังนี้

5.1 เทศบาลนครรังสิต

5.1.1 พัฒนาการขยายตัวของชุมชนและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

1) การขยายตัวของชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงของอาคาร สิ่งก่อสร้างแต่ละช่วงเวลา ดังนี้ พ.ศ. 2546 ได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองมีความเป็นชุมชนเมืองอยู่อาศัยเริ่มหนาแน่น ช่วงปี พ.ศ. 2546 - พ.ศ. 2556 ชุมชนเริ่มกระจายตัวไปตามถนนรังสิต-นครนายก และมีศูนย์กลางตามตลาดรังสิตและหมู่บ้านรัตนโกสินทร์ (ศรีธัญญ์ จิระพงษ์สุวรรณ, 2562) และ ช่วงปี พ.ศ. 2556 - พ.ศ. 2562 มีอาคาร สิ่งก่อสร้างกระจายตัวตามแนวถนนรังสิต-นครนายก จากศูนย์กลางชุมชนแผ่ขยายความหนาแน่น โดยเฉพาะแหล่งกลางเศรษฐกิจตลาดสะพานแดง (พุดพรวณีย์ ศีตะจิตต์, 2559; Tredinnick, 2019)

2) รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน อดีตเป็นลักษณะวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำมีคลองรังสิตประยูรศักดิ์ ซึ่งเป็นคลองสายหลักขนาดใหญ่แห่งแรกของประเทศไทยที่เริ่มขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นทั้งแหล่งน้ำสำหรับใช้อุปโภค บริโภค และ แหล่งทรัพยากรเพาะปลูกทำนาข้าว ตลอดจนเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักในสมัยอดีต จึงเป็นจุดเริ่มของการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตคนสมัยก่อน ภายหลังมีการขุดคลองตามซอยต่าง ๆ แบ่งซอยย่อยเป็นคลองแต่ละสายออกจากคลองรังสิตประยูรศักดิ์สายใหญ่ ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของประชาชนมากขึ้นเป็นผลมาจากการขยายตัวของการเกษตรทำนา

ข้าวและมีการส่งออกข้าว การตั้งถิ่นฐานบริเวณรังสิตจึงเปลี่ยนจากที่รกร้างเป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้นส่วนใหญ่จะกระจายตัวอยู่ทั่วเทศบาลโดยเฉพาะพื้นที่ฝั่งตะวันออกบริเวณถนนรังสิต-นครนายก ช่วงคลอง 1 และ คลอง 2 และมีความหนาแน่นบริเวณตอนเหนือของถนนรังสิต-ปทุมธานีที่เด่นชัดจะตั้งในพื้นที่ที่มีการวางตัวรวมกลุ่มกันอย่างต่อเนื่องตามแหล่งกลางเศรษฐกิจรอบย่านตลาดรังสิต โดยเฉพาะปากตรังข้ามที่เป็นหมู่บ้านรัตนโกสินทร์ และมีการตั้งถิ่นฐานตามแหล่งกลางเศรษฐกิจรอบศูนย์การค้าฟิวเจอร์ปาร์ค รังสิต ศูนย์การค้าสเปก ที่มีความสะดวกในการเข้าถึงจากการเป็นศูนย์รวมรถตู้สาธารณะ และจุดต่อรถโดยสารขนาดใหญ่ เช่น บริเวณคลอง 1 ตลาดสะพานแดง อยู่ใกล้กับแหล่งเศรษฐกิจที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานท้องถิ่น ได้แก่ ตลาดน้ำนครรังสิต ตั้งอยู่บริเวณคลอง 1 ริมถนนรังสิต-นครนายก มีการนำมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่คือการขายกล้วยเดี่ยวเรือ ตั้งเป็นแพแพนร้านอาหารในคลองรังสิตประยูรศักดิ์ (ดังรูปที่ 1 แสดงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่และรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน)

5.1.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ ปัจจัยลักษณะพื้นที่ย่าน ที่ทำเลที่ตั้งส่วนใหญ่ตามแนวถนนรังสิต-นครนายก มีแหล่งงานรองรับ อยู่ใกล้กับที่อยู่อาศัย ปัจจัยการเข้าถึงการคมนาคมและขนส่ง มีถนนสายหลักภายในพื้นที่ ได้แก่ ถนนรังสิต-ปทุมธานี ถนนรังสิต-นครนายก และเส้นทางน้ำที่สำคัญในพื้นที่ ได้แก่ คลองรังสิต ปัจจัยการบริการโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก จากสภาพที่เป็นเมืองและมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องพบการให้บริการสาธารณะและโครงสร้างพื้นฐานอย่างเพียงพอภายในพื้นที่ ส่วนปัจจัยอิทธิพลของสภาพแวดล้อม มีการใช้ที่ดินอย่างไม่สอดคล้องกัน

5.1.3 มรดกวัฒนธรรมและการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม พบมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ 1) คลองรังสิตประยูรศักดิ์ จัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ พบการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมแห่งนี้ ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ สะท้อนเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ เป็นคลองขนาดใหญ่ถือได้ว่าเป็นระบบชลประทานเพื่อปลูกข้าวแห่งแรกของประเทศไทย เริ่มขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัจจุบันยังคงมีความโดดเด่นและสืบเนื่องของพัฒนาการทั้งการตั้งถิ่นฐานและส่งเสริมเศรษฐกิจย่านชุมชน ด้านศิลปะหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ สะท้อนคุณค่าลักษณะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เป็นเอกลักษณ์ ด้านสังคมวัฒนธรรมก่อให้เกิดคุณค่าที่แสดงถึงการรับรู้ความเข้าใจถึงที่มาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ ด้านวิทยาการและการศึกษา ทั้งในอดีตและปัจจุบันคลองรังสิตยังคงเป็นความประทับใจในด้านที่ตั้ง ในด้านรูปแบบศิลปกรรม การสื่อความหมาย และการเป็นตัวแทนของรูปแบบและยุคสมัย 2) กล้วยเดี่ยวเรือรังสิต จัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พบการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์มีการสะท้อนเรื่องราวให้เห็นถึงวิถีชีวิต การค้าขาย ด้านศิลปะหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ สะท้อนคุณค่าการตั้งถิ่นฐานเป็นเอกลักษณ์วิถีชีวิตริมน้ำ ด้านสังคมวัฒนธรรมก่อให้เกิดคุณค่าที่แสดงถึงการรับรู้ความเข้าใจถึงที่มาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการกินในช่วงหนึ่งของชุมชนริมน้ำคลองรังสิต ด้านวิทยาการและการศึกษา มีความประทับใจในด้านที่ตั้งอยู่ในบางส่วนของพื้นที่ มีการสื่อความหมาย และการเป็นตัวแทนของรูปแบบและยุคสมัยการค้าขายอาหาร แต่ไม่มีความประทับใจในการใช้วัสดุดั้งเดิมและช่างฝีมือ 3) ศาลเจ้าไต่ตงกง (รังสิต) จัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ พบการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นเรื่องราว พิธีกรรม ความเชื่อ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพบูชา ด้านศิลปะหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ศาลเจ้าและสภาพแวดล้อมยังคงมีความสมบูรณ์ความชัดเจนสวยงามในอาคารที่เป็นสถาปัตยกรรมจีนของชาวแต้จิ๋ว สิ่งก่อสร้างทั้งภายในและภายนอกควรค่าแก่การสืบสาน ด้านสังคมวัฒนธรรม แสดงถึงคุณค่าที่มาทางขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชาวจีน ยังคงมีการใช้สอยของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้เป็นที่เคารพบูชาในชุมชน ด้านวิทยาการและการศึกษา ทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นความประทับใจในด้านที่ตั้ง ในด้านรูปแบบศิลปกรรม การสื่อความหมาย แม้ไม่สามารถใช้วัสดุดั้งเดิมและช่างฝีมือที่มีความแท้เหมือนของดั้งเดิมได้ทั้งหมด 4) ประเพณีการแข่งขันเรือพาย จัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พบการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ที่มีการแสดงถึงประวัติศาสตร์เรื่องราวในอดีตจัดขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2543 เป็นการแข่งเรือพายชนสัมพันธ์ (ในอดีตเป็นพื้นที่เกษตรกรรมปลูกส้ม) ในช่วงออกพรรษา แสดงถึงภูมิปัญญา ประเพณีอันเก่าแก่ที่สะท้อนการดำรงชีวิตวิถีชีวิตในท้องถิ่น ด้านศิลปะหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ การแข่งเรือพายหรือเรือชนสัมพันธ์ยังคงรูปแบบลักษณะเรือฝีพายประเภทเรือยาว 30 40 และ 50 ฝีพายทำจากสแตนเลส ด้านสังคมวัฒนธรรม ก่อให้เกิดคุณค่าที่แสดงถึงการรับรู้ ความเข้าใจถึงที่มาวิถี

ชีวิต วัฒนธรรม และปัจจุบันยังคงมีการใช้สอยเรือพายในคลองสายย่อยและคลองรังสิต ด้านวิทยาการและการศึกษา ปัจจุบัน ประเพณีการแข่งขันเรือพายยังคงจัดแข่งได้ในคลองรังสิตประยงค์ดี แต่ไม่ได้จัดแข่งในที่ตั้งของเทศบาลตำบลบึงยี่โถเนื่องจาก ระดับน้ำและคลองตื้นเขิน และไม่ได้ใช้วัสดุของแท้ดั้งเดิมแต่ยังคงมีรูปแบบเรือพายเป็นตัวแทนของยุคสมัยอันเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น

5.2 เทศบาลเมืองท่าโขลง

5.2.1 พัฒนาการขยายตัวของชุมชนและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

1) การขยายตัวของชุมชน พิจารณาเป็น 3 ช่วง โดยมีการเปลี่ยนแปลงของอาคาร สิ่งก่อสร้างแต่ละช่วง ดังนี้ พ.ศ. 2540 เป็นช่วงที่ใกล้เคียงได้รับการจัดตั้งเป็นเทศบาลตำบล มีการกระจายตัวของสิ่งก่อสร้างทางฝั่งตะวันตกที่เป็น ศูนย์กลางสถานศึกษา และ รอบโรงงานอุตสาหกรรม (ศรัณย์ จิระพงษ์สุวรรณ, 2562) พ.ศ. 2540 – พ.ศ. 2550 มีการขยายตัว ชุมชนอย่างช้าและกระจายไปทางฝั่งตะวันออก พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2562 การขยายตัวเพิ่มขึ้นรวดเร็วมีศูนย์กลางเป็นหน่วยงาน ราชการทางฝั่งตะวันตก ส่วนทางฝั่งตะวันออกของเทศบาลมีความหนาแน่นแทบทั้งพื้นที่ตามแนวคมนาคมซอยไอยรา และ เทพกฤษรเป็นศูนย์กลางที่อยู่อาศัยทั้ง 2 ฝากถนน (ดังรูปที่ 2 แสดงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน)

2) รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน จากการสำรวจภาคสนามพื้นที่เทศบาลเมืองท่าโขลง การใช้ประโยชน์ที่ดิน ใน ส่วนที่อยู่อาศัยมีบริเวณที่สำคัญ ได้แก่ บริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่มเป็นที่อยู่อาศัย หลากหลายประเภทแต่ส่วนใหญ่จะเป็นประเภทอาคารอยู่อาศัยรวม ตั้งอยู่ตามแนวถนนคลองหลวงที่เป็นถนนสายหลัก และ ถนนพหลโยธินบริเวณอุตสาหกรรมนวนครและพื้นที่ต่อเนื่อง นอกจากนั้นยังพบบริเวณซอยไอยรา เทพกฤษร และซอยเอ ราวุธ ส่วนพาณิชย์กรรมที่สร้างเศรษฐกิจหมุนเวียนในพื้นที่ ได้แก่ ตลาดไท ห้างสรรพสินค้า ตลาดสด ตลาดนัด สินค้าและ บริการในอาคารตึกแถวถือเป็นศูนย์กลางระดับชุมชน เช่น การค้าในแหล่งชุมชนนวนคร ซอยเทพกฤษร ซอยแมนฮัตตัน ตลาด นันทนิมิตร เป็นต้น ประเภทอุตสาหกรรมแหล่งงานสำคัญในเทศบาล คือ นิคมอุตสาหกรรมนวนคร ดังนั้นรูปแบบการตั้งถั่ นฐานในพื้นที่จะเป็นแบบผสมผสานของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแหล่งกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีหอพักอาคารอยู่อาศัย รวม พาณิชยกรรมกระจายตัวตามเส้นทางคมนาคม และการรวมกลุ่มตามแหล่งเศรษฐกิจย่อยรอบมหาวิทยาลัย และรวมกลุ่ม ของชุมชนดั้งเดิมรอบมหาวิทยาลัย ส่วนรอบมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบกระจายตัวที่ขยายจุด ศูนย์กลางไปตาม สถานที่ราชการ โรงพยาบาล มีแหล่งกลางการจ้างงานสำคัญในพื้นที่คือ นิคมอุตสาหกรรมนวนคร แหล่ง กลางทางเศรษฐกิจตลาดไทและไอยรา นอกจากนี้ยังมีการตั้งถิ่นฐานแบบชุมชนดั้งเดิม ตามริมคลองสายย่อย ที่แยกมาจาก คลองรังสิตประยงค์ดี ได้แก่ ถนนเทพกฤษร ถนนไอยรา และถนนเอราวัณ ที่สะท้อนได้ถึงวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำและการทำ เกษตรกรรมนาข้าว ถนนเทพกฤษรยังพบการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่มที่เห็นเด่นชัดเนื่องจากมีศาสนสถานในพื้นที่เช่น วัด มัสยิด ที่เป็นจุดศูนย์กลางชุมชน

5.2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ ปัจจัยลักษณะพื้นที่ย่าน ที่ตั้งส่วนใหญ่ตามถนนพหลโยธิน และถนน รังสิต-นครนายก มีแหล่งศูนย์กลางหลากหลายส่งผลต่อการตัดสินใจในการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยการเข้าถึงการคมนาคมและขนส่ง มีทางบกเป็นหลัก ได้แก่ ถนนพหลโยธิน ถนนรังสิต-นครนายก ส่วนถนนเทพกฤษร ถนนไอยรา ถนนเอราวัณ มีจำนวนช่องทาง สัญจรน้อยกว่าถนนสายหลักสอดคล้องกับการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่เบาบางกว่า ปัจจัยการบริการโครงสร้างพื้นฐานและสิ่ง อำนวยความสะดวกมีการให้บริการอย่างครบถ้วน ปัจจัยอิทธิพลของสภาพแวดล้อม พบปัญหาชุมชนดั้งเดิมถนนไอยราและ ถนนเอราวัณถูกรายล้อมด้วยอาคารสิ่งก่อสร้างใหม่ ชุมชนใหม่เข้ามาร่วมอาศัย ก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ไม่พึงประสงค์

5.2.3 มรดกวัฒนธรรมและการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม พบมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ในพื้นที่เท่านั้น ได้แก่

1) พิพิธภัณฑการเกษตรเฉลิมพระเกียรติ การคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมในด้านประวัติศาสตร์ สะท้อนถึงคุณค่าพระเกียรติคุณ และพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในด้านภูมิปัญญาวัฒนธรรมเกษตร เศรษฐกิจพอเพียง ด้าน ศิลปะหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ เครื่องมือยังคงรูปแบบพื้นถิ่นดั้งเดิมของการเกษตรสมัยก่อน ภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ควร

ค่าแก่การอนุรักษ์และสืบสาน ด้านสังคมวัฒนธรรม มีการบอกเล่าวัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิต ภูมิปัญญาความรู้ทางการเกษตร ด้านวิทยาการและการศึกษา ทั้งในอดีตและปัจจุบันยังคงตั้งที่ตำแหน่งเดิม มีความเป็นของแท้ดั้งเดิมในด้านที่ตั้ง 2) ศูนย์วิจัยข้าวคลองหลวง การคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ในอดีตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการชลประทานเพื่อทำเกษตรนาข้าวจนเกิดสถานีทดลองข้าวมาสู่การเป็นศูนย์วิจัยข้าวคลองหลวงในปัจจุบัน ด้านศิลปะหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ยังคงรูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมดั้งเดิมไว้แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ด้านสังคมวัฒนธรรม แสดงได้ถึงการรับรู้ในคุณค่า ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชุมชนที่มีอาชีพทำนาและมีข้าวเป็นสินค้าส่งออก ประวัติศาสตร์ความพยายามในการพัฒนาพันธุ์ข้าว และการก่อตั้งสถานีทดลองข้าว ด้านวิทยาการและการศึกษา มีการสื่อความหมายถึงองค์ความรู้ในการพัฒนา ขยายพันธุ์ข้าวในแต่ละยุคสมัยตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป

5.3 เทศบาลเมืองบึงยี่โถ

5.3.1 พัฒนาการขยายตัวของชุมชนและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

1) การขยายตัวของชุมชน พิจารณาเป็น 3 ช่วง ดังนี้ พ.ศ. 2550 ได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบล ชุมชนมีการกระจายตัวอย่างเบาบางตามเส้นทางคมนาคมสายหลักถนนรังสิต-นครนายก และตามเส้นทางขนานคลองสายย่อย ช่วงปีพ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2555 มีการขยายตัวของชุมชนตามเส้นทางสายย่อยมากขึ้นเป็นที่ย่อยอาศัย ช่วงปีพ.ศ. 2555 - พ.ศ. 2562 มีการขยายตัวไปในทิศตะวันออกของพื้นที่มีระยะห่างจากศูนย์กลางเทศบาลแต่เข้าใกล้เส้นทางถนนกาญจนาภิเษก เชื่อมต่อสะดวกไปยังภายนอกพื้นที่ ขยายเมืองไปตามเส้นทางคมนาคมและเป็นที่ย่อยอาศัยโดยส่วนใหญ่ (พุดพรวณีย์ ศีตะจิตต์, 2559) ดังการเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ช่วงในรูปที่ 3 แสดงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

2) รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน จากลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่มีวิถีชีวิตเป็นชุมชนริมแม่น้ำตั้งแต่อดีตมีคลองรังสิตประยูรศักดิ์ ต่อมา มีการขุดคลองเป็นคลอง 3 และ คลอง 4 ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของประชาชนมากขึ้น ส่งผลให้ปัจจุบันมีการขยายตัวของเมืองและการตั้งถิ่นฐานที่ย่อยอาศัยขนานไปตามถนนรังสิต-นครนายก และ ตั้งถิ่นฐานตามซอยขนานลำคลองย่อยต่าง ๆ เช่น คลอง 3 คลอง 4 โดยปรากฏการณ์นี้จะเกิดทั้งสองฟากแนวถนน ส่วนความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานที่พบจะแตกต่างกันตามระยะทางที่ห่างออกจากศูนย์กลางชุมชน เช่น บริเวณคลอง 3 จะมีความหนาแน่นมากกว่าคลอง 4 นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นตามแหล่งกลางชุมชนดั้งเดิมบริเวณวัดเขียนเขตขยายสู่พื้นที่โดยรอบ และแหล่งเศรษฐกิจย่อยที่มีลักษณะรวมกลุ่มของประชากรในพื้นที่ชุมชนโดยรอบ เป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่ไปเติมเต็มพื้นที่ว่างจากการตั้งถิ่นฐานริมถนนรังสิต-นครนายกที่มีการกระจายอาคาร สิ่งก่อสร้างประเภทตึกแถว ร้านค้า ธุรกิจ หน่วยงานราชการ

5.3.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ ปัจจัยลักษณะพื้นที่ย่าน ที่ตั้งส่วนใหญ่ตามถนนรังสิต-นครนายก มีโครงข่ายถนนสะดวกในการเข้าถึงทั้งถนนหลักและในซอย มีแหล่งงานรองรับทั้งพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม ธุรกิจการค้า ปัจจัยการเข้าถึงการคมนาคมและขนส่ง เป็นไปอย่างสะดวกด้วยรูปแบบการคมนาคมทางบก ส่วนทางน้ำปัจจุบันไม่มีการสัญจรทางเรือในคลองรังสิต มีให้พบเห็นในงานประเพณีเท่านั้น ปัจจัยการบริการโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก มีอย่างครบถ้วนโดยเฉพาะด้านศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน เช่น ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ศูนย์การแพทย์และฟื้นฟู ศูนย์สนันทนาการและฟื้นฟูผู้สูงอายุ ศูนย์กีฬาบึงยี่โถ ปัจจัยอิทธิพลของสภาพแวดล้อม ในอนาคตหากมีความต้องการใช้ที่ดินเพิ่มสูงขึ้นอาจเกิดการใช้พื้นที่ดินอย่างไม่เป็นระบบก่อให้เกิดกิจกรรมใช้พื้นที่อย่างไม่สอดคล้องและไม่เหมาะสมได้

5.3.3 มรดกวัฒนธรรมและการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม พบมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ 1) คลองรังสิตประยูรศักดิ์ เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ การคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ สะท้อนเหตุการณ์สำคัญการเสด็จประพาสโดยเรือในช่วงคลอง 3 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 พร้อมทรงดนตรีในเรือ ด้านศิลปะหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ คงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคมทางน้ำในอดีตได้อย่างเด่นชัด และการตั้งถิ่นฐานนี้ก่อให้เกิดรูปแบบของผังและย่านชุมชนที่ย่อยอาศัยมาในปัจจุบัน ด้านสังคมวัฒนธรรม เกิดการรับรู้และเข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ ปัจจุบันยังมีการจัดงานประเพณีแข่งเรือแม้ไม่มีการใช้สอยคลองรังสิตที่ตั้งเดิมของคนในสมัยก่อน ด้านวิทยาการ

และการศึกษา ยังคงเป็นความท้าทายในด้านที่ตั้ง การเป็นตัวแทนของยุคสมัยที่มีการใช้เรือโดยสารตามลำคลอง 2) วัดเขียนเขต จัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ การคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ แสดงถึงเหตุการณ์สำคัญ เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาณู ด้านศิลปะหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ยังคงมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเก่าหลงเหลืออยู่บ้างในอุโบสถหลังเดิมแต่มีการบูรณะส่วนที่ชำรุด ยกพื้นสูงแต่ไม้สักของเดิม ปัจจุบันบริเวณวัดและพื้นที่รอบวัดอันมีชุมชน โรงเรียน ยังคงสะท้อนรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเริ่มจากวัดที่เป็นศูนย์กลาง ด้านสังคมวัฒนธรรม ปัจจุบันยังคงมีการใช้สอยสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง เช่น การตักบาตรพระร้อย ด้านวิทยาการและการศึกษา ยังคงมีความท้าทายในด้านที่ตั้ง แม้สิ่งก่อสร้างจะมีการปรับเปลี่ยนไม่สามารถใช้วัสดุดั้งเดิมและช่างฝีมือที่มีความแท้ได้ทั้งหมด 3) วัดมุลจินดาราม จัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ การคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์ประธานประกอบพิธีตัดลูกนิมิตด้วยฝีพระหัตถ์เองทั้งที่ไม่ใช่วัดพระอารามหลวงและพระราชทานนามวัดให้ ด้านศิลปะหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ บริเวณวัดและพื้นที่รอบวัดมีชุมชน โรงเรียน ที่สะท้อนความเป็นย่านดั้งเดิมและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง ด้านสังคมวัฒนธรรม เกิดคุณค่าที่แสดงถึงการรับรู้ถึงที่มาช่วงเวลาประวัติศาสตร์ ปัจจุบันยังคงมีการใช้สอยของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้และการเป็นที่ยอมรับของประชาชนในท้องถิ่น ด้านวิทยาการและการศึกษา ทั้งในอดีตและปัจจุบันวัดมุลจินดารามยังคงมีความท้าทายในด้านที่ตั้ง แม้สิ่งก่อสร้างจะมีการปรับเปลี่ยนไม่สามารถใช้วัสดุดั้งเดิมและช่างฝีมือที่มีความแท้ได้ทั้งหมด มีความเป็นตัวแทนของความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา 4) ประเพณีการแข่งขันลูกหนู เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ การคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ มีการสะท้อนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเชื่อในการเล่นพื้นบ้านของชนชาติมอญ ด้านสังคมวัฒนธรรม ก่อให้เกิดคุณค่าแสดงถึงการรับรู้ถึงที่มาของชนชาติ ความเชื่อ และยังคงมีการสืบสานประเพณีให้คงอยู่ต่อไป ด้านวิทยาการและการศึกษา ทั้งในอดีตและปัจจุบันประเพณีการแข่งขันลูกหนูยังคงมีความท้าทายในด้านรูปแบบที่มีการจุดไฟที่ทางกระบอกเพลิงเปรียบกับสมัยก่อนที่เป็นการจุดกระบอกเพลิงเพื่อวิ่งเข้าหาปราสาทตั้งศพในพิธีเผาศพอย่างรวดเร็วและส่งเสียงหวีดร้องแหลมเล็กคล้ายกับหนูในท้องถิ่น แต่มีการปรับเปลี่ยนด้านเทคโนโลยีการก่อสร้าง มีการสื่อความหมายและการเป็นตัวแทนของความของท้องถิ่นและชนชาตินั้น

6. การอภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

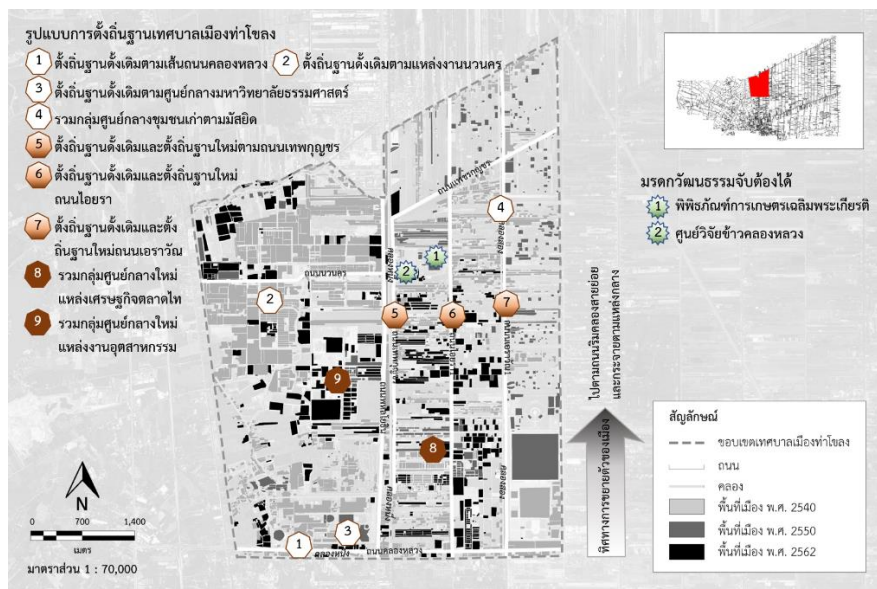
6.1 การอภิปรายผล

6.1.1 พัฒนาการขยายตัวของชุมชนและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน เมื่อพิจารณาการใช้ที่ดินของเมืองเปรียบเทียบกับจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองในแต่ละช่วงเวลาจากการคำนวณพื้นที่ พบว่าเทศบาลนครรังสิตมีการขยายตัว ในช่วง พ.ศ. 2556-2562 เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน (ดังรูปที่ 1) คิดเป็นร้อยละ 6.39 และ 5.24 ตามลำดับ มีการตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคม ถนนรังสิต-นครนายก (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536; วันทนี ศรีรัฐ และคณะ, 2529) ที่เป็นเส้นทางสายหลักเข้าถึงที่อยู่อาศัย แหล่งใหม่แผ่จากศูนย์กลางชุมชนเก่าที่หนาแน่น สอดคล้องกับ พุฒพรณ์ ศีตะจิตต์ (2559) โดยรูปแบบส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านจัดสรรทั้งประเภท ทาวน์โฮม ทาวน์เฮาส์ บ้านเดี่ยว คอนโด ตอบรับกับที่สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดปทุมธานี (ม.ป.ป.) กล่าวถึงบทบาทของจังหวัดที่ให้ปทุมธานีเป็นที่พักอาศัยรองรับการกระจายตัวจากกรุงเทพฯ ส่วนเทศบาลเมืองท่าโขลงมีการขยายตัวในช่วงพ.ศ. 2550-2562 คิดเป็นร้อยละ 5.33 และ 8.73 ตามลำดับมากกว่าพื้นที่อื่น การขยายตัวในพื้นที่จะแบ่งแยกอย่างเห็นได้ชัดดังรูปที่ 2 พบว่าฝั่งตะวันตกของพื้นที่เป็นการขยายตัวตามแหล่งศูนย์กลางเขตอุตสาหกรรมนวนคร การขยายตัวส่วนใหญ่เป็นประเภทตึกแถว ทาวน์เฮาส์ โกดังคลังสินค้า และที่อยู่อาศัยรวม เพื่อรองรับแรงงานในพื้นที่ ส่วนฟากตะวันออกของพื้นที่จะขยายตัวตามแหล่งกลางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศคือตลาดไท โดยมีทิศทางไปตามถนนริมคลองสายย่อย ได้แก่ เทพกฤษฯ และไธยรา ที่ยังมีที่ว่างจากการพัฒนาอยู่และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบเส้นตรงตามทางคมนาคม (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536; วันทนี ศรีรัฐ และคณะ, 2529) เทศบาลเมืองบึงยี่โถ การขยายตัวมีการเปลี่ยนแปลงน้อยกว่าพื้นที่อื่นในช่วง พ.ศ. 2555 มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด ร้อยละ 5.07 และเริ่มลดลงโดยทิศทางการขยายตัวไปตามถนนรังสิต

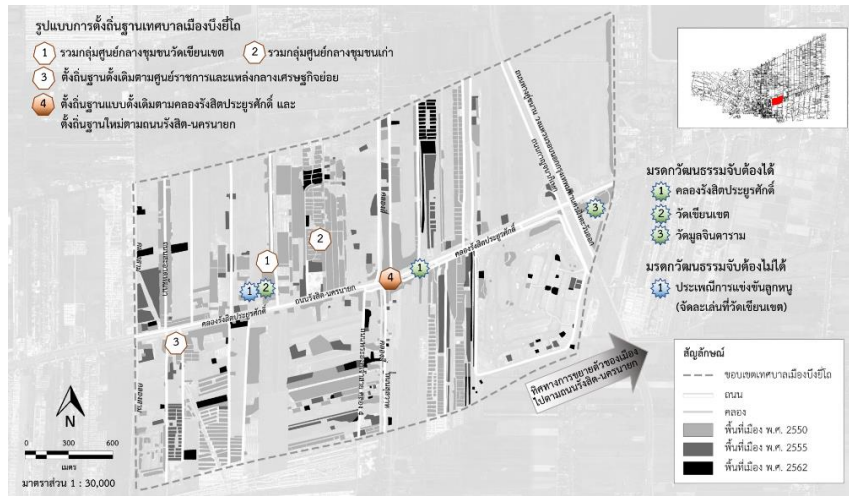
นครนายก รูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามเส้นคมนาคมถนนรังสิต-นครนายก และกระจายตัวตามแหล่งกลางเศรษฐกิจย่อย สอดคล้องกับที่ Cronodon (2018) กล่าวถึงแหล่งกลางที่รวมการค้าและบริการอำนวยความสะดวกในพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยประเภทบ้านเดี่ยวเป็นหลัก

รูปที่ 1 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมือง รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และมรดกวัฒนธรรม เทศบาลนครรังสิต
ที่มา: ดัดแปลงจาก Google Earth Pro (2563 ก)

รูปที่ 2 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมือง รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และมรดกวัฒนธรรม เทศบาลเมืองท่าโขลง
ที่มา: ดัดแปลงจาก Google Earth Pro (2563 ข)

รูปที่ 3 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมือง รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และมรดกวัฒนธรรม เทศบาลเมืองบึงยี่โถ
ที่มา: ดัดแปลงจาก Google Earth Pro (2563 ค)

6.1.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยสำคัญทั้ง 3 เทศบาลจะสอดคล้องกับสรรพเพชญ์ นนทภักดิ์ (2539) ที่กล่าวถึงปัจจัยลักษณะพื้นที่ย่าน จากการที่มีทำเลที่ตั้งถิ่นฐานตามถนนพหลโยธิน ถนนรังสิต-นครนายกอันเป็นถนนสายหลักและเริ่มมีพัฒนาการขยายตัวตามแนวมุขานานี้ ปัจจัยการเข้าถึงการคมนาคมและขนส่ง ทั้งถนนเส้นหลักและถนนสายย่อยทำให้สะดวกแก่การเข้าถึง มีแหล่งงานรองรับ มีการบริการอยู่ใกล้กับที่อยู่อาศัย ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานใหม่เพิ่มขึ้นจากความสะดวกนี้ทั้งเทศบาลนครรังสิตและเทศบาลเมืองท่าโขลง ปัจจัยการบริการโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีการให้บริการอย่างเพียงพอรองรับการตั้งถิ่นฐานใหม่ทุกพื้นที่สอดคล้องกับปัจจัยการเข้าถึงคมนาคมขนส่ง ที่ให้ความสะดวกและส่งผลให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยอิทธิพลของสภาพแวดล้อม จากผลการวิจัยพบว่าในปัจจุบันและอนาคตทั้ง 3 เทศบาลจะมีแนวโน้มสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมจากการขยายตัวของที่อยู่อาศัยที่หนาแน่นขึ้น ส่งผลต่อความไม่ปกติสุขต่อการใช้ชีวิต

6.1.3 มรดกวัฒนธรรมและการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่าการประเมินการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมด้านวิทยาการและการศึกษาจะไม่พบการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมในบางแหล่งโดยเฉพาะมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า “รูปแบบการตั้งถิ่นฐานสัมพันธ์กับการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” กล่าวคือ หากเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในพื้นที่ จะไม่มีการระบุที่ตั้งการตั้งถิ่นฐานที่แน่นอน และเมื่อพิจารณาประเด็นการคงอยู่ด้านวิทยาการและการศึกษาที่ส่วนใหญ่จะไม่ได้มีความแท้ดั้งเดิมในด้านที่ตั้ง ขณะที่มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้มีความสัมพันธ์กับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และ ที่ตั้งดั้งเดิม สอดคล้องกับที่ปรีชมาศ ลัญยานนท์ (2554) กล่าวถึงในความแท้ด้านที่ตั้ง โดยเฉพาะคลองรังสิตประยูรศักดิ์และศาสนสถานในชุมชน ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และเป็นศูนย์กลางชุมชนดั้งเดิม

6.2 สรุปผล

6.2.1 พัฒนาการขยายตัวของชุมชนและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน เทศบาลนครรังสิตมีการขยายตัวมากที่สุด ในช่วง พ.ศ. 2556-2562 มีทิศทางการขยายตัวไปตามถนนรังสิต-นครนายกโดยมีศูนย์กลางเก่าที่ตลาดรังสิตและหมู่บ้านรัตนโกสินทร์ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานมีคลองรังสิตประยูรศักดิ์เป็นจุดเริ่มต้นและกระจายตัวตามแนวคลองอย่างต่อเนื่อง มีการตั้งถิ่นฐานใหม่ตามแหล่งศูนย์กลางย่อยตลาดสะพานแดง ส่วนเทศบาลเมืองท่าโขลงมีการขยายตัวมากและรวดเร็ว ในช่วง พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2562 มีทิศทางไปตามริมคลองถนนเทพกษัตรี ถนนโยธยา มีศูนย์กลางเดิมตามแหล่งงานนวนคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีการตั้งถิ่นฐานใหม่แบบรวมกลุ่มตามศูนย์กลางเศรษฐกิจตลาดไท และแหล่งงานอุตสาหกรรม เทศบาลเมืองบึงยี่โถ มีการขยายตัวมากที่สุด ในช่วง พ.ศ. 2555 มีทิศทางการขยายตัวและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานใหม่ตามถนนรังสิต-นครนายก พบรูปแบบการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมเป็นแบบรวมกลุ่มตามศูนย์กลางวัด แหล่งกลางเศรษฐกิจย่อย และตามแนวคลองรังสิตประยูรศักดิ์

6.2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน ทั้ง 3 เทศบาลมีปัจจัยเหมือนกัน ดังนี้ ปัจจัยลักษณะพื้นที่ย่านที่ตั้งตามแนวถนนรังสิต-นครนายก และ ถนนพหลโยธิน ที่ส่งผลสนับสนุนด้านปัจจัยการเข้าถึงการคมนาคมและขนส่ง มีถนนสายหลักเข้าถึงอย่างสะดวก ส่วนถนนสายย่อยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้นโดยเฉพาะเทศบาลเมืองท่าโขลง คือ ถนนเทพกษัตร ถนนไอยรา ถนนเอราวัณ พบการตั้งถิ่นฐานใหม่และเบาบาง มีปัจจัยการบริการโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเพียงพอภายในพื้นที่ โดยเฉพาะเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่เน้นด้านศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน ส่วนปัจจัยอิทธิพลของสภาพแวดล้อมจะต่างกัน คือ เทศบาลนครรังสิต พบการใช้ที่ดินไม่สอดคล้องกันจากการมีโรงงานอุตสาหกรรมบนในที่อยู่อาศัย เทศบาลเมืองท่าโขลง พบปัญหาชุมชนดั้งเดิมตามถนนไอยราและถนนเอราวัณถูกล้อมด้วยชุมชนใหม่เกิดสภาพแวดล้อมที่ไม่พึงประสงค์ เทศบาลเมืองบึงยี่โถ ที่เริ่มมีความต้องการใช้ที่ดินสูงขึ้นจึงมีแนวโน้มเกิดกิจกรรมใช้พื้นที่อย่างไม่สอดคล้องและไม่เหมาะสมได้

6.2.3 มรดกวัฒนธรรมและการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม เทศบาลนครรังสิต มีมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้และไม่ได้ โดยมีการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมครบทุกด้านยกเว้นด้านวิทยาการและการศึกษาที่ไม่พบในแหล่งประเพณีการแข่งขันเรือพาย กว๊านเดี่ยวรังสิต และ ศาลเจ้าไต่ตองก่ง เทศบาลเมืองท่าโขลง มีเพียงมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เทศบาลเมืองบึงยี่โถ มีมรดกวัฒนธรรมทั้ง 2 ประเภท และมีการคงอยู่ครบทุกด้านยกเว้นด้านวิทยาการและการศึกษาที่ไม่พบในประเพณีการแข่งขันลูกหนู (รายละเอียดตามตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 แสดงความสัมพันธ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและมรดกวัฒนธรรม

เทศบาล	รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและที่ตั้ง		มรดกวัฒนธรรม						
	รูปแบบ	ตำแหน่งที่ตั้ง	ชื่อ	ประเภท	* การคงอยู่มรดกวัฒนธรรม				
					1	2	3	4	
นคร รังสิต	เส้นตรง	- ถนนรังสิต นครนายก	คลองรังสิตประยูรศักดิ์	จับต้องได้	✓	✓	✓	✓	
		- บริเวณคลอง1 และ 2							
			ประเพณีการแข่งขันเรือพาย (ไม่ระบุที่ตั้ง)	จับต้องไม่ได้	✓	✓	✓	✗	
			ก้วยเดี่ยวเรือรังสิต (ไม่ระบุที่ตั้ง)	จับต้องไม่ได้	✓	✓	✓	✗	
	รวมกลุ่ม	- หมู่บ้านรัตนโกสินทร์							
	แหล่งกลาง	- ย่านตลาดรังสิต	ศาลเจ้าไต่ฮงกง (รังสิต)	จับต้องได้	✓	✓	✓	✗	
- ชุมชนสะพานแดง									
ท่าโขลง	เส้นตรง	- ถนนเชียงราก							
		- ถนนพหลโยธิน	พิพิธภัณฑการเกษตรเฉลิมพระเกียรติ	จับต้องได้	✓	✓	✓	✓	
			ศูนย์วิจัยข้าวคลองหลวง	จับต้องได้	✓	✓	✓	✓	
		- ซอยไอยรา ซอยเทพ กุญชร ซอยเอราวัณ							
	แหล่งกลาง และรวมกลุ่ม	- รอบ ม. ธรรมศาสตร์							
		- รอบอุตุฯ นวนคร							
บึงยี่โถ	เส้นตรง และ รวมกลุ่ม	- ถนนรังสิต นครนายก	คลองรังสิตประยูรศักดิ์	จับต้องได้	✓	✓	✓	✓	
		- บริเวณคลอง3 และ 4	วัดเขียนเขต	จับต้องได้	✓	✓	✓	✗	
			วัดมูลจินดาราม	จับต้องได้	✓	✓	✓	✗	
	แหล่งกลาง	- แหล่งเศรษฐกิจย่อย							
				ประเพณีแข่งขันลูกหนู (ไม่ระบุที่ตั้ง)	จับต้องไม่ได้	✓	✓	✓	✗

* หมายถึง 1. ด้านประวัติศาสตร์ 2. ด้านศิลปะ หรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ 3. ด้านสังคมวัฒนธรรม 4. ด้านวิทยาการและการศึกษา

6.3 ข้อเสนอแนะ

6.3.1 เทศบาลนครรังสิต พิจารณาในแต่ละด้านดังนี้ 1) ด้านกายภาพ จากที่มีคลองรังสิตประยูรศักดิ์ที่อยู่ในพื้นที่และมีศาลเจ้าไต่ตงกงที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์รวมของคนไทยเชื้อสายจีน จึงควรมีการพัฒนาพื้นที่แหล่งกลางทางเศรษฐกิจการค้าและบริการ เพื่อก่อให้เกิดกิจกรรมและการพัฒนาในพื้นที่จากต้นทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้มีความสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ในพื้นที่ และ จากโครงการพัฒนาในอนาคตของเทศบาลที่ต้องการส่งเสริมเศรษฐกิจในพื้นที่เพื่อรองรับการเข้ามาของโครงการรถไฟฟ้าสายสีแดงและความต้องการพัฒนาพื้นที่ในทาวเวอร์ริมคลอง 2) ด้านอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ด้วยพื้นที่ที่มีคลองรังสิตประยูรศักดิ์ที่เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำในอดีตและมีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ใกล้ศาสนสถานก่อให้เกิดเอกลักษณ์พิเศษของชุมชนส่งผลให้คุณค่ามรดกวัฒนธรรมยังคงอยู่ต่อไป สามารถส่งเสริมการตั้งถิ่นฐานและแหล่งกลางเศรษฐกิจได้ด้วยการจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบเป็นทางการ และ ไม่เป็นทางการสอดคล้องตามที่ Mumma (2003) กล่าวถึงโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม 3) ด้านกฎหมาย ควรนำมาตรการผังเมืองมาช่วยส่งเสริมการใช้ที่ดิน จากรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแหล่งกลางควรใช้มาตรการเชิงลบ ด้วยการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก (สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557; ณิชชา เสรีเศวตรรัตน์, 2558; โชติจินดา มุเซล คอนซัลแตนท์, 2557) พิจารณาการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบสอดคล้องและไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในพื้นที่ ตลอดจนการควบคุมอาคารโดยเฉพาะรายละเอียดรูปทรงอาคารที่อยู่ในพื้นที่โครงการไชน่าทาวน์

6.2.2 เทศบาลเมืองท่าโขลง พิจารณาในแต่ละด้านดังนี้ 1) ด้านกายภาพ พัฒนาและส่งเสริมแหล่งกลางชุมชนตามซอยไอยรา ซอยเทพกษัณ และซอยเอราวัณ ที่ยังคงมีความหนาแน่นน้อยอยู่ ด้วยรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินที่จะอนุรักษ์และรักษาการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ 2) ด้านอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ต้องสร้างความตระหนักแก่หน่วยงานและชุมชนถึงมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่อันเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนภูมิปัญญา ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานและ ศูนย์วิจัยข้าวคลองหลวง โดยมีการคงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมในทุกด้านเป็นสำคัญ 3) ด้านกฎหมาย นำมาเป็นกรอบการพัฒนาส่งเสริมแหล่งกลางใหม่ความหนาแน่นต่ำเพื่อลดปัญหาการตั้งถิ่นฐานเดิมที่หนาแน่นและจรรยาบรรณรอบนิคมอุตสาหกรรมอันส่งผลต่อการเข้าถึงมรดกวัฒนธรรม เพราะการตั้งถิ่นฐานปัจจุบันอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่ส่งผลให้มรดกวัฒนธรรมสูญสลายได้ อีกทั้งการเพิ่มศูนย์กลางย่อยที่ความหนาแน่นต่ำจะช่วยลดปัญหาที่อยู่อาศัยให้ห่างหรือไม่ควรอยู่ใกล้อุตสาหกรรมได้เช่นกัน สอดคล้องตามพุมพณีย์ ศีตะจิตต์ (2559) และ Tredinnick (2019) กล่าวถึงเพราะกิจกรรมบางประเภทต้องการปัจจัยสนับสนุนต่างกัน บางประเภทไม่สามารถตั้งอยู่ใกล้กันได้

6.2.3 เทศบาลเมืองบึงยี่โถ พิจารณาในด้านกฎหมายดังนี้ พื้นที่เทศบาลมีคลองรังสิตประยูรศักดิ์ที่เป็นมรดกวัฒนธรรมสำคัญทางประวัติศาสตร์และแสดงให้เห็นเหตุการณ์สำคัญทางด้านที่ตั้ง เพื่อส่งเสริมคุณค่ามรดกวัฒนธรรมและสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์วิถีชีวิตริมน้ำของชุมชนในพื้นที่ จึงควรมีมาตรการผังเมืองเป็นกรอบส่งเสริมการพัฒนาและการใช้ที่ดินโดยการควบคุมความหนาแน่นในพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อรักษาและป้องกันการทำลายคุณค่าของสภาพแวดล้อมรอบ ๆ พื้นที่และ บริเวณคลองรังสิตประยูรศักดิ์ ด้วยการส่งเสริมรูปแบบการตั้งถิ่นฐานการเพิ่มศูนย์กลางย่อยให้เป็นแหล่งการตั้งถิ่นฐานในระดับชุมชน ตามบริเวณคลอง 3 และคลอง 4 ที่ปัจจุบันมีความหนาแน่นต่ำอยู่

7. กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลงานวิจัยหัวข้อ “โครงการพัฒนาพื้นที่เพื่อเสริมสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมด้วยมาตรการทางผังเมืองในจังหวัดปทุมธานี” ที่ได้รับการสนับสนุนจากงบประมาณบูรณาการวิจัยและนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ 2562 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เลขที่สัญญา 1/2562

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. (2536). การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โชติจินดา มุเชล คอนซัลแตนท์. (2557). รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์ โครงการค่าใช้จ่ายในการจ้างที่ปรึกษา เพื่อพัฒนา
มาตรการ กลไก และเครื่องมือในการพัฒนาเมืองตามผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: สำนักผังเมือง.
- ณัชชา เสรีเศวตรรัตน์. (2558). มาตรการทางผังเมืองสำหรับย่านสร้างสรรค์บางรัก กรุงเทพมหานคร. (สารนิพนธ์การผัง
เมืองบัณฑิต สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- ไทยรัฐออนไลน์. (2558). ลุยเมืองปทุม สอง 'เรียวยาวพีเวอร์' สนุกสุดมัน. เข้าถึงได้จาก:
<https://www.thairath.co.th/lifestyle/travel/534882>.
- ปรีชมาศ ลัญยานนท์. (2554). การจัดการมรดกวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในเมืองท่องเที่ยวเชิง
ประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาชุมชนในเมืองเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองดุสิตบัณฑิต,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- พุดพรวณีย์ ศีตะจิตต์. (2559). เอกสารคำสอน วิชา UP243 Land Use Models. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. (2563). อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้. เข้าถึงได้จาก:
<http://ich.culture.go.th/images/stories/ich-pdf/2.1Convention-Safeguarding-Intangible-cultural-Heritage-Thai.pdf>.
- รังสิตซิตี้ดอทคอม. (2563). สืบสานประเพณีลูกหนู. เข้าถึงได้จาก: <http://www.rangsitcity.com/prpathumthani/สืบสานประเพณีลูกหนู.html>.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2549). กฎหมายตราสามดวง. สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย (เล่มที่ 1, อักษร ก, น.12—16).
- วันทนี ศรีรัฐ และคณะ. (2529). ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศรีณย์ จิระพงษ์สุวรรณ. (2562). เมือง (CITY) Urban and Regional Planning. เข้าถึงได้จาก:
http://www.elfhs.ssru.ac.th/saran_ji/pluginfile.php/100/mod_resource/content/3/PPT-LGO3314.pdf.
- สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2557). รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์ โครงการค่าใช้จ่ายใน
การจ้างที่ปรึกษากำหนดแนวทางการปรับปรุงข้อมูลภูมิทัศน์กรุงเทพมหานคร ว่าด้วยการกำหนดบริเวณห้าม
ก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทในพื้นที่กรุงเทพมหานคร.
กรุงเทพฯ: สำนักผังเมือง.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี. (2558). โครงการการท่องเที่ยวตามวิถีชุมชนสายน้ำเจ้าพระยา ในพื้นที่จังหวัด
ปทุมธานี – นนทบุรี : ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลง.
เข้าถึงได้จาก: http://www.pathumthanitourist.com/th/site_content/item/186-2015-aug-24-02-46-29.
- สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดปทุมธานี. (ม.ป.ป.). ผังเมืองรวมเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี.
เข้าถึงได้จาก: http://subsites.dpt.go.th/edocument/images/pdf/doc_urban/u004.pdf.
- สมาคมอิคอมอสไทย. (2554). กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม. เข้าถึงได้จาก:
http://www.icomosthai.org/THcharter/63546_Charter_updated.pdf.
- สรพรเพชญ์ นนทภักดิ์. (2539). วิวัฒนาการที่อยู่อาศัยแบบเบาบางมาสู่แบบหนาแน่น ในแขวงคลองเตยเหนือ เขต
คลองเตย กรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์เคหะพัฒนศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

- อมรรัตน์ เทียบอัน. (2554). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการขยายตัวของที่อยู่อาศัยบริเวณโดยรอบถนนรัชดาภิเษกในเขตดินแดง และห้วยขวาง กรุงเทพมหานครภายหลังการเริ่มโครงการรถไฟฟ้ามหานคร. (สารนิพนธ์การผังเมืองบัณฑิต สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- Cronodon. (2018). **The External Structure of Cities**. เข้าถึงได้จาก: https://cronodon.com/PlanetTech/Earth_cities.html.
- Google Earth Pro. (2563 ก). **เทศบาลนครรังสิต 1547422.20 เมตร เหนือ 677940.30 เมตร ตะวันออก**. เข้าถึงได้จาก: <http://www.google.com/earth/index.html>.
- Google Earth Pro. (2563 ข). **เทศบาลเมืองท่าโขลง 1558276.83 เมตร เหนือ 675328.24 เมตร ตะวันออก**. เข้าถึงได้จาก: <http://www.google.com/earth/index.html>.
- Google Earth Pro. (2563 ค). **เทศบาลเมืองบึงยี่โถ 1547817.97 เมตร เหนือ 680227.21 เมตร ตะวันออก**. เข้าถึงได้จาก: <http://www.google.com/earth/index.html>.
- Lynch, K. (1960). **The Image of the City**. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Mumma, A. (2003). **Community-Based Legal Systems and the Management of World Heritage Sites**. เข้าถึงได้จาก: http://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_13_en.pdf.
- Tredinnick, K. (2019). **Urban Development Model**. เข้าถึงได้จาก: http://www.mrtredinnick.com/uploads/7/2/1/5/7215292/urban_development_models.pdf
- Wilson, R.A., and Schulz, D.A. (1978). **Urban Sociology**. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.: Prentice-Hall.

**แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมือง:
กรณีศึกษา เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และเทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี**
**Guidelines for Solid Waste Management by Urban Planning Measures:
the Case Studies of Rangsit City Municipality, Bueng Yitho Municipality
and Thaklong Municipality, Pathumthani Province**

วรลักษณ์ คงอ้วน¹

Waralak Khongouan¹

Received: 01/07/2020

Revised: 07/10/2020

Accepted: 09/10/2020

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การจัดการขยะมูลฝอยและความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการขยะมูลฝอย และเพื่อเสนอแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมืองที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถและเทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี โดยเครื่องมือวิจัย ได้แก่ การสำรวจภาคสนาม (มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลการรวบรวม ขนส่ง แปรสภาพและกำจัดขยะมูลฝอยในเทศบาลทั้ง 3 แห่ง) และการจัดทำแบบสัมภาษณ์ (มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลความคิดเห็นในเรื่องสาเหตุ ปัญหาและแนวทางการจัดการขยะมูลฝอย โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เป็นหน่วยงานภาครัฐ 5 แห่ง และชุมชน 15 แห่ง) ผลการวิจัยพบว่า การจัดการขยะมูลฝอยในเทศบาลทั้ง 3 แห่ง อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานเทศบาล ซึ่งจากปริมาณขยะมูลฝอยที่มีเป็นจำนวนมากและการไม่มีสถานที่กำจัดขยะมูลฝอย ส่งผลให้ต้องจัดจ้างบริษัทเอกชนเข้ามาช่วยดำเนินการ อันเป็นผลให้หน่วยงานภาครัฐและประชาชนมีความคิดเห็นว่า การรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยในบางพื้นที่เป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง นอกจากนี้ จากการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วและการจัดหาพื้นที่กำจัดขยะมูลฝอยที่มักได้รับการต่อต้านจากชุมชน การเพิ่มขึ้นของขยะมูลฝอยจะเป็นปัญหาสำคัญในอนาคต แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมือง จึงได้แก่ การจัดทำแผนผังสาธารณูปโภคและการสงวนสิทธิ์การใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณสถานีกัดแยกขยะมูลฝอยในชุมชนที่ชัดเจน การปรับปรุงกฎระเบียบการหักลดหย่อนภาษีและค่าธรรมเนียมให้กับชุมชนหรือสถานประกอบการที่ร่วมมือในการจัดการขยะมูลฝอย การปรับปรุงกฎระเบียบค่าชดเชยให้กับประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากการมีที่อยู่อาศัยหรือกรรมสิทธิ์ที่ดินใกล้บริเวณสถานีนขนถ่ายและคัดแยกขยะมูลฝอย และการจัดทำแผนงบประมาณการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลในระยะสั้นและยาว

คำสำคัญ: ขยะมูลฝอย การจัดการขยะมูลฝอย มาตรการทางผังเมือง จังหวัดปทุมธานี

Abstract

The purposes of this research study are to study the situations of solid waste management and people's opinions towards solid waste management. Moreover, it aims to present the guidelines for solid

¹ สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Urban Environmental Planning and Development Program, Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University.

waste management with urban planning measures according to people's needs and the conditions of Rangsit City, Bueng Yitho, and Thaklong municipalities, Pathumthani Province. The research instruments were field surveys (focusing on accumulating the data about solid waste collection, transportation, transformation, and disposal in the three municipalities) and interviews (emphasizing on collecting the data about opinions towards the causes, problems, and guidelines for solid waste management by using the purposive sampling method that selected 5 public organizations and 15 communities). It was found that solid waste management of the three municipalities was responsible by the Municipal Office. Since the amounts of the solid wastes were high and there was no solid waste disposal area. As a result, private companies were hired to manage. Therefore, the public organizations and people considered that collecting and transporting the solid wastes did not cover some areas. Additionally, the rapid urban expansion and solid wastes disposal areas that were usually opposed by communities. So, the increasing amounts of solid wastes would be serious problems in the future. The guidelines for solid waste management with the urban planning measures are as follows: preparing public utility plans and reserving the rights to use lands at municipal solid waste separation stations, improving tax exemption regulations and fees for the communities or establishments supporting solid waste management, adjusting the compensation regulation for people living or having lands near solid waste transportation and separation stations, and preparing the short-term and long-term budget plans for solid waste management of the municipalities.

Keywords: Solid Waste, Solid Waste Management, Urban Planning Measures, Pathumthani Province

1. บทนำ

จังหวัดปทุมธานีมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจและเป็นแหล่งกระจุกตัวของประชากรจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จาก พ.ศ. 2561 มีจำนวนสถานประกอบการอุตสาหกรรมมากถึง 3,953 แห่ง และมีจำนวนประชากรสูงถึง 1,146,092 คน (สำนักงานสถิติจังหวัดปทุมธานี, 2562) ฯลฯ บทบาทความสำคัญดังกล่าว เป็นผลมาจากการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทั้งการพัฒนาเส้นทางคมนาคมและขนส่ง การสร้างแหล่งงานและสถาบันการศึกษา ฯลฯ ซึ่งแม้ก่อให้เกิดความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตแก่ประชาชน แต่ส่งผลให้จังหวัดปทุมธานี โดยเฉพาะในพื้นที่เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถและเทศบาลเมืองท่าโขลงประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น ปัญหาคุณภาพน้ำแหล่งน้ำผิวดินเสื่อมโทรม ปัญหาการเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอย ปัญหาการจราจรติดขัด ฯลฯ

เมื่อพิจารณาปัญหาการเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอย พบว่า พ.ศ. 2561 เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และเทศบาลเมืองท่าโขลง มีปริมาณขยะมูลฝอยสูงถึง 340.97 ตันต่อวัน เพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2557 ที่มีจำนวน 315.57 ตันต่อวัน เป็นจำนวนถึง 25.40 ตันต่อวัน (กรมควบคุมมลพิษ, 2563) ปริมาณขยะมูลฝอยที่เพิ่มสูงขึ้นนำมาซึ่งปัญหาการรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยไม่ทั่วถึง ปัญหาปริมาณขยะมูลฝอยตกค้าง และปัญหาการขาดแคลนสถานที่กำจัดขยะมูลฝอย ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ มีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของที่อยู่อาศัยในรูปแบบหมู่บ้านจัดสรรและพื้นที่พาณิชยกรรม อันเป็นผลจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น โครงการรถไฟฟ้าสายสีแดง ช่วงบางซื่อ-รังสิต ฯลฯ ตลอดจนการขาดการวิจัยที่ชี้ชัดถึงความต้องการของประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการรับมือกับสถานการณ์ขยะมูลฝอยในพื้นที่

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น บทความวิจัยนี้ จึงมุ่งเน้นการค้นหาคำตอบของคำถามการวิจัยที่ว่า แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในอนาคตที่สอดคล้องกับความคิดเห็นของประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถ เทศบาลเมืองท่าโขลงควรเป็นเช่นไร โดยผ่านเครื่องมือสำคัญในการจัดการขยะมูลฝอย คือ มาตรการทางผังเมือง ผลการวิจัยและข้อเสนอแนะที่ได้ จึงอยู่บนพื้นฐานแนวคิดและหลักการทางวิชาการที่เป็นที่ยอมรับ

และนำเชื้อถัสนั่นเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการพัฒนาเมืองของหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเชิงปฏิบัติ และนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนในเทศบาลอย่างแท้จริง

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาสถานการณ์การจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถและเทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี
- 2.2 เพื่อวิเคราะห์ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่เทศบาลนครรังสิต เทศบาลเมืองบึงยี่โถและเทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี
- 2.3 เพื่อเสนอแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมืองที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่

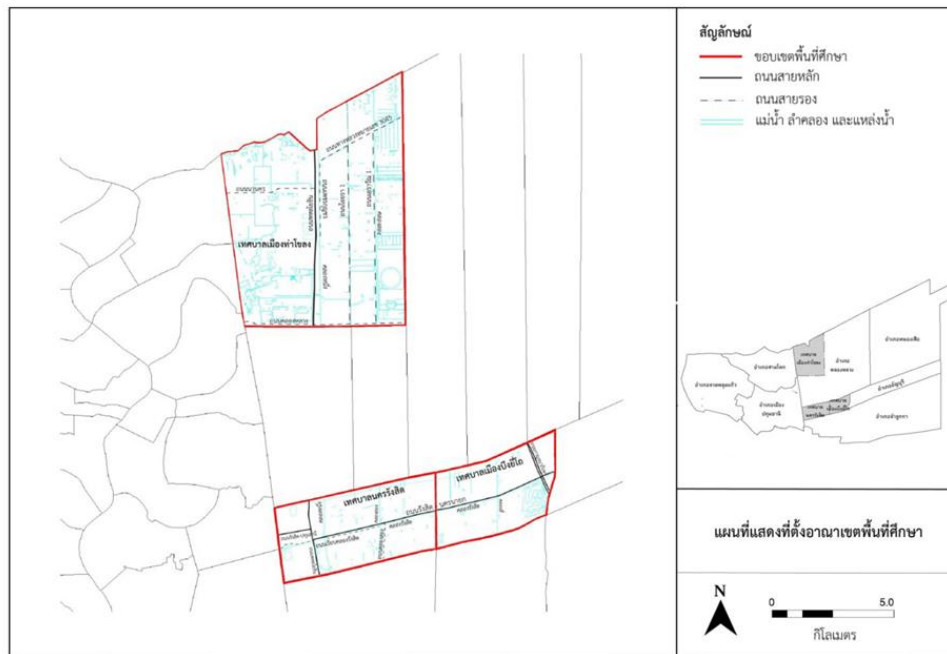
3. ขอบเขตการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ครอบคลุมพื้นที่เทศบาลที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาจังหวัดปทุมธานี 3 แห่ง ได้แก่ 1) เทศบาลนครรังสิต มีทำเลที่ตั้งอยู่ในตำบลประชาธิปัตย์ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ครอบคลุมพื้นที่ 20.80 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 13,000.00 ไร่ 2) เทศบาลเมืองบึงยี่โถ มีทำเลที่ตั้งอยู่ในอำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ครอบคลุมพื้นที่ 15.39 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 9,618.75 ไร่ และ 3) เทศบาลเมืองท่าโขลง มีทำเลที่ตั้งอยู่ในอำเภอดคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ครอบคลุมพื้นที่ 63.00 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 39,375.00 ไร่ ดังรูปที่ 1

3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาสถานการณ์การจัดการขยะมูลฝอย มุ่งเน้นขยะมูลฝอยชุมชนที่อยู่ในความรับผิดชอบการดูแลและการจัดการของสำนักงานเทศบาลเป็นสำคัญ เนื่องจากขยะมูลฝอยประเภทดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อประชาชน และเป็นประเภทขยะมูลฝอยที่พบเป็นจำนวนมากในพื้นที่ศึกษา

4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ขยะมูลฝอย หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้า ถุงพลาสติก แก้วพลาสติกหรือซากสัตว์ รวมตลอดถึงสิ่งอื่นใดซึ่งเก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่น ๆ (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2535) และขยะมูลฝอยชุมชน หมายถึง ขยะมูลฝอยที่เกิดจากกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น บ้านพักอาศัย สถานประกอบการค้า แหล่งธุรกิจ ร้านค้า สถานบริการ ตลาดสดและสถาบันต่าง ๆ ฯลฯ (สำนักจัดการกากของเสียและสารอันตราย กรมควบคุมมลพิษ, 2557) สำหรับประเภทขยะมูลฝอยชุมชน สามารถจำแนกตามลักษณะและคุณสมบัติการย่อยสลายได้เป็น 1) ขยะอินทรีย์ 2) ขยะรีไซเคิล 3) ขยะทั่วไป และ 4) ขยะอันตราย (ปิยชาติ ศิลปสุวรรณ, 2557) โดยขั้นตอนการจัดการขยะมูลฝอย ได้แก่ 1) การรวบรวม 2) การขนส่ง 3) การแปรรูป และ 4) การกำจัด (กรมควบคุมมลพิษ, 2547) และในส่วนวิธีการกำจัดขยะมูลฝอยมีหลากหลายวิธี เช่น การหมักทำปุ๋ย การฝังกลบอย่างถูกหลักสุขาภิบาล การเทกอง การนำขยะไปเป็นอาหารสัตว์ ฯลฯ (กรมควบคุมมลพิษ, 2547) และสำนักจัดการกากของเสียและสารอันตราย กรมควบคุมมลพิษ, 2557)

รูปที่ 1 ที่ตั้ง อาณาเขตพื้นที่ศึกษา

การเกิดปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยไม่มีประสิทธิภาพมีสาเหตุสำคัญ ได้แก่ 1) การวางแผนการจัดการขยะมูลฝอยไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ 2) การจัดการขยะมูลฝอยเฉพาะที่ปลายทาง 3) การนำขยะมูลฝอยกลับมาใช้ใหม่มีอยู่จำกัด 4) การขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและเอกชน 5) การขาดการเชื่อมโยงการทำงานของแต่ละภาคส่วนในท้องถิ่น ดังนั้น แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพจึงประกอบด้วย 1) การจัดทำแผนการจัดการขยะมูลฝอยระยะสั้นและระยะยาว 2) การส่งเสริมให้เกิดการลดปริมาณขยะมูลฝอย (งด ลด ใช้แล้วใช้อีก หมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่) การคัดแยกขยะมูลฝอย และการแปรรูปเป็นพลังงาน 3) การปรับปรุงข้อบังคับและกฎระเบียบให้เอื้อต่อการดำเนินงาน 4) การสนับสนุนการร่วมมือจัดการขยะมูลฝอยร่วมกันระหว่างชุมชน ภาครัฐและเอกชน 5) การปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมการร่วมมือรักษาความสะอาด และ 6) การปรับปรุงสถานที่รวบรวม ขนส่งและกำจัดขยะมูลฝอย (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ม.ป.ป., กรมควบคุมมลพิษ, 2552, ชัยวิจิต พลหลา, 2560)

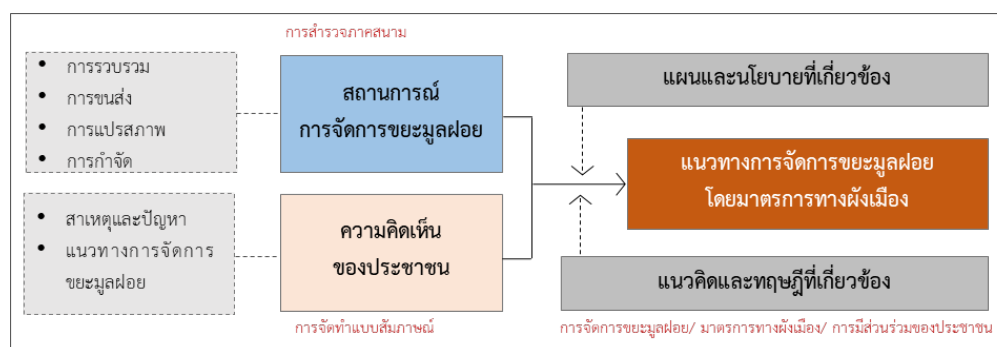
นอกจากนี้ รูปแบบมาตรการทางผังเมือง ได้แก่ 1) มาตรการเชิงลบ (Negative Measures) เพื่อควบคุมการพัฒนาของภาคเอกชนโดยอาศัยกฎหมาย เช่น การควบคุมทางผังเมืองโดยการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและการควบคุมความหนาแน่น การควบคุมอาคารและสิ่งปลูกสร้าง ฯลฯ 2) มาตรการเชิงบวก (Positive Measures) เพื่อขึ้นนำการพัฒนาของภาคเอกชนไปในทิศทางที่ภาครัฐกำหนด เช่น การจัดทำแผนงบประมาณโครงสร้างพื้นฐาน การสงวนสิทธิ์การใช้ประโยชน์ที่ดิน ฯลฯ 3) มาตรการส่งเสริมการพัฒนา (Incentive Measures) เพื่อสร้างแรงจูงใจการพัฒนาของภาคเอกชน เช่น การลดหย่อนภาษี การลดค่าธรรมเนียม ฯลฯ 4) มาตรการสร้างความเป็นธรรม (Corrective measures) เพื่อเยียวยาและชดเชยให้ผู้ได้รับความเดือดร้อน เช่น มาตรการทางการเงินเพื่อความเป็นธรรม ฯลฯ (นพรัตน์ ตาปานนท์, ม.ป.ป. และ American Planning Association, 2007) ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทั้งในลักษณะการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินการ ผลประโยชน์และการประเมินผล (Cohen and Uphoff, 1981) จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การประยุกต์ใช้รูปแบบมาตรการทางผังเมืองกับการดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยได้รับความสนใจและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ดังจะเห็นได้จาก 1) เกณฑ์และมาตรฐานผังเมืองรวม พ.ศ. 2549 ของกรมโยธาธิการและผังเมืองที่กำหนดรายละเอียดของแผนผังแสดงโครงการกิจการสาธารณูปโภคให้มีการจัดหาสถานที่ การเลือกวิธีการรวบรวม จัดเก็บและการนำไปกำจัดให้มีความสัมพันธ์กับจำนวนประชากรและการใช้ประโยชน์ที่ดิน อีกทั้งการพิจารณาเลือกสถานที่กำจัดขยะมูล

ฝอยต้องถูกหลักสุขภาพ (สำนักพัฒนามาตรฐาน กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2549) และ 2) การดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยของประเทศญี่ปุ่นที่มีการกำหนดสถานีกาจัดขยะในแผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดินและแผนผังโครงสร้างพื้นฐาน การใช้มาตรการทางการเงินเพื่อสร้างความเป็นธรรมกับภาคเอกชนผู้ครองที่ดินที่ได้รับการสงวนสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการสร้างแรงจูงใจโดยระบบภาษีให้กับผู้ประกอบการที่ร่วมลงทุนหรือดำเนินการตามนโยบายท้องถิ่น (สถาบันพัฒนาบุคลากรด้านการพัฒนาเมือง, 2561) เป็นต้น

การดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่ศึกษาอยู่ภายใต้กรอบการจัดการของแผนและนโยบายที่สำคัญ ได้แก่ แนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายระดับพื้นที่ (คณะทำงานจัดทำแผนบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับพื้นที่ด้านขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย, 2561) และแผนพัฒนาเทศบาลทั้ง 3 แห่ง (สำนักงานเทศบาลนครรังสิต, 2563, สำนักงานเทศบาลเมืองบึงยี่โถ, 2563 และสำนักงานเทศบาลเมืองท่าโขลง, 2563) ที่มุ่งเน้น 1) การจัดการขยะมูลฝอยใหม่ 2) การจัดการขยะมูลฝอยตกค้างสะสม 3) การจัดการของเสียอันตรายชุมชน 4) การส่งเสริมการจัดการเมืองสิ่งแวดล้อมยั่งยืนภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังกล่าว บทความวิจัยนี้จึงอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัยที่ว่า “การศึกษาสถานการณ์การจัดการขยะมูลฝอย ทั้งในประเด็นการรวบรวม การขนส่ง การแปรรูปและการกำจัด และการวิเคราะห์ความคิดเห็นของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐและชุมชนในประเด็นสาเหตุ สถานการณ์และแนวทางการจัดการขยะมูลฝอย โดยอยู่บนพื้นฐานการคำนึงถึงหลักการทางวิชาการในเรื่องการจัดการขยะมูลฝอย มาตรการทางผังเมือง การมีส่วนร่วมของประชาชน ตลอดจนแผนและนโยบายที่เกี่ยวข้อง จะสามารถนำไปสู่การเสนอแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมืองที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และสัมฤทธิ์ผลในทางปฏิบัติได้” ดังรูปที่ 2

รูปที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย

5. ระเบียบวิธีวิจัย

5.1 เครื่องมือวิจัย

5.1.1 การจัดทำแบบสัมภาษณ์ เป็นการกำหนดกลุ่มตัวอย่างการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ประกอบด้วย

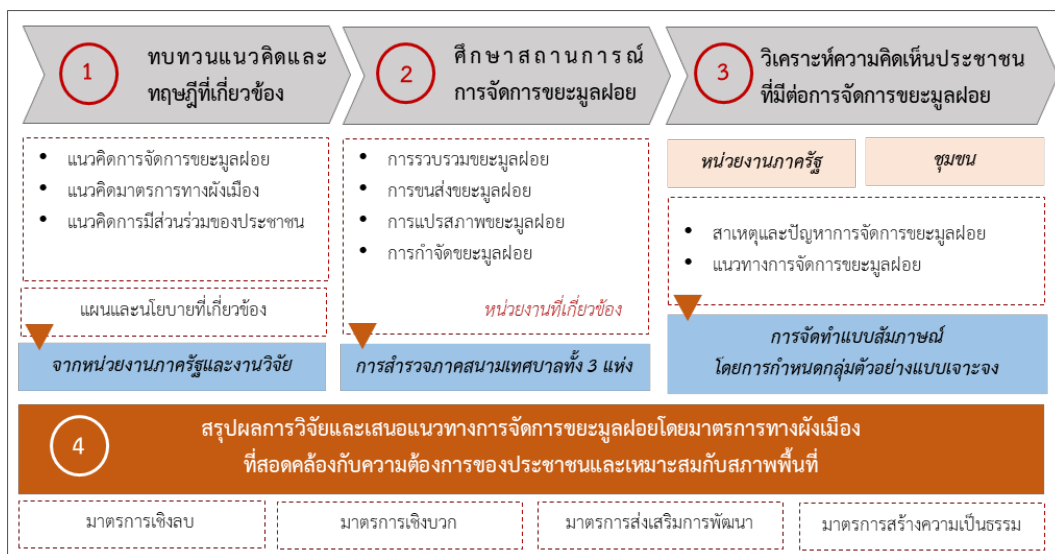
5.1.1.1 หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานเทศบาลนครรังสิต ผู้แทนให้สัมภาษณ์จำนวน 3 คน สำนักงานเทศบาลเมืองบึงยี่โถ ผู้แทนให้สัมภาษณ์จำนวน 1 คน สำนักงานเทศบาลเมืองท่าโขลง ผู้แทนให้สัมภาษณ์จำนวน 2 คน สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดปทุมธานี ผู้แทนให้สัมภาษณ์จำนวน 1 คน และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดปทุมธานี ผู้แทนให้สัมภาษณ์จำนวน 1 คน (หน่วยงานแต่ละแห่งเป็นผู้มอบหมายและกำหนดจำนวนตัวแทนของหน่วยงานมาเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งเป็นบุคลากรของหน่วยงานที่รับผิดชอบงานโดยตรง หรือมีความรู้ ความเข้าใจในประเด็นการจัดการขยะมูลฝอยและการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่ศึกษา)

5.1.1.2 ชุมชนในเทศบาล ได้แก่ ชุมชนในเทศบาลนครรังสิต จำนวน 5 ชุมชน จากจำนวนชุมชนทั้งสิ้น 81 ชุมชน ชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จำนวน 5 ชุมชน จากจำนวนชุมชนทั้งสิ้น 35 ชุมชน ชุมชนในเทศบาลเมืองท่าโขลง จำนวน 5 ชุมชน จากจำนวนชุมชนทั้งสิ้น 31 ชุมชน (สำนักงานเทศบาลแต่ละแห่งเป็นผู้กำหนดผู้แทนชุมชนในเทศบาลมาเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งเป็นผู้แทนชุมชนที่มีความรู้ ความเข้าใจในประเด็นการจัดการขยะมูลฝอยและการใช้ประโยชน์ที่ดินของแต่ละเทศบาล)

การจัดทำแบบสัมภาษณ์มุ่งเน้นการรับฟังความคิดเห็นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน การเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ความต้องการของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองและการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในอนาคต ประเด็นคำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์ดังกล่าวนำไปสู่การวิเคราะห์ปัจจัยและสาเหตุของการเกิดปัญหาการจัดการขยะมูลฝอย สถานการณ์และปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในปัจจุบัน และแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในอนาคต

5.1.2 การสำรวจภาคสนาม เป็นการสำรวจพื้นที่ที่ศึกษาทั้ง 3 เทศบาล มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลการรวบรวม การขนส่ง การแปรรูปและการกำจัดขยะมูลฝอย ตลอดจนสำรวจพื้นที่ศึกษาในประเด็นสำคัญหรือข้อสงสัยที่ได้จากการสัมภาษณ์และเอกสารหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง

5.2 ขั้นตอนวิจัย ได้แก่ 1) ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 2) รวบรวมและศึกษาสถานการณ์การจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่ศึกษาด้วยการสำรวจภาคสนาม 3) ศึกษาและวิเคราะห์ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการขยะมูลฝอยด้วยการจัดทำแบบสัมภาษณ์ 4) สรุปผลการวิจัยและจัดทำแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมือง ดังรูปที่ 3

รูปที่ 3 ขั้นตอนวิจัย

6. ผลการวิจัย

6.1 สถานการณ์การจัดการขยะมูลฝอย การจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลทั้ง 3 แห่ง อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานเทศบาลแต่ละแห่งเป็นสำคัญ ซึ่งจากการสำรวจภาคสนามและการศึกษาข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องมีรายละเอียดสถานการณ์ จำแนกตามขั้นตอนการจัดการขยะมูลฝอยของกรมควบคุมมลพิษ (2547) ดังนี้

6.1.1 เทศบาลนครรังสิต

6.1.1.1 การรวบรวม: ขยะมูลฝอยชุมชนในเทศบาลนครรังสิตมีแหล่งกำเนิด ทั้งในลักษณะบ้านพักอาศัย สถานประกอบการค้า แหล่งธุรกิจ ร้านค้า สถานบริการ ตลาดสดและสถาบันต่างๆ แหล่งกำเนิดที่เป็นบ้านพักอาศัย สถานประกอบการค้า แหล่งธุรกิจและร้านค้าขนาดเล็กจะใช้ภาชนะรองรับขยะมูลฝอยเป็นถุงพลาสติก ถุงดำและถังพลาสติก

ในขณะที่ตลาดสด สถานประกอบการขนาดใหญ่ เช่น ห้างสรรพสินค้าพิวเจอร์ปาร์ครังสิต ฯลฯ ภาชนะรองรับขยะมูลฝอยเป็นถังคอนเทนเนอร์

6.1.1.2 การขนส่ง: สำนักงานเทศบาลนครรังสิตจัดจ้างบริษัทเอกชนให้เข้ามาดำเนินการรวบรวมและขนส่ง อย่างไรก็ตาม พื้นที่ศึกษาบางส่วน เช่น ซอยรังสิต-นครนายก 25-67 ชุมชนเอื้ออาทรรังสิต คลอง 1 หมู่บ้านสิริวิสัย ฯลฯ สำนักงานเทศบาลนครรังสิตดำเนินการรวบรวมและเก็บขนเอง คิดเป็นรถเก็บขนขยะมูลฝอย ทั้งของสำนักงานเทศบาลและเอกชนทั้งสิ้น 26 คัน มีลักษณะเป็นรถบรรทุกแบบคอนเทนเนอร์ แบบอัดท้าย แบบเปิดข้างท้าย และรถบรรทุกมูลฝอยติดเชื้อ ความถี่ในการจัดเก็บขยะมูลฝอยทุกวัน ในช่วงเวลา 02.00-05.00 น. พ.ศ. 2561 ปริมาณขยะมูลฝอยชุมชนที่เกิดขึ้นเท่ากับ 155 ตันต่อวัน และปริมาณขยะมูลฝอยชุมชนเก็บขนได้เท่ากับ 106.36 ตันต่อวัน (กรมควบคุมมลพิษ, 2563)

6.1.1.3 การแปรสภาพและการกำจัด: ขยะมูลฝอยชุมชนถูกคัดแยกเป็นขยะอินทรีย์ (นำไปหมักทำปุ๋ย อาหารสัตว์ ผลิตไบโอแก๊ส) ขยะรีไซเคิล ขยะอันตราย (อยู่ในช่วงการรณรงค์และให้ความรู้ในการดำเนินการ) และขยะที่ต้องส่งกำจัด โดยประชาชนในชุมชน สถานประกอบการและสำนักงานเทศบาลในบริเวณแหล่งกำเนิด รถเก็บขนขยะมูลฝอยและสถานีขนถ่ายขยะมูลฝอย ในส่วนของขยะที่ถูกส่งกำจัด สำนักงานเทศบาลนครรังสิตดำเนินการจัดจ้างบริษัทเอกชนกำจัดโดยวิธีเทกองและฝังกลบที่อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

6.1.2 เทศบาลเมืองบึงยี่โถ

6.1.2.1 การรวบรวม: ขยะมูลฝอยชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถมีแหล่งกำเนิด ทั้งในลักษณะบ้านพักอาศัย สถานประกอบการค้า แหล่งธุรกิจ ร้านค้า สถานบริการ ตลาดสดและสถาบันต่างๆ แหล่งกำเนิดที่เป็นบ้านพักอาศัย สถานประกอบการค้า แหล่งธุรกิจและร้านค้าขนาดเล็กจะใช้ภาชนะรองรับขยะมูลฝอยเป็นถุงพลาสติก ถุงดำและถังพลาสติก ในขณะที่ตลาดสด สถานประกอบการขนาดใหญ่ เช่น สวนสนุกดรีมเวิลด์ ฯลฯ ภาชนะรองรับขยะมูลฝอยเป็นถังคอนเทนเนอร์

6.1.2.2 การขนส่ง: สำนักงานเทศบาลเมืองบึงยี่โถดำเนินการรวบรวมและเก็บขนขยะมูลฝอย โดยมีรถเก็บขนขยะมูลฝอยทั้งสิ้น 10 คัน มีลักษณะเป็นรถบรรทุกแบบคอนเทนเนอร์ แบบอัดท้าย แบบเปิดข้างท้าย ความถี่ในการจัดเก็บขยะมูลฝอยทุกวัน ในช่วงเวลา 03.00-05.00 น. (พื้นที่ที่ตรอกและซอยที่เข้าถึงลำบาก เช่น ชุมชนจินดาสุข หมู่ 3 หมู่บ้านแพรมพร หมู่ 4 ฯลฯ ประสบปัญหาการไม่จัดเก็บขยะมูลฝอยบ้างในบางครั้ง แต่เมื่อมีการร้องเรียน สำนักงานเทศบาลดำเนินการแก้ไขปัญหาในทันที) ปริมาณขยะมูลฝอยชุมชนที่เกิดขึ้นเท่ากับ 35.97 ตันต่อวัน และปริมาณขยะมูลฝอยชุมชนเก็บขนได้เท่ากับ 26.08 ตันต่อวัน (กรมควบคุมมลพิษ, 2563)

6.1.2.3 การแปรสภาพและการกำจัด: ขยะมูลฝอยชุมชนถูกคัดแยกเป็นขยะอินทรีย์ ขยะรีไซเคิลและขยะที่ต้องส่งกำจัด โดยประชาชนในชุมชน สถานประกอบการและสำนักงานเทศบาลในบริเวณแหล่งกำเนิดและรถเก็บขนขยะมูลฝอย อย่างไรก็ตาม การดำเนินการคัดแยกโดยชุมชนอยู่ในช่วงริเริ่ม ยังดำเนินการไม่ทั่วทั้งพื้นที่ ในส่วนของขยะที่ถูกส่งกำจัด สำนักงานเทศบาลเมืองบึงยี่โถดำเนินการจัดจ้างบริษัทเอกชนให้นำไปกำจัดในลักษณะเทกองและฝังกลบที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี

6.1.3 เทศบาลเมืองท่าโขลง

6.1.3.1 การรวบรวม: ขยะมูลฝอยชุมชนในเทศบาลเมืองท่าโขลงมีแหล่งกำเนิด ทั้งในลักษณะบ้านพักอาศัย สถานประกอบการค้า แหล่งธุรกิจ ร้านค้า สถานบริการ ตลาดสดและสถาบันต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม แหล่งกำเนิดขยะมูลฝอยสำคัญ เช่น ตลาดไท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ฯลฯ อยู่นอกเหนือความรับผิดชอบของสำนักงานเทศบาล (หน่วยงานหรือเจ้าของกิจการดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยเอง) แหล่งกำเนิดส่วนใหญ่ใช้ภาชนะรองรับขยะมูลฝอยเป็นถุงดำ ถุงพลาสติกและถังพลาสติก

6.1.3.2 การขนส่ง: สำนักงานเทศบาลเมืองท่าโขลงดำเนินการรวบรวมและเก็บขนขยะมูลฝอย โดยมีรถเก็บขนขยะมูลฝอยทั้งสิ้น 20 คัน มีลักษณะเป็นรถบรรทุกแบบคอนเทนเนอร์ แบบอัดท้าย แบบเปิดข้างท้าย ความถี่ในการจัดเก็บขยะมูลฝอยทุกวัน ในช่วงเวลา 03.00-05.00 น. (พื้นที่ที่ตรอกและซอยที่เข้าถึงลำบาก เช่น ชุมชนสุขสมบูรณ์ ชุมชนสุทธิรักษ์พัฒนา ฯลฯ ประสบปัญหาการไม่จัดเก็บขยะมูลฝอยบ้างในบางครั้ง แต่เมื่อมีการร้องเรียน สำนักงานเทศบาล

ดำเนินการแก้ไขปัญหาในทันที) ปริมาณขยะมูลฝอยชุมชนที่เกิดขึ้นเท่ากับ 150 ตันต่อวัน และปริมาณขยะมูลฝอยชุมชนเก็บ
ขนได้เท่ากับ 130 ตันต่อวัน (กรมควบคุมมลพิษ, 2563)

6.1.3.3 การแปรสภาพและการกำจัด: สำนักงานเทศบาลเมืองท่าโขลงดำเนินการจัดจ้าง บริษัท รักษ์
บ้านเรา จำกัด ให้ดำเนินการกำจัดขยะมูลฝอยโดยวิธีการฝังกลบและการหมักทำปุ๋ย การดำเนินการคัดแยกขยะมูลฝอยจึง
เกิดขึ้นโดยสำนักงานเทศบาลเองในขั้นตอนการรวบรวมและเก็บขนขยะมูลฝอย และโดยบริษัทเอกชนในขั้นตอนก่อนการกำจัด

6.2 ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการขยะมูลฝอย ผลจากการสัมภาษณ์ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐและ
ชุมชนพบประเด็นสำคัญดังตารางที่ 1 และตารางที่ 2 ได้แก่

6.2.1 เทศบาลนครรังสิต

6.2.1.1 ปัจจัยและสาเหตุ: สำนักงานเทศบาลและชุมชนต่างมีความคิดเห็นว่า จากทำเลที่ตั้งของพื้นที่
ศึกษาที่ติดต่อกับกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจาก
เกษตรกรรมเป็นที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรมอย่างรวดเร็ว พื้นที่ศึกษาจึงเป็นแหล่งกระจุกตัวของประชากรจำนวนมาก อันเป็น
ผลให้เกิดการเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอย

6.2.1.2 สถานการณ์และปัญหาในปัจจุบัน: ชุมชนมีความคิดเห็นว่า การรวบรวมและขนส่งขยะมูล
ฝอยซึ่งดำเนินการโดยเทศบาลเป็นไปอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม สำนักงานเทศบาลมีความคิดเห็นว่า การดำเนินการจัดการขยะ
มูลฝอยประสบปัญหาการกำจัดขยะมูลฝอยยังไม่ถูกหลักสุขาภิบาล (บริษัทเอกชนดำเนินการกำจัดขยะมูลฝอยเป็นแบบเทกอง
และฝังกลบ ซึ่งยังไม่ถูกหลักสุขาภิบาล และจากการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่ศึกษาที่หนาแน่น ส่งผลให้มีที่ว่างนำไปพัฒนา
เป็นสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยที่ถูกหลักสุขาภิบาลได้) และปัญหาการลักลอบทิ้งขยะของผู้รับเหมาหรือสถานประกอบการขนาดใหญ่
ที่อยู่นอกเหนือความรับผิดชอบของเทศบาล

6.2.1.3 แนวทางการจัดการในอนาคต: พื้นที่ศึกษามีการสนับสนุนให้เกิดการคัดแยกขยะมูลฝอย แต่
ยังไม่ครอบคลุมทุกชุมชน สำนักงานเทศบาลจึงมีความคิดเห็นว่า แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในอนาคตควรสนับสนุน
โครงการคัดแยกขยะมูลฝอยอย่างต่อเนื่อง และในส่วนของสถานประกอบการขนาดใหญ่ควรสนับสนุนให้มีการจัดทำแผนการ
จัดการขยะ ณ สถานที่เกิดขยะ นอกจากนี้ ชุมชนยังมีความคิดเห็นว่า จากการรวมกลุ่มทางสังคมของประชาชน เช่น ชมรม
ผู้สูงอายุ กลุ่มฝึกอบรมอาชีพ ฯลฯ สามารถนำไปสู่การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการขยะมูลฝอยได้

ตารางที่ 1 แสดงสรุปความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการขยะมูลฝอย (หน่วยงานภาครัฐ)

ผู้ให้สัมภาษณ์	ประเด็นความคิดเห็นสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์		
	ปัจจัยและสาเหตุของการเกิด ปัญหาการจัดการขยะมูลฝอย	สถานการณ์และปัญหา การจัดการขยะมูลฝอยในปัจจุบัน	แนวทางการจัดการ ขยะมูลฝอยในอนาคต
สำนักงานเทศบาล นครรังสิต รองนายกเทศมนตรี/ ตัวแทนสำนักการช่าง / ตัวแทนกองสาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม	การเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้มีประชากรเข้ามาอยู่ อาศัยในพื้นที่ศึกษาเป็นจำนวนมาก	ปัญหาสำคัญ: การกำจัดขยะมูลฝอยยังไม่ ถูกหลักสุขาภิบาล การลักลอบทิ้งขยะของ ผู้รับเหมาหรือสถานประกอบการขนาดใหญ่	การสนับสนุนให้เกิดการคัดแยก ขยะมูลฝอยอย่างต่อเนื่องและการ ส่งเสริมให้สถานประกอบการขนาดใหญ่ จัดทำแผนการจัดการขยะ ณ สถานที่เกิดขยะ
สำนักงานเทศบาล เมืองบึงยี่โถ รองนายกเทศมนตรี	การเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านจัดสรรจำนวน มาก และเป็นพื้นที่ที่มีแนวโน้มของการ เติบโตทางธุรกิจในอนาคต ส่งผลให้เกิด การเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่ศึกษา	- ปัญหาสำคัญ: การขาดแคลนพื้นที่แปร สภาพหรือกำจัดขยะมูลฝอย การรวบรวม และขนส่งขยะมูลฝอยยังไม่ทั่วถึง - ภาคเอกชนมีการดำเนินการคัดแยกขยะ มูลฝอยนำไปใช้ประโยชน์ แต่เทศบาล รับภาระในส่วนของขยะที่ไม่สามารถ นำไปใช้ประโยชน์ได้	- การสนับสนุนให้เกิดการคัดแยก ขยะมูลฝอยอย่างต่อเนื่อง - การจัดการขยะมูลฝอยที่ทั่วถึง และรองรับกับการเติบโตของธุรกิจ และหมู่บ้านจัดสรรที่เพิ่มขึ้นอย่าง ต่อเนื่อง

ตารางที่ 1 แสดงสรุปความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการขยะมูลฝอย (หน่วยงานภาครัฐ) (ต่อ)

ผู้ให้สัมภาษณ์	ประเด็นความคิดเห็นสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์		
	ปัจจัยและสาเหตุของการเกิดปัญหาการจัดการขยะมูลฝอย	สถานการณ์และปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในปัจจุบัน	แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในอนาคต
สำนักงานเทศบาลเมืองท่าโขลง รองปลัดเทศบาล/ หัวหน้าฝ่ายพัฒนาชุมชน กองสวัสดิการสังคม	- พื้นที่ศึกษามีขนาดกว้าง และเป็นที่ตั้งของแหล่งงาน สถาบันการศึกษา ส่งผลให้มีประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษาเป็นจำนวนมาก - การขาดแคลนรถเก็บขนขยะมูลฝอยที่มีจำนวนเพียงพอและคุณภาพที่ดี - การขยายตัวของเมืองที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้ปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น	- ปัญหาสำคัญ: การรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยยังไม่ทั่วถึง - พื้นที่ศึกษามีราคาที่ดินสูง การพัฒนาสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยจึงอาจให้ผลตอบแทนที่ไม่คุ้มค่า	- การสนับสนุนให้เกิดการคัดแยกขยะมูลฝอยจะก่อให้เกิดการประหยัดงบประมาณในการจัดการ - แนวคิดเกี่ยวกับ Smart City น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่
สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดปทุมธานี นักผังเมือง	การใช้ประโยชน์ที่ดินมีการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วในทุกทิศทาง ส่งผลให้มีประชากรเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษาเป็นจำนวนมาก	ปัญหาสำคัญ: การกำหนดที่ตั้งสถานที่กำจัดขยะมูลฝอย การเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอยจากการขยายตัวของเมือง	- สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงดูแลการปรับปรุงผังของแต่ละเทศบาล - การปรับเปลี่ยนประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินในผังเมืองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันของพื้นที่
สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดปทุมธานี ผู้อำนวยการส่วนสิ่งแวดล้อม	การเติบโตของเมืองอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและปริมาณของเสีย ขยะมูลฝอยที่มากขึ้น	ปัญหาสำคัญ: การเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอยจากการขยายตัวของเมือง การต่อต้านสถานที่กำจัดขยะมูลฝอย	- เทศบาลเป็นหน่วยงานสำคัญที่ต้องคำนึงถึงการบังคับใช้นโยบายและกฎหมาย และการยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชน - การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างเทศบาล หน่วยงานภาครัฐ และประชาชน

ตารางที่ 2 แสดงสรุปความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการขยะมูลฝอย (ชุมชนในเทศบาล)

ผู้ให้สัมภาษณ์	ประเด็นความคิดเห็นสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์		
	ปัจจัยและสาเหตุของการเกิดปัญหาการจัดการขยะมูลฝอย	สถานการณ์และปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในปัจจุบัน	แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในอนาคต
เทศบาลนครรังสิต ชุมชนรังสิตนครนายก 14 ชุมชนรังสิตนครนายก 16 ชุมชนรังสิตนครนายก 22 ชุมชนซอย 20 สะพานแดง ชุมชนหมู่บ้านรัตนโกสินทร์	การใช้ประโยชน์ที่ดินเกษตรกรรมในอดีตเปลี่ยนแปลงไปเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่อยู่อาศัยมากขึ้น ทั้งในลักษณะของบ้านเดี่ยว คอนโดมิเนียม ทาวน์เฮาส์ ฯลฯ ส่งผลให้มีประชากรเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษาเป็นจำนวนมาก	- การรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยเป็นไปอย่างทั่วถึง แต่จุดทิ้งขยะบางพื้นที่สกปรกและไม่เป็นระเบียบ - หากมีปัญหาสมากรรื่องเรียนโดยตรงกับนายกเทศมนตรี	- เทศบาลรับผิดชอบดูแลและจัดการอย่างทั่วถึง ทั้งในบริเวณที่อยู่อาศัย อาคารพาณิชย์ ตลาด - การรวมกลุ่มทางสังคมในพื้นที่อาจก่อให้เกิดประโยชน์ในเรื่องการจัดการขยะมูลฝอย
เทศบาลเมืองบึงยี่โถ	- การเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับกรุงเทพมหานคร การมีสภาพแวดล้อมและบรรยากาศน่าอยู่อาศัย ส่งผลให้เกิดการเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัยอย่างรวดเร็ว ทั้งในลักษณะหมู่บ้านจัดสรร อาคารชุด ฯลฯ เป็นผลให้มีประชากรเข้ามา	- ปัญหาสำคัญ: การรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง การมีปริมาณขยะมูลฝอยตกค้าง - จำนวนตรอก ซอยที่เพิ่มมากขึ้นก่อให้เกิดความไม่สะดวกในการเข้าถึงและจัดเก็บขยะมูลฝอย	- เทศบาลสนับสนุนให้ชุมชนมีโครงการขยะเป็นเงินเป็นทอง โครงการธนาคารขยะ เพื่อดำเนินการคัดแยกขยะ - การรวมกลุ่มทางสังคมในพื้นที่อาจก่อให้เกิดประโยชน์ในเรื่องการจัดการขยะมูลฝอย

ตารางที่ 2 แสดงสรุปความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการขยะมูลฝอย (ชุมชนในเทศบาล) (ต่อ)

ผู้ให้สัมภาษณ์	ประเด็นความคิดเห็นสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์		
	ปัจจัยและสาเหตุของการเกิดปัญหาการจัดการขยะมูลฝอย	สถานการณ์และปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในปัจจุบัน	แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในอนาคต
ชุมชนจินดาสุข หมู่ 3 หมู่บ้านแพรมาร หมู่ 4 ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3	อยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษาเป็นจำนวนมาก - การขาดแคลนรถเก็บขนขยะมูลฝอยที่มีจำนวนเพียงพอและคุณภาพที่ดี	-	
เทศบาลเมืองท่าโขลง ชุมชนหมู่ 10 คลองหนึ่ง ชุมชนเคหะชุมชนคลองหลวง ชุมชนสุขสมบูรณ์ ชุมชนสุทธิรักษ์พัฒนา ชุมชนพินิจปาร์ค	- การเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัยอย่างรวดเร็ว ทั้งในลักษณะหมู่บ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์ ฯลฯ ส่งผลให้มีประชากรเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษาเป็นจำนวนมาก - การขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินการจัดเก็บอย่างทั่วถึงและสม่ำเสมอ	ปัญหาสำคัญ: การรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง การมีปริมาณขยะมูลฝอยตกค้าง	- การรวมตัวของชุมชนและการดำเนินโครงการคัดแยกขยะให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น - การดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยที่เป็นไปอย่างทั่วถึงมากขึ้น

6.2.2 เทศบาลเมืองบึงยี่โถ

6.2.2.1 ปัจจัยและสาเหตุ: สำนักงานเทศบาลและชุมชนต่างมีความคิดเห็นว่าการเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับกรุงเทพมหานคร การมีสภาพแวดล้อมและบรรยากาศน่าอยู่อาศัย ส่งผลให้เกิดการเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัยอย่างรวดเร็ว ทั้งในลักษณะหมู่บ้านจัดสรร อาคารชุด ฯลฯ อันเป็นผลให้มีประชากรเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษาเป็นจำนวนมาก และนำมาซึ่งการเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอยภายในพื้นที่ นอกจากนี้ จากการขาดแคลนรถเก็บขนขยะมูลฝอยที่มีจำนวนเพียงพอและคุณภาพที่ดี ยังทำให้พื้นที่ศึกษาประสบปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยอีกด้วย

6.2.2.2 สถานการณ์และปัญหาในปัจจุบัน: สำนักงานเทศบาลและชุมชนต่างมีความคิดเห็นว่างบประมาณในการจัดการขยะมูลฝอยที่สำคัญของพื้นที่ คือ การรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยไม่ทั่วถึง ซึ่งจากการเพิ่มขึ้นของตรอกซอย ก่อให้เกิดความไม่สะดวกในการรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอย อันนำไปสู่ปัญหาขยะมูลฝอยตกค้าง นอกจากนี้ สำนักงานเทศบาลยังมีความคิดเห็นว่างบประมาณที่ศึกษาประสบกับปัญหาการขาดแคลนพื้นที่แปรสภาพหรือกำจัดขยะมูลฝอย และการเติบโตของภาคธุรกิจและขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว นำมาซึ่งภาระในการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาล

6.2.2.3 แนวทางการจัดการในอนาคต: ชุมชนมีความคิดเห็นว่าการรวมกลุ่มทางสังคมของประชาชน เช่น ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มฝึกอบรมอาชีพ ฯลฯ สามารถนำไปสู่การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการขยะมูลฝอยได้ นอกจากนี้ จากโครงการสนับสนุนการคัดแยกขยะมูลฝอยในพื้นที่ศึกษา แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในอนาคตควรสนับสนุนโครงการคัดแยกขยะมูลฝอยดังกล่าวให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

6.2.3 เทศบาลเมืองท่าโขลง

6.2.3.1 ปัจจัยและสาเหตุ: สำนักงานเทศบาลและชุมชนต่างมีความคิดเห็นว่างบประมาณที่สำคัญของการเป็นที่ตั้งของแหล่งงาน สถาบันการศึกษาและแหล่งพาณิชย์กรรมขนาดใหญ่ ส่งผลให้พื้นที่ศึกษามีการขยายตัวของเมืองและเป็นแหล่งกระจุกตัวของประชากรจำนวนมาก จึงก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอย นอกจากนี้ จากการขาดแคลนงบประมาณในการจัดหารถเก็บขนขยะมูลฝอยที่มีจำนวนเพียงพอและคุณภาพที่ดี ยังทำให้พื้นที่ศึกษาประสบปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยอีกด้วย

6.2.3.2 สถานการณ์และปัญหาในปัจจุบัน: สำนักงานเทศบาลและชุมชนต่างมีความคิดเห็นว่างบประมาณในการจัดการขยะมูลฝอยที่สำคัญของพื้นที่ คือ การรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง และการมีปริมาณขยะมูลฝอยตกค้าง

6.2.3.3 แนวทางการจัดการในอนาคต: พื้นที่ศึกษามีการสนับสนุนให้เกิดการคัดแยกขยะมูลฝอย แต่ยังไม่เป็นรูปธรรมชัดเจน แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในอนาคตจึงควรสนับสนุนโครงการคัดแยกขยะมูลฝอยอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสำนักงานเทศบาลมีความคิดเห็นว่า การสนับสนุนให้เกิดการคัดแยกขยะมูลฝอยจะก่อให้เกิดการประหยัดงบประมาณในการจัดการ และแนวคิดเกี่ยวกับ Smart City น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ชุมชนมีความคิดเห็นว่า จากการรวมกลุ่มทางสังคมของประชาชน เช่น กลุ่มฝึกอบรมอาชีพ ฯลฯ สามารถนำไปสู่การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการขยะมูลฝอยได้

นอกจากนี้ ในส่วนของสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดปทุมธานีและสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดปทุมธานี ยังมีความคิดเห็นว่า การเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอยจากการขยายตัวของเมืองและการกำหนดที่ตั้งสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยเป็นปัญหาสำคัญของพื้นที่ศึกษา เนื่องจากพื้นที่เทศบาลทั้ง 3 แห่ง ไม่เป็นที่ตั้งของสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยที่ถูกหลักสุขาภิบาล มีเพียงสถานีขนถ่ายบริเวณคลอง 2 เทศบาลนครรังสิต ซึ่งมีรูปแบบการกำจัดขยะมูลฝอยที่ไม่ถูกต้อง และสามารถรองรับปริมาณขยะมูลฝอยได้เพียง 130 ตันต่อวัน สถานที่กำจัดของบริษัท รัชชัยบ้านเรา จำกัด บริเวณคลองหนึ่ง เทศบาลเมืองท่าโขลง ที่ใช้งานปริมาณบ่อฝังกลบไปแล้ว ร้อยละ 100 และสามารถรองรับปริมาณขยะมูลฝอยได้เพียง 130 ตันต่อวัน นอกจากนี้ โครงการก่อสร้างสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยที่เทศบาลเมืองปทุมธานีและเทศบาลเมืองคูคตที่เป็นไปตามนโยบายของรัฐ ยังได้รับการต่อต้านจากประชาชน (กรมควบคุมมลพิษ, 2563)

7. การอภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

7.1 การอภิปรายและสรุปผล

จากผลการวิจัยข้างต้น ทั้งในประเด็นสถานการณ์การจัดการขยะมูลฝอยที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม และความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการขยะมูลฝอยที่ได้จากการสัมภาษณ์หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชนในเทศบาลทั้ง 3 แห่ง จึงสามารถอภิปรายและสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

7.1.1 พื้นที่ศึกษามีการจัดจ้างบริษัทเอกชนช่วยดำเนินการจัดการขยะมูลฝอย ผลจากการสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์ที่พบว่า พื้นที่ศึกษามีการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วและหนาแน่น มีปริมาณขยะมูลฝอยจำนวนมากและขาดแคลนพื้นที่ตั้งสถานที่กำจัดขยะมูลฝอย ส่งผลให้พื้นที่ศึกษาทั้ง 3 แห่ง จัดจ้างบริษัทเอกชนช่วยดำเนินการจัดการขยะมูลฝอย โดยเทศบาลนครรังสิตจัดจ้างบริษัทเอกชนดำเนินการรวบรวม ขนส่งและกำจัดขยะมูลฝอย ในขณะที่เทศบาลเมืองบึงยี่โถและเทศบาลเมืองท่าโขลงจัดจ้างบริษัทเอกชนดำเนินการกำจัดขยะมูลฝอยเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม การจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลทั้ง 3 แห่ง มีขั้นตอนการจัดการขยะมูลฝอย ไม่ว่าจะเป็นการรวบรวม การขนส่ง การแปรรูป และการกำจัด ตามแนวคิดของกรมควบคุมมลพิษ (2547)

7.1.2 การจัดทำสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยในพื้นที่ศึกษาเป็นไปได้ยาก ดังจะเห็นได้จากผลจากการสัมภาษณ์สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดปทุมธานีและสำนักงานเทศบาลเมืองท่าโขลงที่กล่าวว่า การต่อต้านสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยเป็นปัญหาสำคัญที่พบในจังหวัดปทุมธานี และราคาที่ดินที่สูงของพื้นที่ศึกษาส่งผลให้การพัฒนาสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยอาจให้ผลตอบแทนที่ไม่คุ้มค่า อย่างไรก็ตาม การต่อต้านสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยสะท้อนให้เห็นถึงการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งในลักษณะการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินการ ผลประโยชน์และประเมินผลโครงการก่อสร้างสถานที่กำจัดขยะมูลฝอย ตามแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1981) และการขาดความรู้ ความร่วมมือจัดการขยะมูลฝอยของประชาชน ตามแนวคิดการจัดการขยะมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (ม.ป.ป.) กรมควบคุมมลพิษ (2552) และชัยวิชิต พลหลา (2560)

7.1.3 พื้นที่ศึกษาให้ความสำคัญกับการคัดแยกขยะมูลฝอย ดังจะเห็นได้จากผลจากการสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์ที่พบว่า มีการดำเนินการคัดแยกขยะมูลฝอยที่สถานประกอบการและสถานีขนถ่ายขยะมูลฝอยในเทศบาลนครรังสิต มีการสนับสนุนโครงการธนาคารขยะในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ และมีการสนับสนุนให้เกิดโครงการคัดแยกขยะมูลฝอยเพื่อช่วยประหยัดงบประมาณในการจัดการขยะมูลฝอยในเทศบาลเมืองท่าโขลง การตระหนักและเห็นความสำคัญดังกล่าว สอดคล้อง

กับแนวคิดของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (ม.ป.ป.) กรมควบคุมมลพิษ (2552) และชัยวิชิต พลหลา (2560) ที่ล้วนแต่ให้ความสำคัญกับการลดปริมาณและคัดแยกขยะมูลฝอย อย่างไรก็ตาม การดำเนินการคัดแยกขยะมูลฝอย โดยเฉพาะในเทศบาลเมืองบึงยี่โถและเทศบาลเมืองท่าโขลงยังมียุ่อย่างจำกัดและมักเกิดขึ้นเฉพาะที่ปลายทาง สอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องสาเหตุของการจัดการขยะมูลฝอยที่ไม่มีประสิทธิภาพของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (ม.ป.ป.) กรมควบคุมมลพิษ (2552) และชัยวิชิต พลหลา (2560)

7.1.4 การจัดการขยะมูลฝอยเป็นภาระรับผิดชอบของสำนักงานเทศบาลแต่เพียงผู้เดียว ผลจากการสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์พบว่า สำนักงานเทศบาลแต่ละแห่งเป็นผู้รับผิดชอบในการรวบรวม ขนส่งและกำจัดขยะมูลฝอย การกำหนดที่ตั้งสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยมาจากนโยบายจากภาครัฐ การรวมกลุ่มทางสังคมมีลักษณะเป็นชมรมผู้สูงอายุและกลุ่มฝึกอบรมอาชีพ ภาคเอกชนมีการดำเนินการคัดแยกขยะมูลฝอยนำไปใช้ประโยชน์ แต่เทศบาลรับภาระในส่วนขยะที่ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ฯลฯ ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและเอกชน ตามแนวคิดเรื่องสาเหตุของการจัดการขยะมูลฝอยที่ไม่มีประสิทธิภาพของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (ม.ป.ป.) กรมควบคุมมลพิษ (2552) และชัยวิชิต พลหลา (2560) และเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนของ Cohen and Uphoff (1981) อันเป็นผลให้เกิดปัญหาการรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึงและการมีปริมาณขยะมูลฝอยตกค้างตามมา

7.1.5 ปริมาณขยะมูลฝอยที่มีมากขึ้นในอนาคตเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องวางแผนรับมือ ผลจากการสัมภาษณ์สำนักงานเทศบาลเมืองบึงยี่โถ สำนักงานเทศบาลเมืองท่าโขลง สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดปทุมธานี สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดปทุมธานีที่มีความคิดเห็นว่า การขยายตัวของเมืองในพื้นที่ศึกษาที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้ปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น และผลจากการสำรวจภาคสนามที่พบว่า พื้นที่ขาดแคลนพื้นที่ตั้งสถานที่กำจัดขยะมูลฝอย ตลอดจนผลการวิเคราะห์แนวโน้มปริมาณขยะมูลฝอยในพื้นที่ศึกษาที่มีสูงถึง 482.63 ตันต่อวัน ใน พ.ศ. 2570 (เมื่อพิจารณาจำนวนประชากรและปริมาณขยะมูลฝอยอนาคตด้วยอัตราเฉลี่ย พ.ศ. 2556- พ.ศ. 2561) ในขณะที่สถานีขนถ่ายหรือสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยในพื้นที่ศึกษาหรือบริเวณใกล้เคียง สามารถรองรับปริมาณขยะมูลฝอยได้เพียง 130 ตันต่อวัน ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์สำคัญในอนาคตที่พื้นที่ศึกษาจะต้องวางแผนรับมือ

7.1.6 เทศบาลแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะของการจัดการขยะมูลฝอย โดยเทศบาลนครรังสิตมีการจัดการขยะมูลฝอยอย่างเป็นระบบ ดังจะเห็นได้จากการไม่ประสบปัญหาการรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยไม่ทั่วถึง การดำเนินการคัดแยกขยะมูลฝอยโดยประชาชน สถานประกอบการและเทศบาลอย่างเป็นรูปธรรม การสนับสนุนให้เกิดการคัดแยกขยะมูลฝอยอย่างต่อเนื่องและการส่งเสริมให้สถานประกอบการขนาดใหญ่จัดทำแผนการจัดการขยะ ณ สถานที่เกิดขยะ ฯลฯ เทศบาลเมืองบึงยี่โถมีความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการขยะมูลฝอย ดังจะเห็นได้จากการดำเนินโครงการขยะเป็นเงินเป็นทอง โครงการธนาคารขยะเพื่อคัดแยกขยะโดยชุมชน ฯลฯ เทศบาลเมืองท่าโขลงมีสถานที่กำจัดและคัดแยกขยะมูลฝอยภายในพื้นที่เทศบาลภายใต้การดูแลของสำนักงานเทศบาลอย่างใกล้ชิด

7.2 ข้อเสนอแนะ

จากสรุปผลการวิจัยข้างต้น แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมืองที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่จึงมีรายละเอียดดังนี้

7.2.1 การจัดตั้งสถานีขนถ่ายและคัดแยกขยะมูลฝอย จากสถานการณ์ปริมาณขยะมูลฝอยที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และข้อจำกัดของสภาพพื้นที่ที่ก่อสร้างสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยได้ยาก การจัดตั้งสถานีขนถ่ายหรือคัดแยกขยะมูลฝอยที่มุ่งเน้นการลดปริมาณขยะมูลฝอยที่ต้องกำจัด ด้วยการคัดแยกขยะอินทรีย์และขยะรีไซเคิลไปทำประโยชน์ จึงเป็นทางออกสำคัญของการแก้ไขปัญหาการเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอยได้ โดยการจัดตั้งสถานีขนถ่ายและคัดแยกขยะมูลฝอยดังกล่าว ควรมีขนาดเล็กและเกิดขึ้นจากความร่วมมือกันระหว่างชุมชน เทศบาลและภาคเอกชน เพื่อแบ่งเบาภาระในเรื่องค่าใช้จ่ายและการดำเนินงาน การจัดตั้งสถานียังกล่าว จึงสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการขยะมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (ม.ป.ป.) กรมควบคุมมลพิษ (2552) และชัยวิชิต พลหลา (2560) ในเรื่องการส่งเสริมให้เกิดการลดปริมาณและการคัดแยกขยะมูลฝอย และเป็นไปตามนโยบายของภาครัฐที่มุ่งเน้นการจัดการขยะมูลฝอยใหม่อีกด้วย

(คณะทำงานจัดทำแผนบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับพื้นที่ด้านขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย, 2561, สำนักงานเทศบาลนครรังสิต, 2563, สำนักงานเทศบาลเมืองบึงยี่โถ, 2563 และสำนักงานเทศบาลเมืองท่าโขลง, 2563)

7.2.2 การสนับสนุนให้เกิดการแปรรูปขยะมูลฝอยเป็นปุ๋ยและพลังงาน ชุมชนในพื้นที่ศึกษาปัจจุบันมีการรวมกลุ่มทางสังคมในลักษณะชมรมผู้สูงอายุหรือการฝึกอาชีพภายใต้การดูแลและจัดการของสำนักงานเทศบาล ดังนั้น การส่งเสริมให้การรวมกลุ่มทางสังคมดังกล่าวขับเคลื่อนกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย เช่น การคัดแยกขยะ การแปรรูปขยะมูลฝอยเป็นปุ๋ย ฯลฯ ภายใต้การให้ความรู้และงบประมาณจากสำนักงานเทศบาล จะสามารถตอบสนองความคิดเห็นของชุมชนและหน่วยงานภาครัฐในเรื่องแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในอนาคต และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐในเรื่องการจัดการขยะมูลฝอยใหม่และการจัดการขยะมูลฝอยตกค้างสะสม (คณะทำงานจัดทำแผนบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับพื้นที่ด้านขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย, 2561) อีกทั้งเป็นไปตามแนวคิดในเรื่องการจัดการขยะมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (ม.ป.ป.) กรมควบคุมมลพิษ (2552) และชัยวิชิต พลหลา (2560) ที่ให้ความสำคัญกับการแปรรูปขยะมูลฝอยเป็นพลังงานและการสนับสนุนการร่วมมือจัดการขยะมูลฝอยร่วมกันระหว่างชุมชน ภาครัฐและเอกชน

7.2.3 การใช้มาตรการทางผังเมืองเพื่อการจัดการขยะมูลฝอยที่สัมฤทธิ์ผล

7.2.3.1 มาตรการเชิงลบ ดำเนินการจัดทำแผนผังสาธารณูปโภคที่ระบุตำแหน่งสถานีขนถ่ายและคัดแยกขยะมูลฝอยที่ชัดเจนภายใต้การจัดทำ ดูแลและให้ความเห็นชอบของสำนักงานเทศบาล สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดปทุมธานีและประชาชนในพื้นที่ศึกษา การดำเนินการดังกล่าว จัดเป็นมาตรการผังเมืองเชิงลบในเรื่องการควบคุมทางผังเมือง ตามแนวคิดของพนันท์ ตาปนานนท์ (ม.ป.ป.) และ American Planning Association (2007) เกณฑ์และมาตรฐานผังเมืองรวม พ.ศ. 2549 ของกรมโยธาธิการและผังเมือง ในเรื่องการจัดทำแผนผังแสดงโครงการกิจการสาธารณูปโภค (สำนักพัฒนามาตรฐาน กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2549) อันตอบสนองกับผลการสัมภาษณ์ชุมชนในเรื่องปัจจัยและสาเหตุของการเกิดปัญหาการจัดการขยะมูลฝอย และสนับสนุนให้นโยบายของภาครัฐที่มุ่งเน้นการจัดการขยะมูลฝอยใหม่สัมฤทธิ์ผลในทางปฏิบัติมากขึ้น (คณะทำงานจัดทำแผนบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับพื้นที่ด้านขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย, 2561)

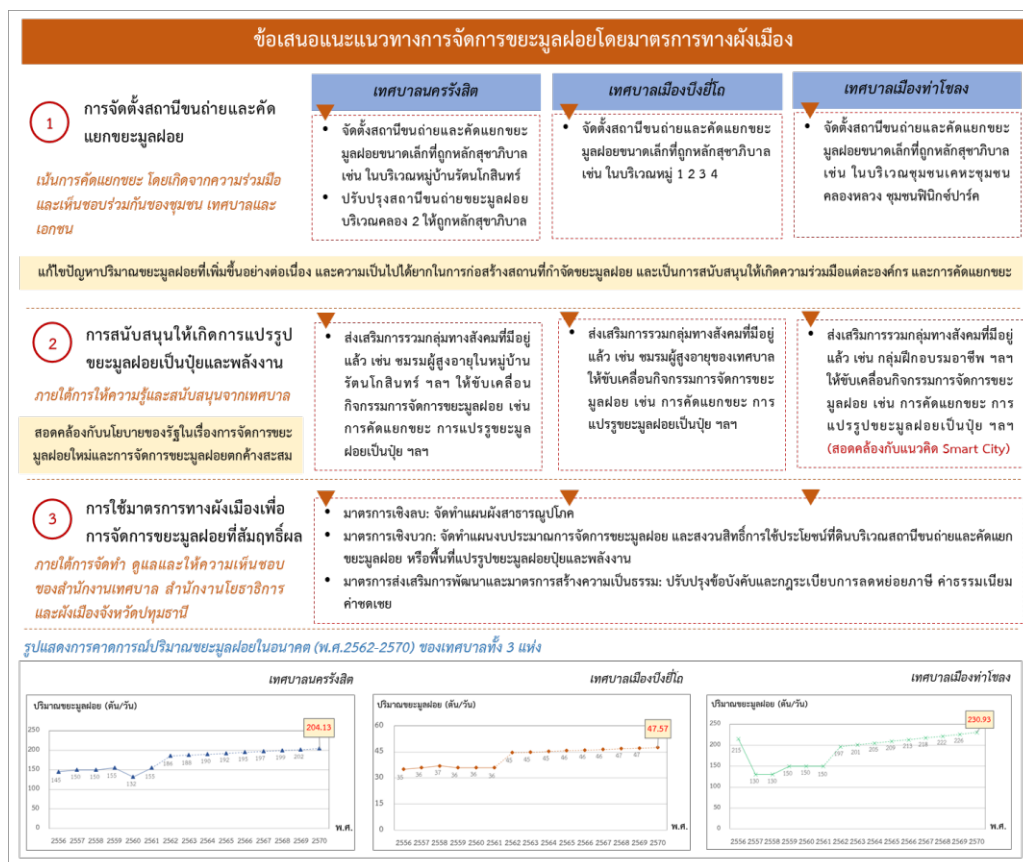
7.2.3.2 มาตรการเชิงบวก ดำเนินการจัดทำแผนงบประมาณที่เฉพาะเจาะจงเรื่องการจัดการขยะมูลฝอยในแต่ละเทศบาล เพื่อกำหนดรายละเอียดการดำเนินงาน งบประมาณและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนจัดลำดับความสำคัญโครงการอย่างชัดเจนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว การดำเนินการดังกล่าว จัดเป็นมาตรการผังเมืองเชิงบวกในเรื่องการจัดทำแผนงบประมาณโครงสร้างพื้นฐาน ตามแนวคิดของพนันท์ ตาปนานนท์ (ม.ป.ป.) และ American Planning Association (2007) อันตอบสนองกับผลการสัมภาษณ์ที่ชุมชนต้องการสนับสนุนให้เกิดการจัดการและคัดแยกขยะมูลฝอยอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ จากข้อเสนอแนะการวิจัยในเรื่องการจัดตั้งสถานีขนถ่ายและคัดแยกขยะมูลฝอย และการสนับสนุนให้เกิดการแปรรูปขยะมูลฝอยเป็นปุ๋ย มาตรการผังเมืองเชิงบวกในเรื่องการสงวนสิทธิ์การใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยการจัดเตรียมที่ดินไว้สำหรับการพัฒนาเป็นสถานีขนถ่ายและคัดแยกขยะมูลฝอย หรือพื้นที่แปรรูปขยะมูลฝอยปุ๋ยในที่ดินของภาครัฐ ที่บริจาคหรือที่ดินเพื่อสาธารณะประโยชน์อื่น ๆ จะช่วยลดต้นทุนในการรื้อถอนอาคารหรือเวนคืนได้

7.2.3.3 มาตรการส่งเสริมการพัฒนา ดำเนินการปรับปรุงข้อบังคับและกฎระเบียบการหักลดหย่อนภาษีหรือค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ให้กับสถานประกอบการที่จัดทำแผนหรือดำเนินการคัดแยกและจัดการขยะมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพ ตลอดจนให้เงินสนับสนุนหรืออุดหนุนชุมชนที่มีการเข้าร่วมโครงการคัดแยกหรือจัดการขยะ การดำเนินการดังกล่าว สอดคล้องกับมาตรการผังเมืองส่งเสริมการพัฒนาในเรื่องการกำหนดเขตส่งเสริมการลงทุน ตามแนวคิดของพนันท์ ตาปนานนท์ (ม.ป.ป.) และ American Planning Association (2007) และแนวคิดการจัดการขยะมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพในเรื่องการปรับปรุงข้อบังคับและกฎระเบียบให้เอื้อต่อการดำเนินงานของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (ม.ป.ป.) กรมควบคุมมลพิษ (2552) และชัยวิชิต พลหลา (2560) อันตอบสนองกับผลการสัมภาษณ์ของสำนักงานเทศบาลนครรังสิตที่ส่งเสริมให้สถานประกอบการจัดทำแผน และผลการสัมภาษณ์สำนักงานเทศบาลและชุมชนที่ต้องการให้มีโครงการคัดแยกขยะอย่างต่อเนื่อง

7.2.3.4 มาตรการสร้างความเป็นธรรม ดำเนินการปรับปรุงข้อบังคับและกฎระเบียบการลดหย่อนภาษีหรือค่าชดเชยให้กับชุมชนหรือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนหรือมีแนวโน้มได้รับความเดือดร้อนจากการมีที่อยู่อาศัยหรือกรรมสิทธิ์ที่ดินใกล้บริเวณสถานีขนส่งและคัดแยกขยะมูลฝอย เพื่อสร้างความเป็นธรรมและลดกระแสการต่อต้าน การดำเนินการดังกล่าว จัดเป็นมาตรการผังเมืองสร้างความเป็นธรรมในเรื่องมาตรการเงินเพื่อความเป็นธรรมตามแนวคิดของ นพณ์ท์ ตาปนานนท์ (ม.ป.ป.) และ American Planning Association (2007) และการดำเนินการการประยุกต์ใช้รูปแบบมาตรการทางผังเมืองในประเทศญี่ปุ่น (สถาบันพัฒนาบุคลากรด้านการพัฒนาเมือง, 2561)

ตัวอย่างการใช้มาตรการทางผังเมืองเพื่อการจัดการขยะมูลฝอยที่สัมฤทธิ์ผล จึงได้แก่ การกำหนดตำแหน่งสถานีขนถ่ายและคัดแยกขยะมูลฝอยบริเวณ บริษัท รัชชบ้านเรา จำกัด เทศบาลเมืองท่าโขลงในแผนผังสาธารณูปโภค (เนื่องจากเทศบาลเมืองท่าโขลงมีสถานที่กำจัดและคัดแยกขยะมูลฝอยภายใต้การดูแลของสำนักงานเทศบาลอย่างใกล้ชิดอยู่เดิม การขับเคลื่อนโดยมาตรการเชิงลบการควบคุมทางผังเมืองหรือมาตรการเชิงบวกการสงวนสิทธิ์การใช้ประโยชน์ที่ดิน จะเป็นประโยชน์ในการบริหารจัดการและการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบมากขึ้น) การหักลดหย่อนภาษีหรือค่าธรรมเนียมให้กับผู้รับเหมาหรือสถานประกอบการในเทศบาลนครรังสิตที่จัดทำแผนการจัดการขยะ ณ สถานีที่เกิดขยะ (เนื่องจากเทศบาลนครรังสิตมีการดำเนินโครงการสนับสนุนให้สถานประกอบการขนาดใหญ่จัดทำแผนการจัดการขยะ ณ สถานีที่เกิดขยะอยู่เดิม การขับเคลื่อนโดยมาตรการส่งเสริมการพัฒนาโดยระบบภาษี จะช่วยให้การดำเนินการเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น) การให้เงินสนับสนุนหรืออุดหนุนชมรมผู้สูงอายุ ชุมชนหมู่ 1 2 3 และ 4 เทศบาลบึงยี่โถที่มีการเข้าร่วมโครงการคัดแยกหรือจัดการขยะ (เนื่องจากเทศบาลเมืองบึงยี่โถมีความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการขยะมูลฝอยอยู่เดิม การขับเคลื่อนโดยมาตรการส่งเสริมการพัฒนาจะสร้างแรงจูงใจในการร่วมมือกันบริหารจัดการขยะมูลฝอยให้ดียิ่งขึ้น)

แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมืองที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ศึกษาข้างต้น จึงสามารถสรุปได้ดังรูปที่ 4

รูปที่ 4 ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยมาตรการทางผังเมือง

8. กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลงานวิจัยหัวข้อ “โครงการพัฒนาพื้นที่เพื่อเสริมสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมด้วยมาตรการทางผังเมืองในจังหวัดปทุมธานี” ที่ได้รับการสนับสนุนจากงบประมาณบูรณาการวิจัยและนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ 2562 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เลขที่สัญญา 1/2562

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมมลพิษ. (2547). **การจัดการขยะมูลฝอยชุมชนอย่างครบวงจร คู่มือสำหรับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กรมควบคุมมลพิษ. (2552). **คู่มือสำหรับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การจัดการขยะมูลฝอยชุมชนอย่างครบวงจร**. กรุงเทพฯ: กรมควบคุมมลพิษ.
- กรมควบคุมมลพิษ. (2563). **ข้อมูลสถานการณ์ขยะมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. เข้าถึงได้จาก: <https://thaimsw.pcd.go.th/report5.php>.
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (ม.ป.ป.). **มาตรฐานการจัดการขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล**. เข้าถึงได้จาก: http://www.dla.go.th/servlet/EbookServlet?_mode=detail&ebookId=10&random=1362641610241.
- คณะทำงานจัดทำแผนบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับพื้นที่ด้านขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย. (2561). **แนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายระดับพื้นที่**. นนทบุรี: สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 6 (นนทบุรี).
- ชัยวิชิต พลหลา. (2560). **แนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. (การค้นคว้าอิสระ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ สำหรับนักบริหาร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- นพนันท์ ตาปนานนท์. (ม.ป.ป.). **การวางแผนภาคและเมือง (Urban and Regional Planning)**. เอกสารคำสอนวิชา 2503515, กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- ปิยชาติ ศิลปสุวรรณ. (2557). **ขยะมูลฝอยชุมชน ปัญหาใหญ่ที่ประเทศกำลังเผชิญ**. เข้าถึงได้จาก: <http://nrei.rmutsv.ac.th/sites/default/files/poprosal/บทความวิชาการขยะมูลฝอยชุมชนปัญหาใหญ่ที่ประเทศกำลังเผชิญ.PDF>.
- สถาบันพัฒนาบุคลากรด้านการพัฒนาเมือง. (2561). **เกณฑ์และมาตรฐานผังเมือง มาตรการ วิธีการและเครื่องมือ กรณีตัวอย่างของต่างประเทศ**. กรุงเทพฯ: เพรส ครีเอชั่น.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2535). **พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕**. เข้าถึงได้จาก: <http://web.krisdika.go.th/data/law/law2/%A136/%A136-20-9999-update.pdf>.
- สำนักงานเทศบาลนครรังสิต. (2563). **สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐาน**. เข้าถึงจาก: <http://rangsit.org/New/index.php/th/2014-11-07-07-51-09/typography>.
- สำนักงานเทศบาลเมืองท่าโขลง. (2563). **ข้อมูลพื้นฐาน**. เข้าถึงจาก: http://www.thaklongphathumtani.go.th/th/page/ข้อมูลพื้นฐาน_101.html.
- สำนักงานเทศบาลเมืองบึงยี่โถ. (2563). **เกี่ยวกับเทศบาลเมืองบึงยี่โถ**. เข้าถึงจาก: <https://www.buengyitho.go.th/about>.
- สำนักงานสถิติจังหวัดปทุมธานี. (2562). **รายงานสถิติจังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2562**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติจังหวัดปทุมธานี.
- สำนักจัดการกากของเสียและสารอันตราย กรมควบคุมมลพิษ. (2557). **หลักเกณฑ์และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย**. เข้าถึงได้จาก: <http://infofile.pcd.go.th/waste/topic15.pdf?CFID=19440059&CFTOKEN=14202960>.
- สำนักพัฒนามาตรฐาน กรมโยธาธิการและผังเมือง. (2549). **เกณฑ์และมาตรฐานผังเมืองรวม พ.ศ. 2549**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

American Planning Association. (2007). **Planning and Urban Design Standards Student Edition**. New Jersey: John Wiley and Son.

Cohen and Uphoff. (1981). **Rural Development Participation: Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation**. Ithaca, NY: Rural Development Committee Center for International Studies, Cornell University.

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ (ภายนอก)

รองศาสตราจารย์ ดร.นิติชาณู	ปลื้มอารมย์	มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
รองศาสตราจารย์พวงเพชร	รัตนรามา	ข้าราชการบำนาญ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉานกล้า	ลีระกุล	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เทียมสุรย์	สิริศรีศักดิ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิพนธ์	คุณารักษ์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันเพ็ญ	เจริญตระกูลปิติ	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สกรินทร์	แซ่ภู	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อาจารย์ ดร.ภาณุ	แสง-ชูโต	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
นายนิรัตน์	โพธิ์แท่น	ผู้ทรงคุณวุฒิ

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ (ภายใน)

รองศาสตราจารย์น้ำอ้อย	สายหู	ภาควิชาสถาปัตยกรรมภายใน
รองศาสตราจารย์ ดร.อมร	กฤษณพันธ์ุ	ภาควิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปนายุ	ไชยรัตนานนท์	ภาควิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปुरुณ	ขวัญสุวรรณ	ภาควิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน

รูปแบบอัตโนมัติและคำแนะนำสำหรับผู้เขียนบทความ

Automatic Journal Format and Instructions for Authors

 ควรกะทัดรัด ไม่ยาวเกินไป ชื่อเรื่องประกอบด้วยภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยพิมพ์ชื่อเรื่องภาษาไทยก่อนแล้วตามด้วยภาษาอังกฤษ จัดวางแบบกึ่งกลางหน้ากระดาษ ขนาดตัวอักษร 18 ตัวหนา

ชื่อผู้เขียน¹ ชื่อผู้เขียน²

 ให้ระบุชื่อเต็ม-นามสกุลเต็มของผู้เขียนทุกคนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่ต้องระบุคำนำหน้าชื่อเช่น ยศ คุณวุฒิ หรือตำแหน่งวิชาการ จัดวางแบบกึ่งกลางหน้ากระดาษ ขนาดตัวอักษร 16 ตัวปกติ

บทคัดย่อ

รูปแบบอัตโนมัติการเขียนบทความ สำหรับคณาจารย์ นักวิจัย นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไปที่ประสงค์ตีพิมพ์บทความในวารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง มีวัตถุประสงค์เพื่อนำรูปแบบการเขียนบทความให้มีความถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของวารสารฯ โดยใช้เครื่องมือลักษณะ (Style) ในโปรแกรมไมโครซอฟท์ออฟฟิศเวิร์ด เพื่อตั้งรูปแบบที่ถูกต้องร่วมกับคำแนะนำการเขียนบทความ ประกอบด้วยขนาดและความหนาตัวอักษร เว้นวรรค เว้นบรรทัด ย่อหน้า เป็นต้น ให้ใช้งานได้ง่าย รวดเร็ว และเป็นรูปแบบเดียวกันทุกบทความ ผู้เขียนโปรดศึกษาและใช้รูปแบบอัตโนมัติเพื่อความถูกต้องและมีประสิทธิภาพในการนำเสนอบทความตีพิมพ์

 ภาษาไทยและภาษาอังกฤษความยาวอย่างละ 350 คำโดยประมาณ ควรอธิบายองค์ความรู้และประโยชน์ในเชิงวิชาการครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย ระเบียบวิธีวิจัย วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย ประชากรหรือกลุ่มตัวอย่าง การเก็บข้อมูล และผลการวิจัย (บทความวิจัย) หรือครอบคลุมวัตถุประสงค์การศึกษา วิธีการศึกษา และผลการศึกษา (บทความวิชาการ) การเรียบเรียงภาษาตามหลักไวยากรณ์ภาษาไทยและอังกฤษ

คำสำคัญ: รูปแบบการเขียนบทความอัตโนมัติ วารสารวิชาการ บทความวิจัย บทความวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

 กำหนดคำสำคัญที่เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้เป็นคำค้นในระบบฐานข้อมูลที่คิดว่าผู้ที่จะค้นหาคำบทความควรใช้ ให้ระบุทั้งคำในภาษาไทยและภาษาอังกฤษใส่ไว้ท้ายบทคัดย่อของแต่ละภาษาอย่างละไม่เกิน 5 คำ

Abstract

 ภาษาอังกฤษเท่านั้น

Keywords: Automatic Journal Format, Journal, Academic Article, Research Article, Faculty of Architecture

 ภาษาอังกฤษเท่านั้น

¹ สาขาวิชา คณะ สถาบัน อยู่ส่วนท้ายของหน้าแรกเสมอ

² สาขาวิชา คณะ สถาบัน

1. บทนำ

เกณฑ์การพิจารณาบทความในวารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. มีรายละเอียดดังนี้ 1) บทความทางวิชาการที่ส่งมาพิจารณาต้องไม่เคยเผยแพร่ที่ไหนมาก่อน (ทั้งในและนอกประเทศ) 2) ไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของสื่อสิ่งพิมพ์อื่น 3) ไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น 4) ส่งต้นฉบับที่ส่งมาต้องตรวจสอบความถูกต้องของตัวสะกดและไวยากรณ์ 5) รูปแบบการจัดพิมพ์บทความถูกต้องตามที่กำหนด เมื่อบทความไม่ถูกต้องตามรูปแบบของวารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. จะถูกส่งคืนผู้เขียนกลับไปแก้ไขให้ถูกต้อง 6) บทความควรมีความยาวไม่เกิน 15 หน้า กระดาษ A4 รวมทั้งภาพประกอบ 7) บทความภาษาไทยและภาษาอังกฤษใช้ตัวอักษร TH Sarabun 8) หลีกเลี่ยงการใช้ภาษาอังกฤษและภาษาไทยปนกัน โดยใช้ภาษาอังกฤษในวงเล็บหลังภาษาไทยเพื่อกำกับความหมาย เช่น ปฐมภูมิ (Primary) 9) หลีกเลี่ยงการสะกดภาษาไทยทับศัพท์ภาษาอังกฤษ เช่น สไตส์ แต่ให้แปลภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยตามความหมาย เช่น รูปแบบ 10) บทความที่ส่งมาจะได้รับการอ่านพิจารณาและตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญเฉพาะในสาขานั้น ๆ โดยไม่ทราบชื่อของผู้เขียนบทความ

 อธิบายที่มาและความสำคัญของปัญหาและเหตุผลที่นำไปสู่การวิจัยหรือการศึกษา ให้ข้อมูลทางวิชาการจากการทวนสอบเอกสาร (Literature Review)

2. วัตถุประสงค์การวิจัย (บทความวิจัย) หรือการศึกษา (บทความวิชาการ)

- 2.1 สร้างรูปแบบการเขียนบทความอัตโนมัติ
- 2.2 แนะนำการเขียนบทความให้ถูกต้องตามรูปแบบวารสาร

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

- 3.1 แนวคิดการวิจัยหรือการศึกษา
- 3.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องการวิจัยหรือการศึกษา

 อธิบายแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องการวิจัยหรือการศึกษา เพื่อแสดงถึงฐานความคิดผู้วิจัยหรือผู้ศึกษาเชิงลึกเชื่อมโยงวัตถุประสงค์การวิจัยหรือการศึกษากับขอบเขต วิธีการ เครื่องมือ และระเบียบวิธีวิจัย หรือวิธีการศึกษา ผลการวิจัย การสรุปและอภิปรายผล

4. วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย (บทความวิจัย) หรือวิธีการศึกษา (บทความวิชาการ)

รูปแบบอัตโนมัติมีขั้นตอนการใช้งานดังนี้

 อธิบายรูปแบบและวิธีการวิจัย ประชากร กลุ่มตัวอย่างและการเลือก จำนวน ขนาด เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย วิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ (ถ้ามี) (บทความวิจัย)

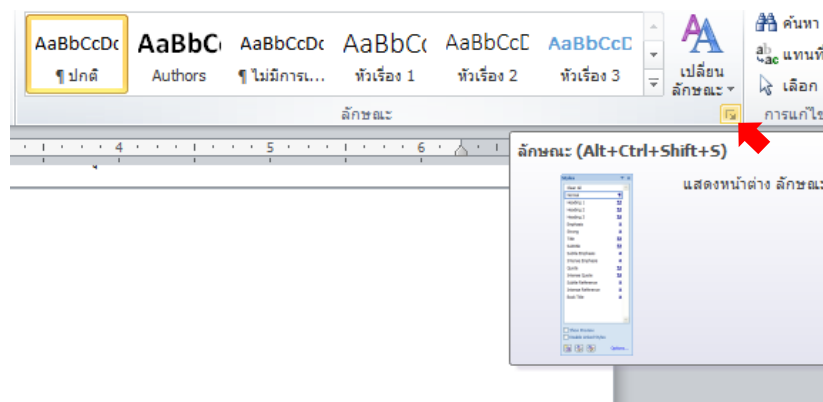
อธิบายรูปแบบและวิธีการศึกษา จำนวน ขนาด ลักษณะเฉพาะของตัวอย่างที่ศึกษา เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการศึกษา วิธีการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล (บทความวิชาการ)

4.1 การใช้รูปแบบอัตโนมัติ

เมื่อเปิดไฟล์รูปแบบอัตโนมัติขึ้นมาควรตรวจสอบระยะขอบกระดาษให้ถูกต้องคือ ด้านซ้าย ด้านบน และด้านขวามีระยะ 2.54 เซนติเมตร ด้านล่าง 1.27 เซนติเมตร จากนั้นทำตามขั้นตอนต่อไปนี้

4.1.1 การเปิดส่วนขยายหน้าต่างแสดงลักษณะ คลิกเลือกที่สัญลักษณ์ดังรูปที่ 1 หรือกดปุ่ม

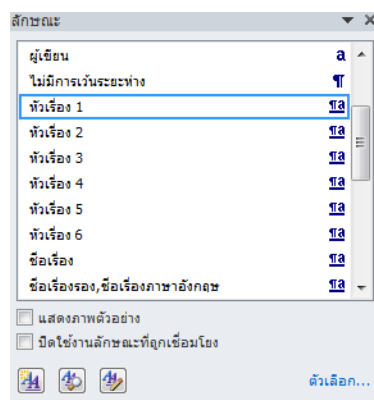
Alt+Ctrl+Shift+S เพื่อเปิดส่วนขยาย

รูปที่ 1 ตำแหน่งส่วนขยายหน้าต่างแสดงลักษณะ
ที่มา: ชื่อผู้แต่ง (ปีที่พิมพ์)

4.1.2 สร้างข้อความตามรูปแบบอัตโนมัติ สามารถสร้างได้สองวิธีคือ

- 1) พิมพ์ข้อความลงในส่วนที่ต้องการ เช่น พิมพ์ชื่อเรื่องวารสารของท่านลงในตำแหน่งชื่อวารสารตามที่แสดงในรูปแบบอัตโนมัติและคำแนะนำสำหรับผู้เขียนวารสารวิชาการฉบับนี้ ข้อความที่พิมพ์จะใช้ลักษณะที่ตั้งค่าไว้อัตโนมัติ หรือ
- 2) คัดลอกข้อความมาวางแทนข้อความเดิม กรอบข้อความแล้วเลือกลักษณะต่าง ๆ ตามต้องการ ดังรูปที่ 2 จากนั้นข้อความจะเปลี่ยนตามลักษณะที่เลือก

รูปที่ 2 ตำแหน่งส่วนขยายหน้าต่างแสดงลักษณะ
ที่มา: ชื่อผู้แต่ง (ปีที่พิมพ์)

4.2 ตาราง

สร้างตารางและจัดวางกึ่งกลางของหน้ากระดาษ ระบุหมายเลขพร้อมชื่อตารางไว้ชิดขอบซ้ายเหนือตาราง และอ้างอิงแหล่งที่มาได้ตาราง

ตารางที่ 1 แสดงการใช้ลักษณะของส่วนต่าง ๆ ✎ เสนอขอบด้านซ้ายของตาราง

ลำดับที่	ส่วน	ลักษณะอัตโนมัติ (Style)
1	ชื่อเรื่อง	Title (ชื่อเรื่อง)
2	ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ	Title (ชื่อเรื่อง)
3	ชื่อผู้เขียน ¹ ชื่อผู้เขียน ²	ผู้เขียน

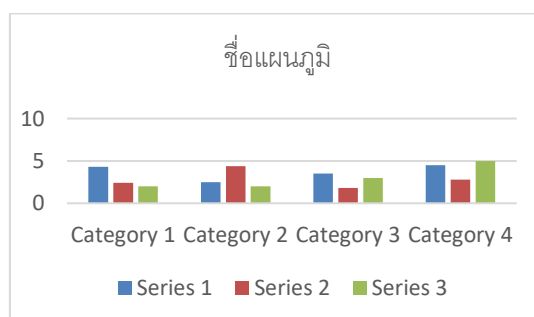
4	บทคัดย่อ และ Abstract	Heading (หัวเรื่อง 1)
5	คำสำคัญ และ Keywords	ปกติ (Normal) (ตัวหนาเฉพาะหัวเรื่อง)
6	บทนำ	Heading 1 (หัวเรื่อง 1)
7	วัตถุประสงค์การวิจัย	Heading 1 (หัวเรื่อง 1)
8	แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	Heading 1 (หัวเรื่อง 1)
9	วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย และ ระเบียบวิธีวิจัย	Heading 1 (หัวเรื่อง 1)
10	หัวข้อย่อยที่มีจุดทศนิยม 1 จุด	Heading 2 (หัวเรื่อง 2)
11	ผลการวิจัย	Heading 1 (หัวเรื่อง 1)
12	5. การอภิปรายผล การสรุป และ ข้อเสนอแนะ	Heading 1 (หัวเรื่อง 1)
13	เอกสารอ้างอิง	Heading 1 (หัวเรื่อง 1)

ที่มา: ชื่อผู้แต่ง (ปีที่พิมพ์) ✎ เสนอขอบด้านซ้ายของตาราง

✎ การอ้างอิงที่มาของตาราง

- กรณีผู้แต่งเป็นคนไทย ให้อธิบายชื่อเป็นภาษาไทยโดยไม่มีตำแหน่งหรือยศใด ๆ นอกเหนือจากฐานันดรศักดิ์ที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ตามด้วยปีที่พิมพ์แบบพุทธศักราช ภายในวงเล็บ เช่น ที่มา: แดง รักวิจัย (2559) เป็นต้น
- กรณีผู้แต่งเป็นคนต่างประเทศ ให้อธิบายชื่อเป็นภาษาอังกฤษ ด้วยการนำนามสกุลของผู้แต่งขึ้นต้นก่อนเสมอ ตามด้วยปีที่พิมพ์แบบคริสตศักราช ภายในวงเล็บ เช่น Niwa (1992) เป็นต้น
- กรณีดัดแปลงรูปจากต้นฉบับ ให้ระบุว่า “ที่มา: ดัดแปลงจาก ชื่อผู้แต่ง (ปีที่พิมพ์)”
- กรณีเป็นตารางที่ผู้วิจัยวิเคราะห์และสร้างขึ้นด้วยตนเอง โปรดตัดคำว่าที่มาออกโดยไม่ต้องระบุข้อมูล
- กรณีผู้แต่ง 2 คน ให้ใช้คำว่า “และ” ระหว่างชื่อผู้แต่งทั้ง 2 คน เช่น ประหยัด จันทร์ชมภู และประสพสันต์ อักษรมัต (2518) หรือหากผู้แต่งเป็นคนต่างประเทศ เช่น Choomchuay and Niwa (1992) เป็นต้น
- กรณีผู้แต่งมากกว่า 2 คน เช่น สนานจิตร์ สุคนธ์ทรัพย์ และคณะ (2532) หรือ Bradley et al. (1983) เป็นต้น
- กรณีผู้แต่ง คือ สถาบัน องค์กร หน่วยงาน เช่น กรมอาชีวศึกษา (2531) หรือ World Health Organization (1999)
- โปรดบรรจุแหล่งที่มาทุกรูปในรายการเอกสารอ้างอิงท้ายบทความ

4.3 รูปภาพ

รูปที่ 3 ตัวอย่างการจัดวางและอ้างอิงแหล่งที่มา
ที่มา: ชื่อผู้แต่ง (ปีที่พิมพ์)

การเขียนอ้างอิงที่มาได้รูปภาพ

- จัดข้อความไว้ใต้รูปภาพและอยู่กึ่งกลางของหน้ากระดาษ ระบุหมายเลขของรูปภาพดังกล่าว ด้วยขนาดอักษร 14 ตัวหนา ตัวอย่างดัง รูปที่ 3 ตามด้วยชื่อภาพขนาดอักษร 14 ตัวบาง

- อ้างอิงที่มาในบรรทัดถัดไปด้วยการใช้วิธีการเดียวกันกับการอ้างอิงตาราง

หากต้องการสร้างหัวข้อ 3.4 ให้พิมพ์ข้อความ เลือกข้อความ แล้วเลือก “หัวเรื่อง 2” ตามรูปแบบที่กำหนดไว้ใน 4.1-4.3

5. ผลการวิจัยหรือการศึกษา

เสนอผลการวิจัยหรือผลการศึกษาอย่างชัดเจนครอบคลุมตามระบุในวัตถุประสงค์ ตรงประเด็นตามลำดับขั้นตอน ถ้าผลไม่ซับซ้อนและมีตัวเลขไม่มากควรใช้คำบรรยาย แต่ถ้ามีตัวเลขหรือตัวแปรมากควรใช้ตารางหรือแผนภูมิแทน โดยไม่ควรมีเกิน 5 ตารางหรือแผนภูมิ โดยต้องมีการแปลความหมายและวิเคราะห์ผลที่ค้นพบ และสรุปเทียบกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ (ถ้ามี)

5.1 หัวข้อย่อย

รายละเอียด

4.1.1 หัวข้อแยกย่อย

รายละเอียด

5.2 หัวข้อย่อย

รายละเอียด

6. การอภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

ชี้แจงผลการวิจัยหรือผลการศึกษาอย่างสอดคล้องตามวัตถุประสงค์/สมมติฐานของการวิจัย (ถ้ามี) อธิบายความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับผลการวิจัยหรือผลการศึกษาของผู้อื่นที่มีอยู่ก่อนหรือไม่อย่างไร เหตุผลใดจึงเป็นเช่นนั้น ข้อเสนอแนะการนำผลงานวิจัยหรือผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ หรือทิ้งประเด็นคำถามการวิจัยหรือการศึกษาเป็นแนวทางสำหรับการวิจัยหรือศึกษาต่อไป

7. อื่น ๆ

คือหัวข้อที่ผู้เขียนต้องการเพิ่มเติมเช่นกิตติกรรมประกาศ

เอกสารอ้างอิง

 ระบุรายชื่อเอกสารที่ใช้เป็นหลัก ที่ปรากฏในบทความ ในรูปแบบการอ้างอิง APA ศึกษาได้จากไฟล์ชื่อ “การเขียนอ้างอิงบทความวิชาการคณะกรรมการสภามหาวิทยาลัย สจร.” ที่ <https://www.tci-thaijo.org/index.php/archkmitl/index> ภายใต้หัวข้อ “คำแนะนำสำหรับผู้แต่ง” และจาก <http://www.waikato.ac.nz/library/study/referencing/styles/apa/examples/papers-reports-theses> จัดเรียงลำดับตามตัวอักษรโดยไม่ต้องแบ่งแยกประเภทเอกสาร นำโดยกลุ่มเอกสารภาษาไทย และตามด้วยกลุ่มเอกสารภาษาอังกฤษ แสดงตัวอย่างเอกสารอ้างอิงดังนี้

กนิษฐ์ สายวิจิตร. (2537). วงจรกำเนิดสัญญาณไซน์แบบเลื่อนเฟสด้วยอาร์ซีที่สามารถควบคุมขนาดโดยการ

กำหนดเงื่อนไขเริ่มต้น. (วิทยานิพนธ์วิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิศวกรรมไฟฟ้า บัณฑิต

วิทยาลัย, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง).

- ทักษิณา สนวนานนท์. (2537). **การใช้คอมพิวเตอร์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: ไโฮพรีนตัง.
- ทักษิณี ชังเทศ และสมภาพ ถาวรยิ่ง. (2530). **การวิเคราะห์การถดถอยและสหสัมพันธ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิภาพร ประภาศิริ และเอื้อน ปิ่นเงิน. (2541). การวัดความซับซ้อนของซอฟต์แวร์. **สารสนเทศลาดกระบัง**. 3(1), 42-55.
- บัณฑิตวิทยาลัย สจล. (2538). **School of Graduate Studies, KMITL; Prospectus 1995**.
เข้าถึงได้จาก: <http://www.kmitl.ac.th/index-t.html>.
- มนัส สังวรศิลป์. (18 เมษายน 2541). สัมภาษณ์โดย สมศักดิ์ ชุมช่วย. **แนวทางการปรับปรุงคุณภาพของมหาบัณฑิตของสถาบันฯ**. บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- สมเกียรติ ศุภเดช และคณะ. (2536). คุณสมบัติวิชาชีพของวิศวกรสองสถานะแบบซีมอส. ใน **การประชุมทางวิศวกรรมไฟฟ้า ครั้งที่ 16**. (หน้า. 410-414). กรุงเทพฯ: คณะวิศวกรรมศาสตร์สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- Jackson, M.H. Stewart, D. and Steven, G. (1991). **Environmental Health Reference Book**. Oxford: Butterworth Heineman.
- Sumner, M. (1990). **Computer: Concept and uses**. 2nd ed. New York: McGraw-Hill.

คำแนะนำสำหรับผู้เขียนบทความวิชาการ (Instructions for Authors)

วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ISSN 2673-0456 (Online) เป็นวารสารที่พิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้ความก้าวหน้าทางผลงานวิชาการและการวิจัยทางวิชาการออกแบบ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และการวางแผนภาคและเมือง แก่คณาจารย์ นักวิจัย นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป และนอกจากนั้นยังใช้เป็นสื่อกลางรายงานและแลกเปลี่ยน ผลการวิจัย แนวความคิด หรือความรู้ ที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับผลงานด้านวิชาการและการวิจัยทางวิชาการออกแบบ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และการวางแผนภาคและเมือง ซึ่งวารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังมีกำหนดตีพิมพ์รายปี (ปีละ 2 ฉบับ ฉบับแรกเดือนมกราคม – มิถุนายน และ ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม) ผลงานที่จะนำมาตีพิมพ์ในวารสารนี้จะต้องได้รับการตรวจสอบทางวิชาการ จาก Peer Review ก่อน เพื่อให้วารสารมีคุณภาพระดับมาตรฐานสากล นำไปอ้างอิงได้ ผลงานที่ส่งมาตีพิมพ์จึงต้องมีสาระน่าสนใจ เป็นงานที่ทบทวนความรู้เดิม หรือองค์ความรู้ใหม่ที่ทันสมัย และบทความจะถูกนำไปเผยแพร่ใน E-Journal Website ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

1. ประเภทของผลงานทางวิชาการที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ

1.1 บทความวิจัย (Research Article) เป็นบทความที่มีรูปแบบของการวิจัยตามหลักวิชาการ กล่าวคือ มีการตั้งสมมติฐานหรือมีการกำหนดปัญหาที่ชัดเจนสมเหตุสมผล ระบุวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนแน่นอน มีการค้นคว้าอย่างมีระบบ รวบรวมวิเคราะห์ข้อมูล ศึกษาและสรุปผลตรงตามวัตถุประสงค์ เพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ

1.2 บทความทางวิชาการ (Academic Article) เป็นบทความที่เขียนขึ้นในลักษณะวิเคราะห์วิจารณ์ หรือเสนอแนวคิดใหม่ๆ จากพื้นฐานทางวิชาการที่ได้เรียบเรียงจากผลงานทางวิชาการของตนเองหรือของคนอื่น หรือเป็นบทความทางวิชาการที่เขียนขึ้นเพื่อเป็นความรู้ที่สำคัญแก่คนทั่วไป

2. เกณฑ์ในการพิจารณาบทความ

2.1 บทความทางวิชาการที่ส่งมาต้องไม่เคยเผยแพร่ที่ไหนมาก่อน (ทั้งในและนอกประเทศ) หากเคยเผยแพร่ ต้องมีการอนุญาตพิมพ์ซ้ำเป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าของบทความ

2.2 เป็นบทความที่ไม่ได้อยู่ระหว่างการพิจารณาของสื่อสิ่งพิมพ์อื่น ๆ

2.3 ต้นฉบับที่ส่งมาต้องมีความถูกต้องของตัวสะกดและไวยากรณ์ บทความที่ไม่ถูกต้องตามรูปแบบจะถูกส่งคืนให้ผู้เขียนกลับไปแก้ไขให้ถูกต้อง

2.4 เป็นบทความที่ไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น

2.5 รูปแบบการจัดพิมพ์บทความให้ถูกต้องตามที่กำหนด

2.6 บทความควรมีความยาว 10-15 หน้ากระดาษ A4 รวมภาพประกอบ

2.7 บทความภาษาไทยและภาษาอังกฤษให้ใช้ตัวอักษรชนิด Th Sarabun PSK โดยยึดถือรูปแบบการพิมพ์บทความภาษาไทย

2.8 บทความทุกบทความที่ส่งมาจะได้รับการอ่าน และตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่านที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในสาขานั้น ๆ โดยไม่ทราบชื่อของผู้เขียนบทความ

บทความในลักษณะอื่น ๆ นอกเหนือจากรายละเอียดข้างต้นจะได้รับการพิจารณาจากกองบรรณาธิการเป็นกรณีเฉพาะ

3. รอบเวลาในการส่งบทความ

ฉบับที่ 1	
1 - 25 ธันวาคม	ประกาศรับบทความ (บทความไทย + อังกฤษ) ส่งมาที่ E-mail: journal.archkmitl@gmail.com
5 มกราคม	คัดกรองบทความเบื้องต้น
20 มกราคม	ประกาศผลการพิจารณาบทความ
1 กุมภาพันธ์	ผู้เขียนส่งบทความ (ฉบับเต็ม) https://so04.tci-thaijo.org/index.php/archkmitl
15 กุมภาพันธ์	ประกาศผลการพิจารณาคัดกรองบทความโดยกองบรรณาธิการ
1 เมษายน	ประกาศผลการพิจารณาคัดกรองบทความโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review)
15 เมษายน	ผู้เขียนส่งบทความฉบับสมบูรณ์ ครั้งที่ 1 (ปรับปรุงเนื้อหา รูปแบบ (Format) และการเขียนอ้างอิง)
30 เมษายน	ผู้เขียนส่งบทความฉบับสมบูรณ์ ครั้งที่ 2 (ปรับปรุงเนื้อหา รูปแบบ (Format) และการเขียนอ้างอิง)
15 พฤษภาคม	ประกาศผลการพิจารณาการตีพิมพ์ โดยขอเลื่อนการเผยแพร่บทความที่ยังต้องปรับแก้เนื้อหา รูปแบบและการเขียนอ้างอิงไปก่อนจนกว่าจะปรับแก้เรียบร้อยแล้ว
31 พฤษภาคม	วารสารเตรียมบทความเพื่อจัดรูปเล่ม
1-30 มิถุนายน	ขั้นตอนพิสูจน์อักษร จัดรูปเล่ม เผยแพร่ออนไลน์แบบ e-journal
ฉบับที่ 2	
1 - 31 พฤษภาคม	ประกาศรับบทความ (บทความไทย + อังกฤษ) ส่งมาที่ E-mail: journal.archkmitl@gmail.com
1 มิถุนายน	คัดกรองบทความเบื้องต้น
20 มิถุนายน	ประกาศผลการพิจารณาบทความ
1 กรกฎาคม	ผู้เขียนส่งบทความ (ฉบับเต็ม) https://so04.tci-thaijo.org/index.php/archkmitl
15 กรกฎาคม	ประกาศผลการพิจารณาคัดกรองบทความโดยกองบรรณาธิการ
1 กันยายน	ประกาศผลการพิจารณาคัดกรองบทความโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review)

15 กันยายน	ผู้เขียนส่งบทความฉบับสมบูรณ์ ครั้งที่ 1 (ปรับปรุงเนื้อหา รูปแบบ (Format) และการเขียนอ้างอิง) เพื่อตรวจสอบ บทความที่ยังปรับแก้ไม่เรียบร้อยให้ส่งครั้งที่ 2
30 กันยายน	ผู้เขียนส่งบทความฉบับสมบูรณ์ ครั้งที่ 2 (ปรับปรุงเนื้อหา รูปแบบ (Format) และการเขียนอ้างอิง)
15 ตุลาคม	ประกาศผลการพิจารณาการตีพิมพ์ โดยขอเลื่อนการเผยแพร่บทความที่ยังต้องปรับแก้เนื้อหา รูปแบบและการเขียนอ้างอิงไปก่อนจนกว่าจะปรับแก้เรียบร้อย
31 ตุลาคม	วารสารเตรียมบทความเพื่อจัดรูปเล่ม
1-30 พฤศจิกายน	ขั้นตอนพิสูจน์อักษร จัดรูปเล่ม เผยแพร่ออนไลน์แบบ e-journal

ขอหลักเกณฑ์และคำแนะนำสำหรับผู้เขียนบทความวิชาการและบทความวิจัย รูปแบบบทความและ รูปแบบการเขียนอ้างอิงในบทความ ได้ที่งานบริการวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง หรือดาวน์โหลดเอกสารได้จากหน้าเว็บไซต์ของวารสาร URL: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/archkmitl> โปรดส่งบทความตามกำหนดกรอบเวลามาได้ที่ E-mail: journal.archkmitl@gmail.com

เจ้าหน้าที่ผู้ประสานงาน :

คุณศิริรัตน์ มีโทน (นุ้ย)

ผู้ประสานงานวารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

เลขที่ 1 ซ.ฉลองกรุง 1 ลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร 10520

โทรศัพท์ 02-329-8000 ต่อ 3551

โทรสาร. 02-329-8366

มือถือ: 094-942-4960

Line ID : journal_archkmitl

Facebook : Sirirat Meetone

E-mail: journal.archkmitl@gmail.com